

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1939

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND



LUND, C. W. K. GLEERUP

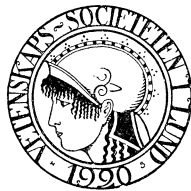
VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1939

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS

AT LUND



LUND, C. W. K. GLEERUP

1940

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 4 0

HISTORISKA PERIODER OCH PERIODGRÄNSER

MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL ANTIKENS HISTORIA

AV

KRISTER HANELL

I.

Antiken eller, som det också heter, forntiden, gamla tiden, är en av de tre stora huvudepoker, vilka vi ha vant oss att begagna som hjälpmedel för att indela det världshistoriska skeendet. Termerna forntiden, medeltiden och nyare tiden tillhöra historieundervisningens primäraste elementa, inpräntas redan i skolans lägsta klasser och behärska följaktligen allt framgent vårt historiska tänkande. Till sin språkliga form beteckna dessa namn ingenting annat än tre på varandra följande perioder, men söka vi klargöra för oss, om de ha något innehåll, så finna vi strax, att vi med antiken, medeltiden och nyare tiden inte enbart beteckna tidsavsnitt, relativt godtyckligt begränsade sviter av kronologiska enheter. Namnen ge oss associationer till ett innehåll av kultur- och idéhistorisk art. De beteckna eller riktigare vilja beteckna epoker i den europeiska kulturens liv, epoker, som inte endast följa på varandra i tiden utan också äro på väsentliga punkter från varandra skilda, klart gripbara helheter. Innebörden av denna periodisering kan vid ett flyktigt betraktande synas klar nog, men att så är, beror på att vi uppfostrats i den. I själva verket är den ingenting annat än ett måhända tillfälligt uttryck för en viss syn på det världshistoriska händelseförloppet, använt av den eller dem som skapade densamma för att jämte andra lämpliga medel klargöra och propagera deras historieuppfattning. Av praktiskt pedagogiska skäl har den sedan bevarats och slutligen fått ett nästan kanoniskt anseende.

Den vedertagna tredelningen av historien har onekligen också den förtjänsten att erbjuda ett användbart hjälpmedel för det kronologiska sammanhållandet av det historiska stoffet, och den ganska livliga diskussion, som på senare år förts kring periodindelningens problem, har ännu inte lyckats ersätta det traditionella systemet med

något bättre.¹ Utan periodindelning är ingen ordnad historisk framställning av ett längre tidsavsnitt möjlig, och ju längre det avsnitt är, som skall behandlas, desto tydligare framträder periodiseringsbehovet. Det är visserligen sant, att historiens gång är ett fortlöpande kontinuum, där varje enskild händelse står i orsakssammanhang med det föregående och det efterföljande,² men att därur dra den slutsatsen, att varje insnitt är en godtycklig åtgärd av uteslutande mnemotekniskt värde, är en ohållbar position. För varje historisk betraktelse måste i strömmen av händelser vissa te sig som viktigare och betydelsefullare än andra, dessa åter som viktigare än andra och så vidare, och detta historikerns urval måste med nödvändighet ta form av gruppering och periodisering. Hur denna gruppering och periodisering göres, är och måste vara beroende av vilka synpunkter den systematiserande historikern anlägger på sitt stoff. Den blir alltså alltid i viss mån subjektiv utan att dock för den skull vara godtycklig, och vill man, att diskussionen om världshistoriens periodisering skall komma till något resultat, så gäller det att söka sig fram till sådana skeenden, som te sig viktigare och betydelsefullare än andra utifrån mer än en synpunkt.

Vår tredelning har sitt ursprung hos 1400-talets italienska humanister och är från början ett utslag av deras kulturella självmed-

¹ Jfr t. ex. H. Spangenberg, *Die Perioden der Weltgeschichte* i *Historische Zeitschrift* 127, 1923, s. 1 ff.; W. Vogel, *Über den Rhythmus im geschichtlichen Leben des abendländischen Europa* i *Hist. Zeitschr.* 129, 1924, s. 1 ff.; Walter Otto, *Kulturgeschichte des Altertums* (1925), s. 1 ff. och hos dessa förf. citerad litteratur. Den världshistoriska periodiseringen och problemet om antikens gräns mot medeltiden har på ett sätt som delvis nära ansluter sig till här framförda synpunkter behandlats av Harald Hjärne i hans ypperliga inledning till medeltidens historia i band II av *Världshistoria*, utg. af H. Hildebrand, H. Hjärne och J. v. Pflugk-Harttung (1913).

² H. Gelzer, *Abriss der byzantinischen Kaisergeschichte* i *Karl Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur* (Müllers Handbuch der klass. Altertumswissenschaft IX 1), 2. uppl. (1897), s. 911: »Alle Periodisierungen und Begrenzungen im Verlaufe der Weltgeschichte sind lediglich konventionell und darum völlig willkürlich. Die Geschichte selbst, in der jedes Ereignis mit den vorangehenden und den folgenden in einem ursächlichen Zusammenhang steht, macht keinen Abschnitt; sie ist ein fortlaufendes Continuum». Samma sak har betonats åtskilliga gånger senare; jfr t. ex. H. St. L. B. Moss, *The Birth of the Middle Ages* (1935), Preface eller H. E. Barnes, *A History of historical writing* (1938), s. 349.

vetande.³ Beträktningsättet var filologiskt-estetiskt, icke historiskt. Humanisterna fördjupade sig i den klassiska, grekiska och latinska litteraturen, och den tid, under vilken denna litteratur tillkommit, antiken, stod för dem som mänsklighetens stora, lysande blomstrings-tid. Själva representerade de en ny litterär blomstring, men mellan antiken och dem själva låg »*media aetas*», den mörka, barbariska medeltiden. Huvudbegreppet för detta beträkningsätt är antiken, idealtiden, till vilken de följande epokerna ställas i en värdegraderad relation. Men i och med att begreppet »antiken» fanns till som en klart fattad och avgränsad storhet, måste för en humanistiskt inställd historisk beträknelse antiken göra sig gällande också som historisk period.

Det universalhistoriska periodschemat, som ditintills behärskat historieuppfattningen, grundade sig på läran om de fyra världsmonarkierna, den assyrisk-babyloniska, den medisk-persiska, den makedoniska och den romerska, vilka avlöst varandra i herraväldet över världen.⁴ Läran är ett utslag av grekiskt-hellenistiskt historiskt tänkande. Man såg i Alexanderriket den direkta fortsättningen på de gammalorientaliska storväldenas universalmonarkiska aspirationer och så småningom i Imperium Romanum det nya och definitiva världsväldet. Redan på kejsar Augustus tid var schemat fullt utbildat. Det föreligger genomfört hos Dionysios från Halikarnassos i inledningen till hans romerska historia, och hos en annan av Augustus' samtida, universalhistorikern Pompeius Trogus, ligger läran om världsmonarkierna till grund för hela framställningen.⁵ Den betydelse, som detta schema sedermera fick, betingades av två omständigheter. Geografen och astronomen Claudius Ptolemaeus, som med sin auktoritet behärskade hela medeltiden, indelade sin

³ Paul Lehmann, Vom Mittelalter und von der lateinischen Philologie des Mittelalters, Quellen und Untersuchungen zur lateinischen Philologie des Mittelalters V 1 (1914). 1469 säger Johannes Andrea, biskop av Aleria, om kardinal Nicolaus Cusanus: »historias idem omnes non priscas modo, sed medie tempestatis tum veteres tum recentiores usque ad nostra tempora memoria retinebat (Lehmann, s. 6).

⁴ C. Trieber, Die Idee der vier Weltreiche, Hermes 27 (1892), s. 321 ff.

⁵ Justinus sammandrag av Pompeius Trogus blev en av medeltidens mest lästa historieböcker; Trieber *anf. arb.*, s. 341. Schanz-Hosius, Geschichte der römischen Literatur II (1935), s. 325 (Handbuch d. Altertumswissenschaft VIII 2). Franz Rühl, Die Verbreitung des Iustinus im Mittelalter, Diss. Leipzig 1871.

kronologiska kanon efter de fyra världsmonarkierna, och slutligen gav kyrkofadern Hieronymus detta schema en nästan religiös helgd genom att i sin kommentar till profeten Daniel sammanställa det med Daniels uttolkning av Nebukadnessars dröm. Daniels fjärde rike likställdes med det romerska, varigenom också det romerska riket förutsattes skola bestå till tidens ände. Sålunda eskatologiskt utformad behärskade läran om världsmonarkierna den europeiska historieuppfattningen ända in till slutet av 1600-talet,⁶ givetvis understödd av det faktum att det romerska riket hela tiden formellt sett levde vidare. Det upphörde ju icke förrän 1806.

Detta historiska schema, skapat av och inom den antika kulturvärlden själv, kunde naturligtvis inte utan vidare användas av en humanistisk syn på historieförloppet, lika litet som den andra stora förhumanistiska periodiseringen av universalhistorien, läran om de sex världsåldrarna, *sex aetates mundi*, där den sjätte och sista epoken, den nya tiden, började med Kristi födelse och alltså i stort sett sammanföll med det fjärde världsrikets epok. Denna lära, som var ett uttryck för en speciellt kristen, religiös historieuppfattning, var fullt utbildad redan av Augustinus och proklamerades framför allt av Isidorus från Sevilla i hans *Chronica*.⁷ Den upptogs sedan av Beda och spelade i det följande en högst betydande roll vid sidan av läran om världsmonarkierna. Framför allt fick den inflytande på kronografien, och vi ha den ännu bevarad i systemet för vår tide-räkning.

Lösningen gav sig för de italienska humanisterna genom fastställandet av att det romerska världsväldet i själva verket inte längre existerade. Det nya romerska kejsardöme, som Karl den store inledde, upphörde för Italiens vidkommande med Hohenstaufernas fall, och nu, på 13- och 1400-talet, såg man, att det verkliga romarriket i Italien hade upphört redan under folkvandringarna.⁸ Eftertryckligt betonas folkvandringstidens roll som gräns mellan två

⁶ Ernst Bernheim, *Lehrbuch der historischen Methode*, 5—6 uppl. (1908), s. 74 ff.

⁷ Bernheim, s. 72 f. Den spanske biskopen Isidorus tar ingen hänsyn till läran om de fyra världsrikerna. Den hade för honom ingen giltighet, sedan romarväldet i Spanien upphört, M. Büdinger, *Die Universalhistorie im Mittelalter I*, s. 41 f. (Denkschriften d. Ak. d. Wiss., Wien, phil.-hist. Cl. 46, 1900).

⁸ Lehmann, *anf. arb.*, s. 4 f.

epoker av Machiavelli i inledningen till den florentinska historien. Germanstammarna förstörde romarriket, och ur folkvandringstidens stormar uppstod en helt ny värld.⁹ Machiavelli kom sålunda fram till en uppdelning av historien i två stora huvudepoker, antiken och den nyare tiden, en modifikation av den humanistiska tankegången med bibehållande av dess huvudbegrepp, antiken, men utan att taga upp dess medeltid, trots att detta begrepp på Machiavellis tid förelåg fullt utbildat.

Tvådelningen kom att spela en stor roll för såväl 1600- som 1700-talets historieuppfattning. Sålunda ligger den till grund exempelvis för Samuel von Pufendorffs system, sådant detta framträder i hans *Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reiche und Staaten*. Den äldre historien är för Pufendorff, som inom antiken bevarar monarkischemat, de gamla stora rikenas tid, till och med Rom, på vars ruiner den nya europeiska världen växer fram.¹⁰ Begreppet medeltiden begagnar Pufendorff, så vitt jag har kunnat finna, icke, och hans gräns blir på ett egendomligt sätt kronologiskt skev genom att östromerska riket som en direkt fortsättning av romarriket föres till den äldre historien.

Tredelningen förblev till en början begränsad till det filologiskt-litterära området, där den emellertid allmänt användes och definitivt slog igenom med Du Canges berömda *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis* (1678). Inom den egentliga historien lyckades den humanistiska tredelningen göra sig gällande, först sedan den upptagits av den protestantiska kyrkohistorien. År 1644 gav den holländske teologen Gisbert Voetius i sin teologiska handbok, *Exercitia et bibliotheca studiosi theologiae*,¹¹ en översikt över den västerländska kyrkans historia, uppdelad på tre perioder: 1. *Antiquitas ecclesiae*, till 500—600; 2. *Intermedia aetas*, till 1517; 3. *Nova*

⁹ Machiavelli, *Le istorie fiorentine* I 1 (om romarrikets undergång genom germanerna) och I 5 (den nya utvecklingen). Machiavelli har visserligen aldrig uppställt något periodschema, men hans grunduppfattning kommer mycket tydligt fram i hans skrifter. Utom i den redan citerade florentinska historien belyses den på många ställen i *Dell' arte della guerra* och *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*. Jfr t. ex. *Discorsi* I 6 (om Sparta och Venedig).

¹⁰ Första kapitlet i Pufendorffs *Einleitung* har till överskrift »Von einigen alten Reichen, und sonderlich von dem Römischen, aus dessen Stücken verschiedene von denen neuen Staaten erwachsen».

¹¹ Mig bekant genom Lehmann, *anf. arb.*, s. 10.

eller recens aetas. Här uppträder, så vitt man vet, för första gången den moderna treperiodsindelning, som ännu behärskar vårt historiska tänkande. Från kyrkohistorien och filologien överfördes den till universalhistorien av professorn i Halle Christopher Cellarius († 1707), som i förordet till andra upplagan (1685) av sin *Historia antiqua*, en kortfattad översikt över forntidens historia, ger en högeligen intressant motivering för sin periodisering. I första upplagan av sin antika historia hade han fört fram skildringen från världsrikenas begynnelse till Kristi födelse; i den nya går han fram till Konstantin av det skälet att den klassiska litteratur, som tillkommit efter Kristi födelse, icke finge skattas lägre än den tidigare. Det vore alltså orätt att dra en gräns i kejsar Augustus' regering och särskilja det som skildrats av Tacitus, Suetonius, Plinierna och andra, i synnerhet som det romerska riket nådde sin högsta utveckling under Traianus. Härtill kommer att man i lärt språkbruk till medeltiden räknade det som infallit under de barbariska århundradena eller i deras närhet. Det kunde därför anses lämpligt att föra fram antikens historia till Konstantin den store, medeltidens till Konstantinopels fall, nya tidens till våra dagar; medeltiden komme då att bli det kristna kejsardömet i Konstantinopel tid.

Cellarius har i detta förord klarlagt den moderna historieindelningens idéhistoriska bakgrund. Från början själv anhängare av den periodiseringsprincip, som gör Kristi födelse till världshistoriens huvudinsnitt, drives han av det humanistiska, litterära betraktelsesättet att överge denna och omsätta det estetiskt-filologiska begreppet antiken i en historisk period. Cellarius tar också upp det humanistiska begreppet medeltiden, men för att kunna inpassa dessa på ett estetiskt värdeomdöme grundade kulturhistoriska enheter i ett världshistoriskt periodschema faller han tillbaka på världsmonarkischemat i en ny, kyrkohistorisk kombination. Medeltiden blir det kristna östromerska kejsardömet tid, och gränsen mellan antiken och medeltiden bestämmes följaktligen av den förste kristne kejsaren, Konstantin den store. Inom antiken hade Cellarius redan från början begagnat monarkischemat; hans *Historia antiqua* går *ab initio imperiorum*.¹²

¹² Cellarius' humanistiska, filologiskt-litterära grundsyn kommer ävenledes tydligt fram i hans karaktäristik av nya tiden; här spelar emellertid också den

Cellarius' korta handböcker — han behandlade också medeltidens och nyare tidens historia — med sitt överskådliga schema gingo ut i ett flertal upplagor, och hans tredelning vann så småningom insteg överallt. Här i Sverige uppträder den, så vitt jag har kunnat finna, för första gången i Kort Inledning till Almänna Historien av Petrus Bliberg år 1735.¹³ Detta verk består av två delar, av vilka den förra delen, som författats av Bliberg själv, behandlar den äldre historien, uppdelad efter de fyra stora monarkierna, den senare åter, som behandlar de olika moderna europeiska staterna, är en översättning av Christian Weises Kluger Hoffmeister. Här föreligger alltså liksom hos Pufendorff tvådelningen med monarkischemat begränsat till antiken, men i första kapitlet (s. 3 f.) omtalar Bliberg dels universalhistoriens indelning efter de sex världsåldrarna, dels det nyare sättet att indela historien »efter de förnämsta Hufwudomväxlingar, i den Äldre, Medlersta och Nyare». Den första av dessa perioder låter han sträcka sig till Konstantin den stores tid, den andra till 1500-talets början, med en motivering som visar, att Bliberg direkt bygger på Cellarius' Proœmium generale.¹⁴

Under 1700-talets följande årtionden vinner det humanistiska treperiodsystemet alltmer insteg i Sverige. Björner talar i förordet till sina Nordiska Kämpadater (1737) om »de bekanta medelålders scribenter»,¹⁵ och år 1757 möter i Gjörwells Swenska Mercurius III s. 730 för första gången ordet »medeltiden» som historisk term.¹⁶

protestantiska kyrkoreformationen en dominerande roll. Gränsen mellan medeltiden och nyare tiden lägger Cellarius i praktiken icke vid år 1453 utan »paullo ultra», d. v. s. vid 1500-talets början. Jfr det Proœmium generale, som inleder hans Historia universalis, de tidigare separat utgivna Historia antiqua, H. medii ævi och H. nova sammanförda. Lunds universitetsbibliotek äger en upplaga av år 1702.

¹³ Petrus (Per) Bli(d)berg, f. 1715, † 1797, kyrkoherde i Bottnaryd, prost, se Joh. W. Warholm, Skara Stifts herdaminne II, s. 367. — Författade enligt förordet sitt arbete som gymnasist och blev student i Uppsala 1735, samma år som boken trycktes. Hans översättning av Christian Weises Kluger Hoffmeister bär på titelbladet årtalet 1734.

¹⁴ Jfr not 12.

¹⁵ Den latinska texten har *medii ævi scriptores*.

¹⁶ I Svenska Akademiens Ordboks samlingar finns intet äldre belägg. Där- emot finnas i dessa samlingar åtskilliga exempel från 1700-talets senare del på »medelåldern» och »medeltiden» som historiska termer.

I 1700-talets historiska läroböcker, som för övrigt erbjuda en ganska brokig bild av olika periodiseringsschemata, slår emellertid indelningen av världshistorien i tre perioder igenom först under århundradets allra sista decennium.¹⁷ Den som då åstadkommer detta, är den bekante historieforskaren i Uppsala Eric Michaël Fant. År 1786 började denne utge sina »Utkast till föreläsningar öfver allmänna historien ifrån sextonde seculi början» eller för att använda förordets uttryckssätt, nyare allmänna historien. Redan här begagnar han (inledningen, s. 16) uttrycket »den så kallade Medeltiden» om den epok, som ligger mellan romarrikets fall och 1500-talet, nya tidens början, men använder ännu inte termen som rubrik. Sitt färdiga system framlägger han år 1790 i en disputation, *Aphorismi historici de systemate æquilibrii Europæ*, försvarad av Johannes Hellberg.¹⁸ Fant föreslår här som en ur minnessynpunkt bekväm indelning tre huvudperioder, forntiden, medeltiden och nyare tiden, med gränser vid folkvandringarna och 1500-talet; de tre epokerna kunde också uppvisa var sin historiska särprägel, i det forntiden vore de stora världsmonarkiernas tid, medeltiden feodalsystemets och nya tiden den politiska jämviktens epok. Slutligen omsatte Fant dessa synpunkter i en skolbok, *Lärobok för begynnare uti allmänna historien*, vars första upplaga utkom 1797 och som blev det tidiga 1800-talets mest använda lärobok i allmän historia. Därmed var indelningen i tre perioder definitivt genomförd i Sverige.

II.

Innebär denna term, antiken, sådan den präglats av humanisterna och så småningom ingått i vårt historiska medvetande, någonting enhetligt och gripbart, som gör att den fortfarande kan för-

¹⁷ Jfr L. Hammarsköld, *Förteckning på de i Sverige från äldre till närvarande tider utkomna Schole- och Undervisnings-Böcker* (1817), s. 150 ff. Anmärkningsvärd är en i Uppsala 1763 anonymt utgiven översättning av den schweiziske teologen Jean Jacques Vernets *Abrégé d'histoire universelle* under titeln *Aldrakortaste Begrep af Werlds-Historien*. Här förekommer nämligen en indelning i tre perioder, *Äldre historien*, *Medeltidens* (längre fram i texten *Medelålderns*) *historia* och *Nyare historien*. *Medeltiden* börjar emellertid enligt Vernet med Kristi födelse och går fram till år 1400.

¹⁸ Johan(nes) Hellberg, sedermera lektor i Göteborg, † 1821, se Skarstedt, *Göteborgs stifts herdaminne*, s. 157 f. 224.

svaras som benämning på en världshistorisk huvudepok? Humanisterna tänkte givetvis i första hand på den klassiska, grekisk-romerska tiden, men då det humanistiska antikbegreppet omsattes till universalhistorisk period, skedda detta i anslutning till det från antiken själv stammande världsmonarkischemat, som omfattade även den forna Orienten och som i Alexanders och Roms välden såg arvtagare till Persiens och Babylons gamla riken. Kristendomen hade icke haft någon anledning att företaga någon ändring härutinnan, och så kom det sig att antikens historia från början omfattade såväl den gammalorientaliska som den grekisk-romerska världen. För en humanistisk syn på historien kunde denna sammanställning vara naturlig nog. Den stora gränsen gick ju vid antikens slut, och den forna Orienten, som man inte visste mera om än vad man kunde läsa hos de antika författarna och i Gamla Testamentet, var ingenting annat än ett preludium till Grekland och Rom. För oss ligger problemet inte så enkelt till. Kunskapen om det förgångna har under det sist förflutna århundradet utökats både på bredden och djupet i en oerhörd och oanad utsträckning. Den förut så djupt föraktade äldre medeltiden har gjorts till föremål för en intensiv forskning, som lett till betydelsefulla och överraskande resultat, och den forna Orienten har visat sig äga en dokumenterad historia, som sträcker sig tillbaka till det fjärde förkristna årtusendet. Frågan blir nu, om denna väldiga tidrymd verkligen kan ses som en enhet av den art att den på traditionellt sätt kan avgränsas mot den följande tiden, och svaret kan naturligtvis inte bli mer än ett. Det är icke möjligt. Tiden från den första kända kungaätten i Ur till det romerska imperiets undergång är icke någon enhetlig historisk period och kan icke sammanfattas till en sluten helhet, mot vilken tiden efter romarrikets fall framstår som någonting mera differentierat. Den väldiga utsträckning bakåt, som det historiska perspektivet fått genom den sista generationens arkeologiska upptäckter, har sprängt enhetligheten i den gamla uppfattningen av antikens historia; begreppet har blivit svävande och behöver ånyo klarläggas och preciseras i samband med en av de vidare perspektiven betingad periodindelning.

Den världshistoria som närmast intresserar oss är den, som utspelats inom det geografiska rum, som sträcker sig från Skandinavien till Sahara, från Atlanten till Indus. De kulturkretsar och

statssystem som framvuxit här, de gammalorientaliska och grekisk-romerska, europeiska och muhammedanska, ha oavbrutet stått i en så intim växelverkan med varandra, att man för att förstå deras historia måste ta hänsyn till helheten, medan däremot de andra stora kulturkretsarna, med en viss reservation för Främre Indien, i sina tidigare faser stått isolerade och först på ett sent stadium fått betydelse för den nuvarande världshistoriska enheten.¹ Inom detta så avgränsade rum äro överallt de äldsta gripbara spåren av mänsklig verksamhet förhistoriska, och den historiska tiden, den som är sammanhängande belyst av skrivna, för oss förståeliga dokument, börjar vid ytterst olika tidpunkter inom de nämnda kulturkretsarnas olika områden. Äldst är den i Orienten, och därifrån utbreder sig högkulturen och med den historien i allt vidare kretsar, tills den slutligen utfyllt hela området.

Lägges denna det historiska områdets utvidgning till grund för en periodindelning i stort, ger den av sig själv tre eller om man så vill fyra huvudepoker i vår kulturkrets världshistoria. Den första är den orientaliska, då det historiska rummet är begränsat till den främre Orienten, d. v. s. Egypten, Syrien och Tvåflodslandet med randområden. Den andra är den, då det historiska rummet utvidgas till att omfatta Medelhavsländerna jämte Orienten, den tredje slutligen den, då Väst- och Nordeuropa gör sig historiskt gällande som tredje led bredvid de båda andra. Slutligen kan man som fjärde epok räkna tiden efter det nordamerikanska frihetskriget, då efter den europeiska kulturkretsens utbredning över hela jordklotet även de transoceaniska länderna uppträda som självständigt verkande storheter i relation till Europa och varandra.

Jämföres en periodisering av här skisserad art med den traditionella, så finner man att de på en punkt någorlunda sammanfalla. Den andra perioden, den vars historiska rum utgöres av Orienten och Medelhavets kustområden, motsvarar just antiken i klassisk, humanistisk bemärkelse, Greklands och Roms blomstringstid. Namnet »antiken» kan därför mycket väl bibehållas, om därmed avses just denna epok och Orienten tages för sig. Det är visserligen sant, att antiken bygger vidare på Orienten, men någon bärande anledning att sammanföra de två är detta icke. Det nyare Europa bygger

¹ Eduard Meyer, Geschichte des Altertums, 2. uppl. I 1, s. 197 f.

vidare på antiken, och med samma rätt skulle man då kunna sammanföra dem gentemot Orienten. Överhuvudtaget är ett begrepp »forntiden» som universalhistorisk term i hög grad olyckligt. Alla de olika delarna av det ovan omskrivna geografiska rummet ha sin forntid, innan de inlemmas i det större historiska sammanhanget. Forntiden bör alltså vara ett specialhistoriskt, ej ett universalhistoriskt begrepp, och framför allt inte användas dels i det ena sammanhanget dels i det andra, som fallet nu är. Att tala om Sveriges forntid och föra den fram till ca 1100 är riktigt, men att tala om »den klassiska forntiden» är vilseledande. Medelhavsvärlden har också sin forntid, men den ligger före den epok i Medelhavets historia, då detta hav och dess kuster blir en av skådeplatserna för den stora världshistorien.

Antikens historia är alltså enligt det här framställda betraktelsesättet historien om hur den fornorientalska och den tidigare syd-europeiska kulturkretsen sammanfattas till en högre slutna enhet under århundradena före och efter Kristi födelse. Denna antika enhet har, som Münchenhistorikern Walter Otto framhäver, gentemot de andra kulturkretsarna en speciell ställning inom världshistorien.² Ty det är i den antika världen, som under förkristlig tid och under de första århundradena efter Kristus nästan allt det skedde, vars efterverkningar ha haft ett väsentligt inflytande för den åtminstone i någon mån enhetliga karaktär, som den europeiska mänsklig-hetens historia under nyare och allra nyaste tid uppvisar. Hellenismen har trots alla lokalt betingade olikheter låtit en enhetlig världskultur uppstå, och hur djupgående enheten mellan europeiskt och orientaliskt var i denna hellénistiska värld, på det är kristendomen det förnämsta beviset.

Är sålunda antiken en fullt godtagbar benämning på en världshistorisk epok, som låter sig väl karakteriseras, uppkommer det nya problemet: Hur skall denna epok på lämpligt sätt avgränsas, bakåt och framåt? Det är nämligen så, att även om det är relativt lätt att uppnå enighet rörande en historisk huvudepoks förhandenvaro och vissa grunddrag i dess karakteristik, så är det mycket svårt att komma fram till en entydig avgränsning. Det finns till och med vissa forskare som förneka att det överhuvud taget är möjligt. Be-

² Walter Otto, Kulturgeschichte des Altertums, s. 2 ff.

hovet av gränsdragningar gör sig emellertid ständigt gällande, och därför är också antikens gräns mot medeltiden ett av världshistoriens mest omdebatterade problem, därtill ett av dess mest fascinerande problem, kanske inte minst därför, att det har så nära samband med ett annat ständigt omdebatterat och aldrig löst problem, nämligen den antika kulturens undergång. Sammankopplingen av dessa båda frågor, utgångspunkten för den humanistiska historiesynen, för emellertid, hur närliggande och självfallna den än må synas vara, alltför lätt på villospår, bort från det grundläggande faktum, att en scenförändring inträffar på världshistoriens skådeplats, i det att till Orienten och Medelhavet lägges ett tredje rum, Europa i modern mening.

Vi kunna därför också för vårt problems vidkommande bortse från den linje inom modern forskning, som på ett i och för sig riktigt sätt understryker, att på en mångfald områden någon stark kulturcäsus mellan antiken och den efterföljande perioden icke är till finnandes, representerad t. ex. av A. Dopsch i hans bekanta verk, *Wirtschaftliche und soziale Grundlagen der europäischen Kulturentwicklung aus der Zeit von Cæsar bis auf Karl den Grossen* (1918). Särskilt tydligt framträder väl kontinuiteten på kyrkans och rättens område, men om vi betrakta antiken som historiskt begrepp på sätt som nyss antytts, har man full rätt att erkänna styrkan och betydelsen av alla de enande momenten och ändå säga, att gränsen finns.

Men hur skall gränsen dragas? Kunna vi peka på en händelse, ett relativt momentant skeende av den art att en därigenom dragen gränslinje kan anses tillfredsställande? Många olika förslag ha framställts och försvarats, Konstantins förläggande av rikshuvudstaden till Konstantinopel (324), rikets definitiva delning (395), det västra kejsardömet upphävande (476), langobardernas erövring av Italien (568) och arabernas uppträdande (640-talet). De fyra första av dessa föreslagna gränslinjer hänföra sig till viktiga etapper i det romerska imperiets historia, även langobardernas erövring av Italien, eftersom langobarderna voro de första germanerna som icke formalliter erkände imperiet. De två första årtalen få sin epokala betydelse förstärkt genom deras approximativa sammanfall med viktiga etapper i kristendomens historia; Konstantin utfärdar toleransediktet och håller kyrkomötet i Nicaea, Theodosius gör kristendomen till stats-

religion. De båda senare årtalen åter hänföra sig till etapper i romarrikets kamp med germanerna.

Ingen av de nämnda händelserna erbjuder emellertid någon tillfredsställande gränslinje. Vad de första beträffar, så innebar varken Konstantinopels grundande eller riksdelningen mellan Theodosius' söner upphävandet av den romerska riksenheten. Dessa händelser kunna mycket väl användas för en periodisering inom den större enheten, men icke som huvudgränslinje, och vad de motsvarande kyrkohistoriska skeendena beträffar, så är visserligen deras betydelse som etapper inom kristendomens historia obestridlig, men som gränslinje mellan två världshistoriska huvudepoker lämpa de sig ej. Kristendomen är själv född inom den antika världen, växer sig in i den, fyller slutligen ut hela det romerska imperiet och visar sig sedan vara det kraftigaste traditionsbevarande elementet i det kommande. Kristendomen bryter ingalunda kontinuiteten, den är ett enande och ej ett skiljande element, och ur dess historia bör icke huvudgränsen mellan den gamla och den nya tiden hämtas.

I motsats till kristendomen äro germanerna ett oantikt, främmande element. De äro också ett nytt, positivt element, och det är germanernas uppstigande till en världshistorisk ledarroll i kontakt med antiken i dess båda sista aspekter, romarriket och kristendomen, som är innehållet i det gamla historiska rummets utökande med det nya området Väst- och Nordeuropa. Men ställas vi inför uppgiften att i de olika faserna av germanernas kamp mot romarriket finna en gränslinje, uppstå ånyo stora svårigheter. Striden mellan Rom och Germanien är lika gammal som kejsardömet självt, den s. k. folkvandringen börjar redan då markomannerna gå över Donau på Marcus Aurelius tid, goterna äro under sin glanstid utan tvivel ett av rikets herrefolk, men de upphäva icke riket, äro tvärtom bärare av höga kejsarliga ämbetstitlar, de västra provinserna lösryckas icke alla på en gång, och även efter 476 behärskade kejsaren i Konstantinopel, som då erkändes även i västern, mycket stora delar av västriket, bland annat Rom självt. Härutinnan medförde inte heller langobardernas erövring av norra och mellersta Italien någon principiell ändring.

Överhuvudtaget måste varje försök att uppnå en epokgräns med germanstridernas hjälp stranda på två ting. För det första därpå, att vi växla ståndpunkt, i det vi lämna den gamla, antika världen och

ställa oss in i den nya, germanska. Detta måste med nödvändighet få en olösbar svårighet till följd, i det att det nya inte börjar, där det gamla slutar. Det börjar långt innan. Ovan påpekades, att varje område har sin forntid, innan det inlemmas i det större historiska sammanhanget. Och germanernas forntid varar ända tills de och det rum de representera, stå som jämbördigt element bredvid de båda äldre, till dess antikens tvåledade rum ersatts med den nyare historiens treledade. Men gränsen mellan epokerna kan icke sökas i det uppgående nya, utan i det gamlas upphörande, och detta är i väster icke direkt fixerbart utan att hänsyn samtidigt tages till Medelhavs-världen i dess helhet. Gränsen måste därför sökas i en miljö, där det gamlas upphörande också innebär det nyas början.

Här möta vi det andra av de förhållanden, som medföra, att antikens gräns framåt ej kan dragas med germanstridernas hjälp. Den antika världens centrum låg vid den tiden ingalunda i väster. Icke ens romarrikets medelpunkt låg längre i Rom; den låg i Konstantinopel. Och vidare omfattade den antika världen icke endast romarriket utan också hela den främre Orienten, till Indiens gräns. Antikens gräns framåt bör sökas här, i den antika världens centrum, men det skeende, som väljes till skiljelinje mellan epokerna, bör vara sådant, att det kan äga giltighet även för västern och i sina verkningar vara bestämmande även för det nya, som där växt fram.

Utifrån dessa synpunkter kan man icke tillmäta de germanska folkvandringarna en så dominerande betydelse för periodbildningen som den traditionella uppfattningen gör. Folkvandringarna ha utan tvivel spelat en oerhört stor roll för västern, men en avsevärt mycket mindre för romarrikets östra hälft och ingen alls för Orienten. Och även om man till fullo erkänner den betydelse, germanerna faktiskt ha haft, måste man ge Harald Hjärne obetingat rätt, då han påpekar att den traditionella uppfattningen av folkvandringarna mera betonar germanernas egen initiativkraft än den påverkan, som de själva nödgades undergå.³ Av de germanska erövrarfolk, som in-trängde i romarrikets medelhavsprovinser, lyckades icke ett enda bevara sin germanska art. Germanernas övervikt tillhör en långt senare tid, och övervärderingen av folkvandringarna beror, som

³ Inledning till medeltidens historia i *Världshistoria*, utg. af H. Hildebrand, H. Hjärne och J. v. Pflugk-Hartung, Bd II (1913).

Harald Hjärne säger, »till god del på det särskilda intresse, som de för närvarande mäktigaste och längst framskridna folken hysa för sina egna verkliga eller förmenta förfäder . . . Betraktar man däremot medeltidens utveckling såsom ett helt i dess verkliga historiska sammanhang, då måste man erkänna, att äfven flera andra folkstammar böra lika mycket, stundom i högre grad, uppmärksammas såsom deltagande i folkvandringar, som omedelbart eller genom sin återverkan visat sig bestämmande för Medelhafsvärlden och dess utmarkers omgestaltning.» Ett sådant folk är enligt Hjärne i första hand araberna. Deras erövring »innebar någonting mer än blott och bart ett barbariskt angrepp af samma art som de andra, utgjorde väsentligen ett affall inom själfva det grekisk-romerska Österlandets egen kulturvärld, i det att en god del däraf samlade sig under en ny lösen och omkring nya maktfästen». Dock betonar Hjärne, att den islamitiska utvecklingen i det hela taget tillhör den egentliga Orientens historia, även om ett sammanhang med Europas medeltid faktiskt förefinnes.

Arabstormens betydelse som gränslinje för den egentliga Orienten fastslogs av Alfred v. Gutschmid i en mästerlig studie, *Die Grenze zwischen Altertum und Mittelalter* (1863), som i sin klara uppläggning och fina analys fortfarande står som ett av de förnämsta bidragen till denna diskussion.⁴ Gutschmid undersöker övergången från antiken till medeltiden på statens, kyrkans och litteraturens områden och kommer till det resultatet, att gränsen icke kan dragas före det sjätte århundradets sista tredjedel men icke heller efter det sjunde århundradets första tredjedel. Omsvängningen äger enligt Gutschmid rum tidigare i västern än i östern, och som epokbildande händelser framhäver han för Västerlandet fullbordandet av Italiens erövring genom langobarderna, för det öst-romerska riket kejsar Tiberius tronbestigning 578 samt slutligen för den egentliga Orienten arabernas erövring av Persien och Egypten 641. Det viktigaste vore alltså, menar Gutschmid, att abstrahera från enskilda händelser och lägga gränsen vid år 600; men eftersom fantasien behöver en hållpunkt och en av de tre måste väljas, kan valet ej bli svårt. Hur stor betydelse araberna än ha haft för medeltiden,

⁴ Publicerad första gången i *Die Grenzboten*. XXII Jahrg. 1863, I. Semester, f. Band, s. 330 ff.; omtryckt i *Kleine Schriften*, band V (1894), s. 393 ff.

få de dock stå tillbaka för germanerna. Huvudhändelsen blir alltså för Gutschmid langobardernas erövring av Italien, vars epokala värde emellertid också förstärkes därav, att den till tiden så nära sammanfaller med profetens födelse.

Gutschmids tankegång kan enligt det betraktelsesätt som här företrädes, icke anses tillfredsställande. Han betonar västern för starkt, och att med kejsar Tiberius, till börden traker, »den förste greken» besteg cesarernas tron är icke en så väsentlig händelse i det konstantinopolitanska rikets liv, att en skiljelinje mellan två epoker kan dragas därigenom. Slutligen ha icke de av Gutschmid valda gränslinjerna något samband med varandra inbördes.

Bland moderna antikhistoriker ha exempelvis Ernst Kornemann och Walter Otto givit uttryck åt synpunkter, som helt röra sig i de av Gutschmid utstakade linjerna.⁵ Båda framhålla, och med all rätt, att vi måste räkna med en elastisk periodgräns, båda betona också langobardernas och arabernas roll. Kornemann sätter som slutgräns för sin framställning av kejsartidens historia just arabernas seger i östern (640), Otto karakteriserar Justinianus tid (527—565) som en epok, som visserligen ännu hör in under antiken men under vilken vändningen till det nya definitivt påbörjas.

Nya och grundläggande synpunkter på hela problemet ha under senare år framställts av den belgiske medeltidshistorikern Henri Pirenne, för första gången i en uppsats, betitlad *Mahomet et Charlemagne* i tidskriften *Revue belge de philologie et d'histoire* 1922, s. 77 ff., och slutligen i ett större verk med samma namn, utgivet 1937 efter författarens död. Pirenne framhåller, att den germanska invasionen i romarriket icke gjorde slut på Medelhavets historiska betydelse. Detta var för germanerna detsamma som det hade varit före deras tid, Europas centrum. Den värld som de germanska folkvandringarna skapade, behöll alltså den antika världens mediterrana karaktär, och samma civilisationsgemenskap fortfor att råda kring detta havs kuster. Då inträffade en händelse, som bröt av historiens kontinuerliga förlopp, och denna händelse var den arabiska erövringen, som under loppet av ett halvt århundrade omfattade ett om-

⁵ Ernst Kornemann, *Die römische Kaiserzeit* i Gercke-Nordens *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, 3. Aufl. (1933), III 2, s. 55 ff. särsk. s. 57 och 132 ff. — Walter Otto, *Kulturgeschichte des Altertums* (1925), s. 4 ff., 154 ff.

råde som sträckte sig från Centralasien till Atlanten. Dess kraft bröts visserligen framför Konstantinopels murar och på Frankrikes mark, men den gav världen ett nytt ansikte. Den åstadkom en förändring inom medelhavsvärlden, som germanerna icke hade förmått åvägabringa. Medelhavet, som hade varit ett romerskt vatten, blev ett muhammedanskt. Västern blev nu ställd inför helt nya förhållanden. Medelhavet, som ditintills bragt den i kontakt med världen i övrigt, blev i stället en skiljande barriär. Förbindelserna med österns kulturcentrum avbrötos, och västern tvangs att lita till sig själv. Det är omöjligt, att blott se en tillfällighet i det faktum, att Islams dominans på Medelhavet i västern åtföljes av Karolingernas uppträdande. De stå i orsakssammanhang, och förutsättningen för det frankiska imperiet är sönderbrytandet av den gamla världens ordning. »Sans Mahomet Charlemagne est inconcevable.»

För Pirenne innebär alltså arabernas segertåg den avgörande vändpunkten icke blott för Orienten utan också, och i lika hög grad, för Västern. Det är först i och med de förändringar i hela medelhavsrummet, som arabstormen får till följd, som Västerens forntid upphör och den kan uppträda som självständigt verkande historisk storhet jämte den gamla världen. Islams framträngande blir med detta sätt att se det händelseförlopp, som bäst motsvarar de krav, vi här ha ställt för antikens avgränsning framåt.

Pireennes synpunkter äro medeltidshistorikerns. Man kan emellertid komma fram till samma gräns genom att betrakta antikens egen historia och undersöka, vilka de krafter äro, som betinga dess egen rytm.

III.

Antikens historia, det är enligt den definition som gavs i föregående avsnitt, den del av världshistorien som utspelas inom ett område, bestående av såväl den främre Orienten som Medelhavsvärlden. Den föregås av en epok, då världshistoriens scen utgjordes av Orienten ensam, och vi ställas här inför ett gränsproblem av liknande art som det nyss behandlade. Och liksom då det gällde att fastställa gränsen mellan antiken och den nya tiden hållpunkterna icke kunde sökas i det nya utan i ett händelseförlopp inom den gamla världen, som blev av avgörande betydelse såväl för dennas

nygestaltning som för det nytillträdande områdets självständiga framträdande, så även här, då det gäller att finna ett händelseförlopp, som avgränsar Orientens historia mot antikens. Det måste alltså vara ett skeende, som äger rum inom Orienten själv, men som i sina verkningar får ett avgörande inflytande även på Medelhavsvärlden.

Ett historiskt händelseförlopp av just denna art är perserrikets grundande. Den fornorientaliska världen, som förut levat icke blott sitt kulturella utan också sitt statliga liv inom de skilda provinser, varav den bestod, enades eller kanske riktigare sammanfördes till en statlig enhet i persernas rike, vilket Edvard Meyer med rätta har framhållit såsom en av världshistoriens mest lysande statsbildningar,¹ jämförbart med Imperium Romanum och The British Empire. I och med perserrikets fullbordande, Egyptens erövring genom Kambyses, är den gamla, orientaliska linjen bruten. Den dittillsvarande ordningen, med flera stormakter bredvid varandra, ersattes med en verklig universalmonarki, märkligt nog utgången från ett land och en stam i den gammalorientaliska världens periferi.

Persermaktens grundande sträckte emellertid sina verkningar utöver Orienten till Medelhavsländerna och fick ett bestämmande inflytande över deras vidare öden. Vid Medelhavets kuster hade under århundradena närmast före persernas framträdande den grekiska kulturvärlden utformats, befruktad av Orienten och i ständig förbindelse med denna, men en världshistorisk ledarroll får Hellas först i och genom mötet med perserna. Kontakten gavs av grekerna på Mindre Asiens västkust, och den persiska universalmonarkien försökte därifrån lägga under sig även Europa. Försöket misslyckades, och segrarna vid Salamis och Plataeae, som lyfte upp grekerna till persernas likar, blevo bestämmande för den ställning, som Medelhavsvärlden i det följande kom att intaga. Härmed börjar den epok, som vi kallat antiken i egentlig mening. Tiden därförinnan är för Medelhavets vidkommande dess forntid, Greklands arkaiska tid.

Segern över perserna åstadkom ett jämviktsförhållande mellan Hellas och Orienten och ställde dessa båda storheter i den motsättning till varandra, som Herodotos såg och gjorde till sitt historieverks

¹ Ed. Meyer, Geschichte des Altertums III, s. 16 ff. Dens., König Darius I, i Meister der Politik, Bd III, s. 1 ff.

ledande idé. Till en början hade grekerna klart överhanden, men det peloponnesiska kriget kom vågskålen att sjunka till persernas favör, och kungafreden 386 fastslog detta faktum. Jämvikten, som kännetecknar den klassiska tiden, persernas och atenarnas stora tid, varar emellertid ända till dess båda dessa makter, Hellas och Persien, uppgå i en högre enhet, Alexanderriket.

Alexanderriket är antikens andra universalmonarki, och liksom persernas utgick också denna från periferin, från Makedonien. Periferistaten Persien sammanfogade de enheter, av vilka den forna Orienten bestod, Egypten, Syrien, Tvåflodslandet och Mindre Asien, periferistaten Makedonien sammanfogade de enheter, som den nya tiden hade låtit uppstå, Orienten och Hellas. Alexanderriket blev inte långvarigt. Det sönderföll ganska snart i statsbildningar, som i huvudsak ansluta sig till förpersiska förhållanden. Men trots den statliga sprängningen sammanhölls enheten, liksom det klassiska Hellas trots mångstateriet utgjort en enhet. Det enande bandet var nu hellenismen, det kulturella arvet efter Alexanders makedonskt-grekiskt-persiska välde, som hade sina centra icke i Aten utan i de makedoniskt-orientaliska monarkiernas glänsande huvudstäder. Persernas gamla stamland, Iran, tillhörde också den hellenistiska kulturens område. Längst bort i öster, i Baktrien, utvecklade den en säregen blomstring, som skulle få ett djupgående och långvarigt inflytande både i Nordindien och Centralasien.

Det hellenistiska statssystemets kulturella enhet åtföljdes så småningom också av ett nytt politiskt enhetsverk, även denna gång utifrån en stat i periferin, från Rom. I motsats till perser och makedoner gick Rom långsamt fram, steg för steg, och samtidigt som det med sig införlivade den ena hellenistiska staten efter den andra, utvidgade det också sitt välde västerut. Det är först Rom, som gör Medelhavets kulturvärld och Medelhavets kustländer till samma sak. Utbyggandet av Imperium Romanum innebar emellertid icke skapandet av ett nytt och ännu större Alexanderrike. Hela arvet efter Alexander och Seleukiderna upptogs ej, Rom begränsade sig till Medelhavet och avstod från Iran, där parterna på Seleukiderrikets ruiner uppbyggt en stormakt, som kunde bjuda Rom spetsen. Det fanns romare, som ville taga steget fullt ut, Lucullus, Crassus, Cæsar och Marcus Antonius, den siste diadoken. Men Lucullus' planer överkorsades av Pompeius, Crassus led ett förintande nederlag, Cæsar

mördades och Antonius besegrades av Augustus, som i sin orientpolitik följde de linjer, Pompeius uppdragit. Gränsen drogs vid Euftrat, mitt genom ett av de gammalorientaliska huvudländerna, och parterriket stod som erkänd stormakt vid Roms sida. Eningsförsöket från väster slutade i en ny jämvikt mellan Medelhavsområdet och Orienten, låt vara att medelhavsmakten till en början var den starkare av de två. Detta var redan samtiden fullt medveten om. Uppfattningen av kulturvärlden som en enhet och stormakternas jämvikt inom densamma framgår med full tydlighet av den sats, varmed Justinus i sitt sammandrag av Pompeius Trogus inleder sin skildring av parternas historia i 41 boken: Parterna inneha nu väldet över Orienten, sedan de och romarna så att säga uppdelat världen mellan sig.²

Det ligger naturligtvis ganska nära till hands, att i denna Roms begränsning till Medelhavet och skapandet av ett jämviktssystem mellan två stormakter, som i någon mån kan jämföras med den klassiska tidens Hellas contra Persien, se en sprängning av den på hellenismen vilande kulturella enheten. Ur vissa synpunkter sett är det givetvis också så, men detta särgående får icke överdrivas. Parterna brötos ingalunda ut ur den kulturella enhet som skapades av hellenismen på orientalisk botten, fastän de icke som de andra orientaliskt-hellenistiska staterna kommo att politiskt lyda under den västra periferistaten. I själva verket bevarade parterna det hellenistiska arv som Iran hade fått från Alexanders och Seleukidernas rike. Parterkungarnas filhelleniska inställning har alltid varit bekant, och på senare år ha de epokgörande utgrävningarna i Dura-Europos vid Euftrat och den rysk-amerikanske forskaren M. Rostovtzeffs grundläggande undersökningar skänkt oss helt nya inblickar i hur denna partiska hellenism såg ut på skilda områden, särskilt förvaltningens, rättens, religionens och konstens.³ Det är visserligen sant, att hellenismen här borta är starkt uppblandad med nationella, iranska

² Justinus XLI, I, 1 Parthi, penes quos velut divisione orbis cum Romanis facta nunc Orientis imperium est . . .

³ F. Cumont, Fouilles de Doura-Europos, 1926. The Excavations at Dura-Europos, 1929 ff. M. Rostovtzeff och C. Bradford Welles, A parchment contract of loan from Dura-Europos on the Euphrates, Yale Classical Studies II, 1931, s. 1 ff. Cambridge Ancient History XI, s. 104 ff. Arthur Christensen i Handbuch der Altertumswissenschaft III, 1, 3, 3, 1, s. 301 ff.

element och att arameiskan och pehlevi ersätta grekiskan, men här-
emot kan och bör framhållas, att Rom erbjuder en motsvarande bild.
Här är hellenismen uppblandad med starka nationellt romerska ele-
ment, och latinet blir det ledande språket. Något skarpt brott i
kulturtraditionen innebära dessa företeelser icke, varken i öster eller
väster. Däremot är utan tvekan den augusteiska staten, det inom
sina gränser fastlagda Imperium Romanum, medelhavsriket, en
reaktion mot den egentliga, ursprungliga hellenismen, Alexanders
erövrarhellenism, som ville famna över hela den kända världen och
vars fana för sista gången fördes av Cæsar och M. Antonius.

Med det augusteiska kejsardömet och dess erkännande av par-
terna som Orientens herrar är därför den hellenistiska tiden i egent-
lig bemärkelse slut, och det är enligt min mening oriktigt och vilse-
ledande att följa det nu så moderna språkbruket och utsträcka
hellenismen till att omfatta även de följande fem århundradena.
Tiden omkring Kristi födelse är en stor och betydande vändpunkt, den
viktigaste inom antikens historia. Den gamla världen stabiliseras i
sin politiska och sociala organisation, Rom och Iran hävda sig som
dess ledande makter. Samtidigt träda emellertid också de ger-
manska folken norr om Medelhavsvärlden fram ur dunklet och
börja sin långa strid mot romarrikets gränser, låt vara att de under
de närmaste århundradena befinna sig så att säga utanför världen.
Tiden är också en nydaningstid på religionens område, och männi-
skornas hela sätt att tänka svänger över i de retrospektiva banor, som
det skulle komma att röra sig i ända fram till 1700-talet.

Den gamla världens enhet sprängdes icke av att den fick en ny
struktur och att ytterområdena, Iran och Italien, båda hävdade sig
gentemot den tidigare grekiska hellenismen. I själva verket finns det
också anledning att hålla samman de båda nya stormakterna under
en gemensam synpunkt, inte enbart därför att de ständigt lågo i krig
med varandra. Det romerska kejsardömet har från de hellenistiska
staterna övertagit ett arv, som inte uteslutande härstammar från det
klassiska Hellas. Somligt kommer från Persien, som till exempel
universalmonarkiens idé, vilken efter att ha fått sin mest glänsande
utformning i det achaimenidiska perserriket nedärvdes genom Alex-
ander och slutligen övertogs av de romerska cæsarererna. Fortuna
Augusti, de romerska kejsarnas hamingja, är iranernas Hvarenô,
förmedlad av de hellenistiska kungarnas Tyche, och likaså är strål-

kronan, som redan Nero bär, övertagen österifrån.⁴ Dessa ting äro ingalunda oväsentliga, och den härskarmystik, de symbolisera, är i själva verket levande ännu i dag. Med övertagandet av idéer och symboler följer även ett hovceremoniell, som redan under den julisk-claudiska tiden får iraniserande drag.⁵ Rom är emellertid icke blott tagande utan även givande; parterna ha exempelvis inom härväsandet uppdragit och efterbildat romerska inrättningar. Under kejsartidens förlopp förstärkas sedan mer och mer de gemensamma dragen genom den mäktiga kulturström från öster, som under de första århundradena efter Kristus sveper över Medelhavsvärlden.

Under loppet av det tredje efterkristna århundradets senare del gick det gamla romarriket i det augusteiska principatets form under i kaos men uppstod igen i ny gestalt i det konstantinopolitanska riket. Det har framhållits flera gånger, att denna föga kända, kaotiska tid är den tid, då det gamla förgicks och någonting helt nytt började växa fram. Det är också alldeles tydligt, att det nyromerska riket är någonting helt annat än det gamla och att oändligt många trådar binda samman detta senromerska rike med den följande tiden. Hela det arv från antiken som det senare Europa har haft och fortfarande har, är övertaget från detta nyromerska rike. Trots detta bör emellertid inte denna brytningstid betonas alltför starkt. Det nya, som tog form i den konstantinska staten, är sådant som har gjort sig gällande allt ifrån tiden för Kristi födelse, som är en idéhistoriskt sett mycket starkare vändpunkt än 200-talet. Dessutom gick romarriket som sådant icke sönder i krisen, och betrakta vi den antika världen i dess helhet, så möta vi även i fortsättningen ett politiskt balanssystem, som är en fullständig parallell till eller egentligen endast en ny fas av det tidigare. Även i Orienten hade samtidigt en förändring inträtt. Orsakidernas parterrike hade fått vika för en ny persisk dynasti, grundad av sassaniden Ardashir (224). Så stodo liksom förut två stormakter mot varandra, Medelhavsvärldens nya Rom och Irans nya Persien, men en skillnad fanns där mellan det gamla systemet och det nya. I detta senare

⁴ F. Cumont, *Die Mysterien des Mithra*, 3. Aufl. (1923), s. 85 ff. F. Kampers, *Vom Werdegange der abendländischen Kaisermystik* (1924).

⁵ Andreas Alföldi, *Die Ausgestaltung des monarchischen Zeremoniells am römischen Kaiserhofe* (Röm. Mitteilungen 49, 1934, s. 1 ff.) utreder det romerska hovceremoniellens framväxt ur inhemska och hellenistiska förutsättningar.

voro de båda makterna fullt likställda, ett förhållande, som kom till klart uttryck redan i kejsar Valerianus förintande nederlag mot den unga sassanidmakten år 260.

En jämförelse mellan dessa senantikens båda konkurrerande och mot varandra ständigt fientliga stormakter visar på ett ofta överraskande sätt påtagliga och obestridliga likheter.⁶ Såväl i perserriket som i det senromerska riket bygger monarkien på samma politiska teori av iranskt ursprung om det högt över undersåtarna upphöjda konungadömet av Guds nåde. Detta tog sig också uttryck i samma yttre former vid hovet. Kejsarhovet i Konstantinopel var till hela sin yttre apparat, sitt rang- och titelväsen, den ända in i minsta detalj ordnade hierarkien och det invecklade ceremonielet, inklusive adoratio för kejsarens person intill proskynesen, en fullkomlig parallell till det persiska. I fråga om den kejserliga, respektive kungliga ornatens ha visserligen de båda hoven gått olika vägar och snarast ställt sig i motsättning till varandra, men även här är ursprunget detsamma, nämligen fornpersiskt, achemenidiskt. Vidare var militärväsendet i båda staterna ordnat på likartat sätt med det tunga, pansrade kavalleriet som huvudvapen. Till och med fälttecknen uppvisa likheter, i det att det ursprungligen iranska drakmotivet vunnit insteg även hos romarna. Analogierna inskränka sig emellertid ingalunda till hovet och militären. De sträcka sig även till själva samhällets organisation och struktur. I båda staterna fanns en byråkratiskt centraliserad förvaltning, en indelning av befolkningen i skarpt åtskilda stånd, en mäktig högadlig godsägarklass och, inte minst, en statskyrka med ett synnerligen inflytelserikt prästerskap.

Så är den senantika världen, uppdelad på två politiska enheter, trots alla starka olikheter och djupgående motsättningar dem emellan dock en tydlig enhet, uppbyggd på den av hellenismen lagda grunden, där strömmen sedan gått icke endast från väster till öster utan också från öster till väster. Denna senantika enhet omfattar hela det gamla Alexanderriket jämte den latinska Västern, men Väs-

⁶ En översikt med utförliga litteraturhänvisningar hos E. Kornemann, i Gercke-Nordens *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, 3. Aufl., III 2, s. 139 ff. Huvudverket om det nypersiska riket är numera Arthur Christensen, *L'Iran sous les Sassanides*, *Annales du Musée Guimet, Bibliothèque d'études*, Bd 48, 1936.

tern, som under tidigare romersk tid varit ledande, är nu reducerad till ytterområde. Roms dominans är egentligen en ganska kortvarig period, den sträcker sig knappast längre än till och med första århundradet efter Kristus. Efter den lysande juliska tiden glider den kulturella ledningen österut igen, ett faktum som så småningom får sin symboliska bekräftelse i Konstantins nya huvudstad.

Betrakta vi nu den senantika världens öden, så är det som först faller i ögonen givetvis germanernas anfall mot romarriket, vilket försiggår längs hela rikets norra rand, från Svarta havet till Britannien, i lika mån mot den östra huvuddelen som mot den västra periferien och i lika mån inifrån, genom de mäktiga germanska befälhavarna, som genom direkta angrepp utifrån. Det såg ett slag ut som skulle romarrikets ledning inifrån övergå i germanernas händer, men Östrom undgick att bli gotiskt genom den väldiga massakern år 400, då 7000 goter dödades av Konstantinopels befolkning. I Västern lyckades däremot germanerna behålla överhanden, och det västra kejsardömet, som efter Honorius endast var en vasallstat under det östra, upphörde i realiteten att existera år 455, då Valentinianus III mördades i mars och Rom i juni erövrades av vandalerna, fastän de germanska kejsarmakarna fortfarande under ett par decennier, ehuru ingalunda regelbundet, tillsatte nya västkejsare. Den sist tillsatte, Romulus, avsattes och pensionerades av germankungen Odovakar år 476, och sedan den tidigare uppsatte men åter avsatte Julius Nepos, som gjorde anspråk på tronen, mördats 480, utsågs ingen kejsare i Västern mera. Detta betydde emellertid ingalunda, att kejsardömet avskaffades. Riket bestod fortfarande, och kejsaren i Konstantinopel erkändes även av germanerna. De romersk-germanska kungarikena voro romerska klientstater, i teorien tillhörande den romerska riksenheten. Kejsarmakten själv upprätthöll också sina höghetsanspråk, och Justinianus (527—565), det senromerska rikets största härskarpersonlighet, företog ett storstilat försök att återställa den gamla helheten, politiskt, kyrkligt och rättsligt. Det var det åldrande romarrikets sista stora politiska kraftyttring. Tre år efter Justinianus död kom ett nytt germanskt erövrarfolk till Italien, langobarderna, som inte erkände kejsardömet utan uppträdde som erövrare i egen tjänst. Därmed var det romerska riket berövat sitt gamla stamland, men

den romerska traditionen, på ett lysande sätt hävdad av kyrkan och påvemakten, var tillräckligt stark för att romanisera langobarderna.

Även efter förlusten av mellersta och norra Italien bestod det romerska medelhavsriket som sådant, och jämte detta bestod det sassanidiska perserriket. Båda lågo i en ständig, våldsamt kamp mot varandra, och det var här, på östgränsen, som romarriket utkämpade sin strid på liv och död, icke mot de germanstammar, som trängde över nordgränsen och så småningom absorberades och romaniserades. Det såg till och med ett slag ut som om romarriket skulle duka under och den antika världens båda delar slås samman under sassanidisk ledning. 616 föll Egypten, 617 Chalkedon, och perserna stodo än en gång vid Bosporen; man tänkte till och med förlägga huvudstaden till Kartago. Men i en gigantisk ansträngning lyckades kejsar Heraklius (610—641) driva perserna tillbaka och till och med segra utanför Ktesifons, den persiska huvudstadens murar. Jämvikten var återställd, men denna romarrikets sista triumf var ett sken. I själva verket hade Rom och Persien i sin sekel-långa kamp fört ett varandra in till den yttersta gränsen.

Det var heller icke något avgörande i striden mellan romare och perser, som åstadkom den antika ordningens upphörande, utan ett nytt eningsförsök, nu liksom så många gånger förut utgående från periferin, från araberna. Arabstormen, som utgick från trakterna söder om gränslinjen mellan Rom och Persien, riktades i lika mån mot båda dessa den senantika världens huvudmakter. Det genom striderna mot Rom utmattade Persien höll icke stånd. 637 föll kungaresidenset Ktesifon, och 651 hade det muhammedanska ryttariet nått Balkh, östra Irans huvudstad. Romarrikets östra huvudländer och huvudstäder föllo en efter en, 636 Antiokia, 642 Alexandria, 697 Kartago. Araberna angrepo också Europa, både i öster och väster. Spanien föll i deras händer 711, men därefter hejdades deras vidare framträngande mot norr av Karl Martell 732. Även Konstantinopel höll stånd, och kring huvudstaden, på Balkan och i Mindre Asien lyckades en statsbildning hålla sig kvar, som bevarade romarrikets namn. Eningsverket lyckades ej, men det senantika systemet föll samman.

Grundandet av den arabiska världsmonarkien är antikens logiska och konsekventa slutakt. De från periferifolket utgående försöken att ena det historiska rummet, inledda av perserna under Kyros och

Kambyses, fortsatta av Alexander och Rom, utgöra ett för antikens tusenåriga epok karakteristiskt drag. Det upprepar sig gång på gång i ständigt större omfattning och avgränsar såväl antiken själv som dess stora huvudavsnitt, den klassiska, den hellenistiska och den romerska tiden. I denna rad av eningsförsök är arabernas det sista och det största. Det riktade sig icke endast mot den gamla kulturvärldens enheter utan också mot den unga germanska Västern, är alltså på sätt och vis jämförbart med de forna persernas försök att lägga under sig Hellas. Vi veta hur kaliferna själva uppfattade förloppet. År 1898 upptäckte nämligen den tjeckiske orientalisterna Alois Musil i Ostjordanlandet ett ummajjadiskt lustslott från 700-talets förra hälft, Quşair 'Amrah.⁷ Där finns på en vägg en stor historisk målning i senantik stil, föreställande en kejsare av Heraklius ätt och bredvid honom den siste sassaniden, Jezdegerd III, den siste västgotakungen, Roderich, samt en negus av Abessinien. Alla dessa den gamla världens representanter ha fått vika för den uppgående nya världsmakten, det arabiska kalifatet.

Innebar alltså den arabiska erövringen, antikens sista stora enhetsrörelse, genom sitt misslyckande den antika världens sprängning, så innebar också å andra sidan detta samma misslyckande framväxandet av en helt ny konstellation. Konstantinopel föll icke, men det rike som överlevde katastrofen var icke längre Imperium Romanum, även om det bevarade romarrikets namn. Samme kejsar Heraklius, som räddade sitt rike från perserna men förlorade sina bästa provinser till araberna, företog nämligen en handling, som icke blott symboliskt utan även reellt var av oändligt mycket större betydelse än avsättandet av kejsar Romulus år 476. Han avskaffade nämligen den diokletianska, nyromerska statens förvaltningsorganisation och ersatte den med en helt ny, den s. k. themaförfattningen,⁸ varigenom han byggde upp en ny stat på en ny grundval. Härmed hade antikens Imperium Romanum upphört att existera. Den nya staten i Konstantinopel är det bysantinska riket. Det gamla romerska rikets död kom även på ett annat sätt till synligt uttryck, då Heraklius

⁷ Alois Musil, *Kuşeir 'Amra*, 2 bd, 1907. Den historiska målningen avbildad, Tafel XXVI.

⁸ Om denna se Ernst Stein, *Ein Kapitel vom persischen und vom byzantinischen Staate*, *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher* I, 1920, s. 70 ff. Stein härleder denna författning ur sassanidiska förebilder.

strök den från Augustus ärvda latinska kejsartiteln och upptog det grekiska konunganamnet, Basileus.⁹

I väster hejdades, som förut nämnts, arabernas framträngande genom Karl Martells seger över Abd-er-Rahman vid Poitiers år 732. Araberna lyckades inte underkuva den unga Västern, lika litet som det hade lyckats perserna att underkuva det unga Hellas. Och liksom efter segern över perserna den grekiska världen framgick som självständigt verkande historisk enhet vid Orientens sida och den antika jämvikten mellan Medelhavet och Orienten inleddes, så framgick efter segern vid Poitiers, det nya Europas Plataeae, Västerens karolingiska imperium, även det till namnet Roms arvtagare.

När segerherrens sonson år 800 kröntes med kejsarkronan, är även i väster den nya ordningen fullt utbildad. Senantikens två stormakter ha ersatts av den s. k. äldre medeltidens tre, Frankerriket, Bysans och Kalifatet.

⁹ Henrik Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im Oströmischen Reich* (1935), s. 37; jfr även s. 54, 137, 169. Till den latinska kejsartitulaturens behandling på grekiskt område i allmänhet se A. Wifstrand, *Autokrator, Kaiser, Basileus i Δράγυα* Martino P. Nilsson dedicatum (1939), s. 529 ff.

JOHAN HENRIK DENELL

EN LUNDENSISK WERTHERIMITATOR

AV

HARALD ELOVSON

Den genomgripande förändring i litterär smak och i livssyn, som ägde rum runt om i Europa under senare hälften av adertonde århundradet och som går under namnet förromantiken, har för Sverges vidkommande blivit föremål för flera ingående undersökningar. Någon slutgiltig historisk framställning av denna företeelse föreligger dock ännu inte. I en sådan den svenska förromantikens historia har Johan Henrik Denell sin givna om också anspråkslösa plats. Denell var långtifrån någon betydande författare, men han erbjuder intresse genom sina litterära sympatier och sin skriftställarverksamhet.

För Denell, som så många andra akademiskt bildade svenskar, som saknat privatförmögenhet, blev livet en lång och föga framgångsrik kamp för att göra tillvaron uthärdlig. Han härstammade på fädernet och modernet från prästsläkter. Han föddes den 13 aug. 1749 i Västra Hoby i Skåne. Fadern, som var kyrkoherde i en liten församling, avled, när Johan Henrik var fyra år gammal. Modern, som skildrats som en egendomlig människa, gifte först om sig med en präst, och när hon för andra gången blev änka, ingick hon äktenskap med en medlem av den fordom mäktiga adliga familjen Walekendorff, som livnärde sig som menig soldat. Trots att Denell växte upp under knappa förhållanden, fick han emellertid i sina styvfäders hem en uppfostran, som gjorde det möjligt för honom att i november 1764 inskriva sig som student vid Lunds universitet. Han synes här tidigt ha kommit i närmare förbindelse med universitetsbibliotekarien och professorn i historia litteraria, den lärde och mångsidigt intresserade Gustaf Lorens Sommelius, som gjort sig ett förtjänt namn i svensk lärdomshistoria som biografisk och bibliografisk samlare och författare. Sommelius' egentliga gebit var orientaliska språk, och han hämtade gärna ämnet för sina dissertationer från detta sitt studium. Denell uppträdde i december 1769 som respondent på en avhandling De

prophetia Henochi ex Epist. Judae v. XIV. p. II, författad av Sommelius, och disputerade under samme lärde för magistergraden 11 mars 1772 på en avhandling med liknande innehåll. Vid promotionen midsommarafton samma år blev Denell filosofie magister. Han hade då som så många andra svenska studenter före och efter honom för utkomstens skull måst taga plats som huslärare.

Under större delen av år 1771 hade han haft anställning hos majoren Johan Gustaf von Schantz, ägare av godset Gustafsberg i södra Halland. Denna kondition fick betydelse för hans utveckling. Major Schantz' maka, som var född tyska, en dotter till en major baron Carl Ludvig von Blumenthal från Mark-Brandenburg, hade tydligen litterära intressen. Hon har helt säkert befordrat eller kanske rent av grundlagt det intresse för tyskt språk och tysk litteratur, som skulle spela en så stor roll i Denells liv. Som ett uttryck för den förbindelse han ansåg sig stå i till herrskapet på Gustafsberg, har han försett sin gradualdissertation med tvenne dedikationer, den ena på fransk prosa till majoren, den andra på svensk vers till majorskan.

Någon tid efter att Denell avslutat sina akademiska studier hade han åter plats som huslärare, denna gång hos översten vid norra skånska kavalleriregementet Philip Julius Bernhard von Platen, tysk till börd, först 1778 naturaliserad svensk adelsman, innehavare av familjegodset Dornhoff på Rügen. von Platen, som var gift med en pommersk adelsdam, Juliana Regina von Ysedom, hade flera barn, av vilka de fem äldsta var i vad vi nu kallar skolåldern. 1773 fick Denell det hedrande uppdraget att bli lärare för dessa barn, bland vilka en av sönerna skulle göra en märklig insats i svensk historia, Balzar Bogislaus, Göta kanals energiske skapare. Redan samma år kunde Denell för studier besöka universitetet i det närbelägna Greifswald. Han stannade i von Platens tjänst till 1775. Denna långvariga vistelse på tysk mark, med nära förbindelse med traktens förnåma adelsfamiljer och akademikerna i Greifswald, har givetvis varit av stor betydelse för den unge svenskens intresse för tysk kultur. Han har nu tydligen på allvar börjat inrikta sig på ett ingående studium av tyskt språk och tysk litteratur.

Det är värt att lägga märke till denna studieinriktning. Intresset för Tysklands språk och litteratur var i Sverge vid mitten av

adertonde århundradet, då Denell fick sin uppfostran och utbildning, ej särskilt starkt. De kulturella förbindelserna med stamfränderna söder om Östersjön, som alltifrån medeltiden fram till stormaktstidens slut, av i främsta rummet politiska och religiösa skäl, spelat en så stor roll i svenskt andligt liv, hade från början av 1700-talet allt mer och mer slappats, under det att det franska och i någon mån också det engelska inflytandet under denna tid vuxit i betydelse. Den tyska litteraturen kunde ju ej på något sätt ta upp tävlan med den franska eller den engelska; den blev dock ej alldeles förbisedd av den litterära kritiken och publiken i Sverige.¹ Från och med mitten av seklet blev den svenska odlingen allt mer och mer franskipregnerad. Det franska språket blev ett andra modersmål ej blott för hovet och adeln utan också för vetenskapsmän, författare och konstnärer, och det kappades med svenskan som de bildades epistolära språk. Man hämtade på de mest skilda områden sina mönster från Frankrike. Från och med 1770-talet kan man dock urskilja en begynnande omsvängning härvidlag. Man började på en del håll åter visa intresse för Tysklands kultur och språk. Detta berodde tydligen på att Tyskland från mitten av seklet fått en ny, mera livskraftig litteratur, som under inflytande från äldre och nyare engelsk diktning framträdde i skarp opposition mot fransk klassicism i original och tysk efterbildning. Dess främste företrädare var ju Klopstock, som tidigt blev känd och uppskattad runt om i Europa, inte minst i Frankrike, där denna nya tyska diktning blev livligt uppmärksammas.² Det är också betecknande, att man i Sverige ofta lärde känna dessa nya tyska författare genom fransk kritik och franska översättningar och efterbildningar. Så småningom gick man dock själv till källan. Man började lära sig tyska och läsa tyska.

Det är intressant att se, hur det germanska huvudspråket började bli beaktat i Lund under senare hälften av 1700-talet. Hur föga skattat det tyska språket där var i universitetskretsar illustreras, synes det mig, ypperligt av en detalj i det akademiska disputationsväsendet. De dissertationer, som försvarades av de studerande

¹ Jfr E. Wrangel, Tysklands litteratur under 1700-talet och dess förhållande till den svenska, Samlaren 1901, s. 46 ff.

² Jfr t. ex. L. Reynaud, L'influence allemande en France au XVIII^e et au XIX^e siècle, Paris 1922, s. 9 ff.

under överinseende av någon akademisk lärare, præses, var vanligen försedda med dedikationer till gynnare eller anhöriga från respondent eller præses samt gratulationer till respondenten från dennes fränder och vänner, antingen på vers eller prosa. Dessa stycken var ursprungligen i regel avfattade på något av de klassiska språken, oftast latin, men kunde under 1700-talet också inte sällan iklädas modern språkdräkt. Man valde då, om man nu bortser från modersmålet, nästan genomgående franska, någon gång engelska. En tysk dedikation däremot är betecknande nog ytterst sällsynt. Det visar sig också, att språkmästaren vid Lunds universitet på 1750- och 60-talen ej gav någon undervisning i tyska. Befattningen innehades sedan 1748 av Ifvar Kraak. Denne, som var född 1708 i Köpenhamn, där han också studerat, blev 1738 tillförordnad språkmästare i franska, spanska och engelska vid universitetet i Lund. Efter två år kom han som translator publicus till Göteborg, där han verkade till 1748, då han blev utsedd till ordinarie språkmästare i Lund. Som sådan åsidosatte han länge tyskan helt. Enligt universitetets prælections katalog, där han tituleras »Gallicæ et Angl. &c Lector», ställer han termin efter termin i utsikt undervisning endast i franska och engelska. Kraaks intresse för dessa språk kom också till uttryck i läroboksförfattarskap. Han utgav 1746 en fransk grammatik, utkommen i en tredje upplaga 1788, och två år senare dels en engelsk grammatik, omtryckt 1777, dels en engelsk läsebok, *English miscellanies*, på nytt utgiven 1785.

Att tyska språket på detta sätt helt åsidosattes vid universitetet blev till sist föremål för anmärkning från högsta ort. Den 18 december 1772 behandlade Consistorium majos en från universitetets kansler den 5 i samma månad avsänd skrivelse, som meddelar, att kanslikollegium hos honom klagat över att studerande ungdom från akademierna, som sökt inträde som extraordinarie kanslister uti kongliga kansliet, framför allt i »de Departemens, hwar est utrikes ärender förnämligast förekomma», ej haft tillräcklig kunskap i tyska språket, men då sådan var oundgänglig i dessa departement, hade kongliga kanslikollegium begärt, att de studerande från Lunds universitet, som ärnade söka »at wid utrikes giöromålen i Kongl. Kantzliet blifwa brukade», skulle åtnjuta undervisning i ifrågavarande språk. Konsistoriet beslöt att genom kungörelse meddela de studerande detta och uppdrog åt Kraak

»at gå dem med underwisning uti Tyska språket till handa, som ärna sig till Kongl. Kantzliet».¹ I föreläsningsskatalogen för 1773 utlyser språkmästaren lektioner utom i franska även i tyska istället för i engelska som tidigare.

Den betydelse, som tyska språket fick genom detta universitetskanslerns ingripande, medförde, att den 21-årige filosofie magistern Peter Trendelenburg i april 1773 inlade ansökan hos konsistoriet om att »i anseende till Kongl. Cantzlie Collegii ankomna Skrifwelse om Tyska Språkets lärande wid Academien af dem som ärna sig i Kongl. Cantzliet blifwa antagen till Docens i Tyska språket».² Ansökan remitterades till filosofiska fakulteten, och sedan denna lämnat sin tillstyrkan översändes ärendet till kansler, som i skrivelse den 28 oktober biföll Trendelenburgs ansökan, då »afsigten af Kongl. Maj:ts och Riksens Cantzli Collegii skrifvelse af d: 9 Novemb: sistl. År, genom inrättande af en *Docenture* i Tyska Språket torde kunna uppfyllas».

Den 16 juni hade Trendelenburg meriterat sig för docenturen genom att presidera för en avhandling *Meditationes nonnullæ circa linguam germanicam*. Det har sitt intresse att ta del av den unge akademikerns tankar om det tyska språket. Hans sympatiska inställning till det tyska folket och dess modersmål kommer klart till uttryck i de ord, varmed han avslutar sitt förord. De lyda så: »Rerum omnium Moderator Gubernatorque, qui Germanicam linguam dignam judicavit, ut mediante ea, quasi tertia lingua originali, ultimo hoc tempore per Divi Lutheri ministerium restauraret regnum Suum, annuat etiam benedicetque susceptis meis, ut Germana sinceritate, pietate ac fide Ipsi Soli consecrem studia omnesque labores meos; Cujus gratiæ Benevolum atque amicum Lectorem supplex mecum commendo.» (s. 7). Peter Trendelenburgs intresse och sympati för Tyskland, dess språk och kultur, får säkerligen sin närmaste förklaring av att han var son till den tyske pastorn i Malmö Philip Trendelenburg.³

Avhandlingen är efter vanligheten uppdelad i paragrafer. De första innehåller en del allmänna språkliga anmärkningar. För-

¹ Consistorii majoris renoverade protokoll för år 1772, d. 18/12, § 2.

² Consistorii majoris protocoll 1773, d. 3/4, § 9.

³ Om Ph. Trendelenburg, som spelat en uppmärksam roll i herrnhutismens historia i Sverige, se H. Pleijel, Herrnhutismen i Sydsverige, Lund 1925. passim.

fattaren framhåller det nära samband, som finnes mellan tanken och dess språkliga uttryck, vilket språk det än gäller. För att lära sig ett främmande språk måste man först göra sig förtrogen med det sätt, varpå de människor tänker, som har det till modersmål. De olika folken har nämligen olika sätt att tänka. »Aliter cogitat Gallus, aliter Anglus, aliter inter hos, me judice, medium tenens Germanus.» (s. 8). Han slutar dessa allmänna reflektioner med följande sats: »Si Germani indoli characterique suo conformiter cogitant, singularis determinataque cogitandi ratio ipsis etiam competit. Quæ, quatenus lingva in se spectatur, concernit partim ipsas voces cum cogitatis conjungendas, partim harum vocum ordinem atque connexionem. Germanice itaque cogitaturus, Germanicas voces, usitatas ac congruas habeat sibi notas, easdemque ad exemplum optimorum scriptorum, probatorumque Auctorum connectat. Id est: nec copia vocabulorum, nec plenaria Syntaxeos notitia careat.» (s. 10). I det följande belyser Trendelenburg tyska språkets syntaktiska egenart genom jämförelser med svenskan och latinet (s. 10—12). Han uppehåller sig utförligt vid förhållandet mellan högtyskan och plattyskan. Den senares tillbakagång kan han inte utan beklagande konstatera,¹ vilket inte hindrar honom att bland Luthers oräkneliga förtjänster upptaga hans betydelse för »Lingva Saxonica». »Miseris sane, quomodo in obscuris istis temporibus, Scholasticorum nempe periodo, quum de purgandis scientiis, ne dicam emendanda Germanica Lingva vix unus ut alter cogitaret, Lutherus tanta puritate ac svavitate Biblia Sua conscribere, ac in iis a tot tunc temporis grassantibus mendis & vitiis puram ac integram Germanicam Lingvam sistere nobis potuerit.» (s. 15). Vid sidan av Luther ställer Trendelenburg Leibniz. »Quod Lutherus in Ecclesia Dei, id Leibnitzius in Republica Literaria fuit, respectu scilicet Germanorum.» (s. 16). Av den berömde polyhistorns förtjänster sätter författaren främst upprättandet av vetenskapsakademien i Berlin och hans arbete på tyska språkets upphjälpande. »Leibnitzianorum compiler Wolfius» får ett erkännande för att ha använt modersmålet som vetenskapens språk. Trendelenburg berör utförligt de olika tyska språksällskapens betydelse för språkets

¹ Trendelenburgs intresse för plattyskan får kanske sin förklaring i det förhållandet, att hans far stammade från Pommern. Han var född i Greifswald. Jfr S. Cavallin, Lunds stifts herdaminne II, s. 36.

utformning och för tysk diktning och talarkonst. Vad den senare beträffar har den, menar han, nästan nått kulmen. »Oratoribus jam abundat Germania, quorum Demosthenem, Ciceronemque non pudeat. Et quoad maximam partem jam plenius expolita ipsa lingua; Oratoria, seu rectius eloquentia, inque ea accrescens habitus collaudatarum societatum finis remanet primarius.» (s. 20). Om den tyska diktkonsten uttalar han sig sålunda: »Quod maximos labores Germanis, ut ita dicam reformatibus, creavit, Poesis seu ars Poetica fuit. Poetæ illorum fere omnes in Versificatores rhythmicos degeneraverunt. Scribere carmina ipsis fere nihil aliud erat, quam orationem quamlibet rhythmis vincire; & quo accuratius quis id præstare posset eo melior habebatur Poeta. Quantane reformatione egebat perversus hicce gustus? Quantumne in eo desudarunt reformatores ut animis popularium saniora hujus artis præcepta instillantent; & Poesin non in rhythmorum vinculis, sed in fida naturæ imitatione consistere evictum darent. Necessitas optima semper Magistra, absque dubio impulit illos, ut Poesin Germanicam reducerent ad exemplum & normam veterum Poetarum Romanorum. Atque sic in numera jam exstant Poemata omnium rhythmorum expertia. Quæ qui legit, eundem sensum habeat necesse est quem inter legendum nobis insinuant Horatii, Virgilii, atque Ovidii carmina; vividam enim omnino naturæ naturaliumque rerum deprehendit picturam. Plures interim præjudicio Nationis extirpato picturas suas Poeticas rhythmis involvunt. Atque sic innumeri jam inter Germanos literari ac illiterati, utriusque Sexus Homines surrexerunt, qui talibus artis speciminibus venam Poeticam, cum vel sine rhythmis evacuarunt, ut artis periti omnes istos veri nominis Poetas cum illis Romanis & adhuc viventibus extraneis Poetis florentissimis comparandos venerari debeant.» (s. 20—21).

Detta referat visar, att den unge magisterns onekligen varma intresse för Tysklands kultur och språk ej är framsprunget ur någon mera intim kontakt med det nya i det samtida tyska kulturlivet. När han ska ge exempel på tyska kulturpersonligheter, drager han fram Luther, Leibniz och Wolff. Han utnyttjar endast gammal litteratur, såsom Jean Lecleres *Ars critica*, först publicerad i Amsterdam 1696, och *Critische Versuche*, ausgefertigt durch einige Mitglieder der deutschen Gesellschaft in Greifswald (I—II, 1742—44), där han bl. a. tillgodogjort sig en längre recension av Gott-

scheds Versuch einer critischen Dichtkunst. I den paragraf, som han ägnat den tyska litteraturen, omnämner han inga särskilda författare, men det är tydligt, att hans framställning åsyftar Opitz' och dennes efterföljares metriska reformarbete och deras på imitation av antika och nyare utländska mönster byggda diktning. När han till sist med konkreta exempel vill visa, att »Gallorum spiritus Poeticus» ej saknades hos tyskarna, anför han sex tyska översättningar av Voltaires minnesdikt över sin lärda väninna markisinnan du Châtelet, utförda av helt säkert mycket hedersvärda men som diktare alldeles okända tyskar, en kapten, ett konsistorialråd, en professor, en pastor och en auditör (s. 22—23).¹

Trendelenburg kom ej att verka länge som lärare i tyska vid universitetet i Lund. 1775 blev han collega vid Malmö skola. Han fick emellertid året därpå en efterträdare just i Denell, som på hösten 1775 återvänt till Lund i syfte att bli fäst vid universitetet. Den 9 dec. nämnda år ingav han till filosofiska fakulteten ansökan om docentur i tyska språket efter Trendelenburg. Fakulteten begärde, att han skulle habilitera sig genom att presidera för en av honom författad avhandling, vilket krav han uppfyllde till fakultetens belåtenhet, när han 22 maj följande år presiderade på en dissertation med den programmatiska titeln *De dignitate et cultura lingvæ germanicæ*. Ehuru Denell var några år äldre än sin företrädare, visar han sig i uppfattning och inställning vara helt annorlunda modern och aktuell. Det är tydligen hans vistelse på tysk mark, som i främsta rummet möjliggjort denna hans orientering. Det är därför med fog han dedicerat avhandlingen till överste von Platen, som han tackar för visad välvilja och för att han satt honom i tillfälle att besöka Tyskland. »Ich werde mich gewiss», försäkrar han, »biss an meinem Grabe erinnern das ich durch Dero gewogenheit die Deutschen Ufern gesehen, und die frohen tagen die ich in Dero

¹ Trendelenburgs försvar för det tyska språket blev beaktat av en medarbetare i den tyskfödde Stockholmsprästen Christ. Wilh. Lüdekes Allgemeines Schwedisches Gelehrsamkeits-Archiv unter Gustafs des Dritten Regierung, Zweiter Theil für das Jahr 1773, Leipzig 1784, s. 130. Det heter där: »Die Betrachtungen selbst sind wohl gegründet, könnnten aber noch geschärfter seyn, um der in Schweden wohl meistens aus politischen Ursachen nun so überhand nehmenden Verachtung der deutschen Sprache nachdrücklicher entgegen zu gehen und ihr abzuhelpfen.»

Vaterland erlebet, mit den denkwürdigen Schicksälen der Reise, werden nimmer meinem Gedächtnis entgehen.»

Efter att som hastigast ha gjort pliktskyldig reverens för de döda språken, som är av stor nytta för dem »qui ad altiorem Eruditionis gradum aspirant», framhåller Denell energiskt vikten av de levande språken.

I andra paragrafen tar han så upp frågan vilket av de moderna språken, som är mest nödvändigt och att föredra framför andra. För besvarandet av detta spörsmål uppställer han följande allmänna sats: »Linguam istius Gentis nobis maxime esse necessariam, cujus frequentissimum nobiscum est commercium, sive sit Politicum sive Litterarium, sive sit in aliis negotiis.» (s. 6). Efter att ha framhållit att det kan finnas andra skäl att lära sig språk, övergår han till sitt egentliga ämne, att motivera studiet av tyskan.

Detta språk kan, hävdar Denell, rent av sägas vara i sin guldålder. Man kan inte annat än med högsta förvåning fastslå de stora framsteg, som tyskan gjort under de två senaste seklerna. Även om tyska språket, varvid Denell uttryckligen endast avser högtyskan, som lärda och bildade människor vanligen talar och skriver, inte är så universellt som franskan, vill han dock erinra om att det spelar stor roll som diplomatiens språk. Det finns i utlandet flera tyska kanslier, exempelvis i Danmark och hos påven, men även annorstädes vill man i högsta riksstyrelsen inte sakna män, som på tyska kan förhandla med Tyskland. Att detta även är fallet i hans eget land anser han sig inte särskilt behöva betona, då det är allmänt känt. Denell har här tydligen haft i tankarna kanslikollegiets ovan berörda erinringar till kansler 1772. Det är emellertid inte hans avsikt att uppvisa det tyska språkets höghet främst med stöd av dess politiska anseende. Dess värdighet grundar sig framför allt på dess odling och fullkomlighet. Den kan lättast belysas genom en översikt av dess historia. Denells avhandling utformar sig så till en det tyska språkets eller rättare den tyska litteraturens historia, väl den första i Sverge publicerade.

Denell erinrar om hur ett folks språk utvecklas i nära samband med dess seder. För tyska språkets vidkommande urskiljer han trenne perioder, av vilka den första sträcker sig fram till Karl den store, den andra till Luther, den tredje till hans egen tid. Han går hastigt förbi de två första perioderna. Det är dock betecknande,

att han, efter Tacitus och Bodmer, försöker ge en karakteristik av de germanska barderna, som genom Klopstock och hans lärjungar var så på modet i Tyskland vid denna tid. En mera utförlig behandling ägnar han den tredje perioden. Luthers och reformationens betydelse för Tysklands kultur och därmed för dess språk och litteratur betonas, de språkbefordrande sällskapen under 1600-talet får sitt erkännande, Opitz lovprisas, och hans efterföljare, såsom Fleming, Gryphius, Hofmannswaldau, Lohenstein, Canitz och Morhof uppräknas. Av samtida författare, som lyft språket till fulländning och vilkas »Opera, svavitate virtute & facunditate maxime sunt repleta», nämner Denell Mosheim, Johann Andreas Cramer, Jerusalem och Spalding ifråga om »Sacras Literas», och som auctores, »qui tam in Prosa quam in Ligata Oratione concinne atque eleganter scripserunt», anför han Klopstock, Kleist, Cronegk, Ramler, Haller, Hagedorn, Uz, Gleim, Weise, Wieland, Lessing, Gellert och Gessner, alltså de förnämsta från mitten av 1700-talet. (§ IX.) Det är inte endast diktarna, som bidragit till språkets höghet och uppodling, utan också vetenskapsmännen, som ofta skriver på sitt modersmål och flitigt översätter till tyska vad de lärde utomlands producerar och på så sätt liksom gör det inhemskt. (§ X). Dem, som vill närmare sätta sig in i språkets grammatik och stilistik, hänvisar han så till Bælius' och Gottscheds arbeten¹ samt Der Hamburgische Patriot. De unga studerande, som värderar det tyska språket och som önskar lära känna dess »Genium & Elegentiam», måste göra sig förtrogna med de moderna författare, som han nämnt i sin avhandling. Denell avslutar sin framställning med att ur början på Salomon Gessners Der Tod Abels, den av samtiden så högt beundrade schweizarens mest populära verk, göra ett citat, som genom sin regelbundna periodbyggnad synes honom särskilt ägnat att tjäna som prov på det dåvarande tyska språkets anda.

Man behöver bara erinra sig, att Trendelenburg tre år tidigare ansett det upplysande att som bevis på det tyska språkets litterära möjligheter meddela några tyska dilettanter hantverksmässiga tolk-

¹ Vem Denell åsyftar med Bælius är ej klart. Det ligger närmast till hands att tänka på Pierre Bayle, författaren till den berömda Dictionnaire historique et critique, som Gottsched för övrigt översatt. Gottscheds arbete är givetvis hans Grundlegung einer deutschen Sprachkunst, nach den Mustern der besten schriftsteller des vorigen und itzigen Jahrhunderts, tryckt första gången Leipzig, 1748.

ningar av en Voltairestrof, för att se hur avancerad Denell var i insikter, smak och uppfattning.

Disputationen utföll till fakultetens belåtenhet och när Denells ansökan om docentur återupptogs till behandling den 29 juni kunde han dessutom förete ett hedrande intyg från universitetets språkmästare Kraak om skicklighet i tyska språket, varför fakulteten fann det skäligt »at antaga honom till Docens, som här är nu mehra ingen Docens uti Tyska Språket, och Höglofl. Cancellie Collegium, om samma Språks upodlande här wid Academien, giordt för detta påminnelse». Den 20 september utnämndes han av universitetets kansler till docent i tyska litteraturen vid universitetet.

Docenturen medförde ej någon lön. Denell fick som sina kolleger försöka tjäna sitt uppehälle genom extraarbete. Det vanliga var lektioner åt studenterna. Han prövade också andra utvägar. Framför allt försökte han slå mynt av sin litterära talang. Han verkade som journalist, översättare och originalförfattare. Under åren 1776—81 medarbetade han tidvis ganska flitigt i universitetsstadens tidning, Lunds Weckoblad, där han kan sägas ha avlöst Bengt Lidner som skönlitterär bidragsgivare. Han levererade vers och prosa, original och översättningar.¹ Det mesta var traditionellt gods, framför

¹ Som översättning kan också betraktas ett referat av Kants skrift *Beobachtung* über das Gefühl des Schönen und Erhabenen, Lunds Weckoblad 8/10 1777, s. 325—28, som Denell försett med följande förord: »M. Immanuel Kant, ein sinrik Tysker Auctor, har uti en liten Skrift, som beskriwer våra känslor för det som är Skönt och Högt, äfwen wäl beskriwit Menniskjors böjelse til Moralitet i hänseende til temperamentens skiljagtighet. Och torde samma hans anmärkningar wara artige nog at här i korthet införa.» Denell hade något tidigare visat sitt intresse för den tyske filosofens lilla fina essay, när han i slutet av sin den 11/6 samma år ventilerade dissertation *De genuina notione studiorum humaniorum* citerat dess slutord. Det visar sig också, att Denell i själva avhandlingen utnyttjat Kants skrift. När han hävdar: »Sin autem adhuc hæc nostra explicatio minus placet, genium ad tria solummodo criteria in Hum. judicemus, scilicet, a parte Studiosi requiritur *justa sensatio* vel quod a Germanis *ein feines Gefühl* vocatur, a parte iterum Litterarum, *eminentia & elegantia* vel quod Germani *Erhabenes und Schönes* nuncupant» (s. 10), har han tydligen haft i minnet det parti av Kants *Beobachtungen*, som börjar så: »Das feinere Gefühl, was wir nun erwägen wollen, ist vornehmlich Zweifacher Art: das Gefühl des *Erhabenen* und des *Schönen*.» Detta torde vara första gången den tyske tänkaren blir uppmärksam i Sverige. Denell visar sin förtrogenhet med nyare tysk vetenskaplig litteratur inte endast genom att citera Kant utan genom att rekommendera sina elever ett flitigt studium av Winckelmanns och Hagedorns konsthistoriska arbeten, a. a. s. 15.

allt hyllningar till medlemmar av den kungliga familjen och universitetets styresmän och lärare, men i flera av hans bidrag kan man tydligt spåra hans studium av den nyare utländska litteraturen. Han översatte och efterbildade här Gessner,¹ som han ju redan i sin dissertation 1776 hade prisat, han visar sig kraftigt påverkad av den moderna landskapsbeskrivande diktningen, framför allt den engelska, han har också tagit intryck av Youngs grav- och nattpoesi och Macphersons Ossian. Detta beroende märkes både ifråga om form och motiv i hans självständiga vittra alster. Han skrev dikter över en sommarmorgon och en sommarafton,² han författade prosapoem över en natt i oktober³ och de fyra årstiderna.⁴ Den framväxande sentimentaliteten hade i honom en fåreödslande representant. »How natural is it to expresse our feelings» sätter han med all rätt som motto över en av sina prosaiska gravskrifter.⁵ Denna genre odlade han förresten under tydligt inflytande av den unge juris studeranden Thomas Thorild, som på hösten 1780 väckt ett visst uppseende i den lärda staden genom en i Lunds Weckoblad publicerad gravskrift på poetisk prosa. Det kan här påpekas, att Thorild under höstterminen 1778 två gånger i veckan tagit lektioner i tyska för Denell.⁶

Denells litterära smak och sympatier bestämde också hans översättarverksamhet. I »Artiga Samlingar til de Ädlares Nöje och Underwisning», Lund 1785, införde han stycken ur Sterne och Ossian, han försvenskade utdrag ur Matthias Claudius' och Zachariae skrifter⁷ och översatte Henry Mackenzies roman *The Man of Feeling*, ett av de mest typiska alstren av Sternesentimentaliteten.⁸

¹ Lunds Weckoblad 1777, n:r 9, 29, 42, 48. Jfr Hilma Borelius, Gessners inflytande på svenska litteraturen, Samlaren 1901, s. 69.

² Lunds Weckoblad 1777, n:r 23.

³ Lunds Weckoblad 1777, n:r 42.

⁴ Lunds Weckoblad 1781, n:r 29.

⁵ Lunds Weckoblad 1781, n:r 36.

⁶ Se B. Möller, Nya fynd från Thorilds ungdom. Sydsv. Dagbl. Snällposten 28/5 1933.

⁷ Utdrag af et bref från Herr Asmus till hans vän Andreas, öfver Herrans Bin. Utsökte Saker i Åtskillige Ämnen. Götheborg 1788, s. 15—19. En liten stunds bättre nöje, eller samtal med sin själ. Af Zachariæ Arbeten. Fri öfversättning. Af D****. Götheborg 1786, ny uppl. Skara 1789.

⁸ Den känslofulle. Öfwersatt från Engelskan. Göteborg 1786.

Sin litterära inställning har Denell själv givit ett karakteristiskt uttryck i prosadikten »Vinteren», där han skriver: »I mitt rum skall jag och nu uptända min lampa; där har jag åter mina angenäma tidsfördrif; den känslofulle *Stern*, *Mendelsohns* tröstande Phoeden, den hänryckande *Ossian* — dem läser jag. Och du sköna Estampe som jag så ofta betraktar; du *Lotta* med boken i handen gråtande vid *Verthers* Urn! du erindrar mig hvad jag med okända känslor — läst i hans brefvar. O! jag skall oftare läsa Er, Er alla, ni förnuftets och naturens utvalde, edra behag, och edra läror värderar jag; sjelfva edra villelser förtjena på ett eget sätt min agtning. Då stormarne rasa, då Elementen röras, skal jag läsa Er, och sjelf vara rörd af de heligaste, de så sällan ägde och värderade känslor.»¹ I denna nattliga scen med poeten, som söker sig undan dagens jäkt för att lämna sina känslor fritt lopp vid läsning av sina favoritförfattare och betraktandet av ett för tiden karakteristiskt grafiskt blad, har man onekligen en signifikativ bild ur den förromantiska människans värld. Rent stilistiskt sett förtjänar bestämningen »heligaste» av känslorna att framhållas. Man har med rätta betecknat adjektivet »helig» som ett av romantikens nyckelord.²

Det är fullt i sin ordning att en man med Denells sympati för och djupa förtrogenhet med tidens nyare tyska litteratur skulle djupt gripas av den tyska sentimentalitetens märkligaste verk, *Die Leiden des jungen Werther*. Goethes lilla kärleksroman fick ju en överväldigande framgång. Den blev hastigt känd i diktarens hemland, den diskuterades privat och i pressen, den blev efterbildad och motsagd, och det dröjde inte länge förrän den, i original eller översättning, blev uppmärksammas i andra länder. Till Sverge kom den ganska snart. Den blev här som annorstädes mycket olika bedömd. Läsare av den äldre generationen fördömde den gärna som omoralisk, de unga voltairianerna tog avstånd från dess estetik och livsåskådning, men för den ungdom, som fått sina djupaste litterära intryck från den förromantiska diktningen, blev den en ny *livre de chevet*. Bland de första svenska Wertherbeundrarna har flera haft sitt namn knutet vid Lunds universitet som studerande eller lärare, såsom Johan Lundblad, Sverges främste latinist under slutet

¹ Årstiderna. Fyra Sånger. Af J. H. D. Götheborg 1786, s. 26.

² Jfr Sixten Belfrage, Helgonen i svensk romantisk dikt, Festskrift tillägnad Yrjö Hirn, Helsingfors 1931, s. 17.

av 1700-talet, Bengt Lidner, Thomas Thorild, Erik Peter Älf och Lorenz Peter Bagge. Utom dessa, vilkas insats belysts av den föregående forskningen,¹ förtjänar också Denell nämnas.

Det kopparstick, som Denell talar om i de nyss anförda slutorden i prosapoemet »Vinteren», måste vara ett, efter vad det synes, i början av 1780-talet ganska spritt blad, som hade till upphovsman en av bröderna Haid, bekanta kopparstickare i Augsburg, antagligen Johann Elias, flitig porträttstickare och illustratör.² Detta kopparstick, »Lotte an Werthers Grabe», som visar en ung sorgsen kvinna framför en gravurna med en bok i de framsträckta händerna, gav Denell uppslaget till en särskild skrift, »Lotta då hon en afton besökte Werthers Urna», tryckt utan angivande av författare 1786 i Göteborg, vilket kommit en forskare att något förhastat i skriften se ett bevis på det svenska Wertherintressets spridning uppåt landet.³ I sitt stora anonym- och pseudonymlexikon har Bygdén framfört en förmodan, att Denell här översatt Carl Ernst von Reitzensteins anonyma skrift »Lotte bey Werthers Grabe», publicerad första gången i Wahlheim 1775, den första och en av de mest populära tyska wertheriaderna.⁴ Detta är ej riktigt. Den anförda tyska skriften, som den lärde svenske bokkännaren tydligen ej haft tillfälle att ta del av, är en helt kort dikt, under det att Denells opus är på prosa.⁵ Såvitt jag kunnat finna, saknar det någon direkt utländsk

¹ Jfr Ewert Wrangel, Werther und das Wertherfieber in Schweden, Goethe-Jahrbuch XXIX. Band, Frankfurt a/M. 1908, s. 128 ff.; Fredrik Bööök, Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809, Stockholm 1907, s. 441 ff.

² En reproduktion finner man i Die Leiden des jungen Werther, herausgegeben von Max Hecker, Leipzig 1922, s. 40. I Georg Brandes, Goethe, I, Köbenhavn 1920, s. 113 återges en teckning av John Raphael Smith, en engelsk konstnär, vars verk på något sätt står i samband med Haid's kopparstick.

³ Wrangel, a. a., Goethe-Jahrbuch 1908, s. 138.

⁴ L. Bygdén, Svenskt anonym- och pseudonymlexikon I, Upsala 1898—1905, sp. 919.

⁵ Reitzensteins ballad, som i Tyskland omedelbart vann stor spridning, blev emellertid översatt till svenska, vilket man ej synes ha observerat. Bland de av forskningen särskilt uppmärksammade svenska wertherimitationerna är en dikt »Lotta til Werthers skugga», som ingår i de »Försök af en Yngling», som 1794 utgavs av Lorentz Peter Bagge, student i Lund sedan 1789. Dikten börjar så:

Du har lidit, du til slut har kämpat,
Yngling, och du blodig dignat har,
At försona dem du förolämpat,
Och til straff, at Lottas vän du var.

förebild. Däremot är Lottas tankar och känslor efter Werthers död ett i den europeiska wertherimiterande litteraturen vanligt motiv. Ett typiskt exempel är just Reitzensteins nyss nämnda ballad. Det genomgående temat i detta slags skrifter är Lottas längtan att få dö för att i en annan värld förenas med sin bortgångne älskare. Goethe själv kan sägas ha föregripit temat, när han låter sin hjälte i sitt avskedsbrev till Lotte skriva: »Du bist von diesem Augenblicke mein! mein, o Lotte! Ich gehe voran zu meinem Vater, zu deinem Vater. Dem will ich's klagen, und er wird mich trösten, bis du kommst, und ich fliege dir entgegen und fasse dich und bleibe bei dir vor dem Angesichte des Unendlichen in ewigen Umarmungen.»

»Lotta då hon en afton besökte Werthers Urna» är en karakteristisk produkt av den lundensiske språkmästarens beläsenhet och litterära sympatier. Han har stiltroget försett sin lilla skrift med ett motto, som består av ett något fritt citerat ställe i Ossian, där den unga Oithona i sången med samma namn ger uttryck åt sin längtan efter döden: »And shall the daughter of Nuäth live? — and the Son of Morni low? — My heart is not of that rock. — We shall wither together. — The narrow house is pleasant to me, and the gray stone of the dead.» Den lilla skriftens innehåll refereras här.

Efter Werthers död upptages Lottas sinne än mer än under hans livstid av den förälskade mannens bild. Minnet av honom inger henne först skräck, men snart tar andra känslor överhanden. Hon medger för Albert, att hennes hjärta inte längre helt tillhör honom.

Gud! hvi skulle jag din själ intaga!
At mit öga aldrig se dig fått!
Hvarför ingen flicka dig behaga —
Den förlofvade bland alla blott?

Denna dikt, som hittills betraktats som ett original, är i själva verket en regelrätt översättning av Reitzensteins populära ballad, vilket framgår av en jämförelse mellan ovan anförda strofer ur Bagges dikt och följande ur den tyska:

Ausgelitten hast du — ausgerungen,
Armer Jüngling! deinen Todesstreit;
abgeblutet die Beleidigungen
und gebüsst vor deine Zärtlichkeit.
O! warum? — O! dass ich dir gefallen! —
Hätte nie mein Auge dich erblickt!
hätte niemals, von den Mädchen allen,
das verlobte Mädchen, dich entzückt.

Hennes make finner sig tåligt i hennes sorgsenhet. »Han ömkar at så ofta se henne öfwerlämna sig sitt qwal, men tror at om han det hindrade, blefwe det större.» I tysta sommaraftnar, då små flyktiga vindar pustar kring hennes fönster och den fulla månen genom de dragande skyarna kastar ett matt sken över terassen, tycker hon sig höra Werther erinra om den afton, då hon frågat, om de ej kunde träffas efter döden. Han har återvänt från »de osynligas Werld, de odödeligas sällskap, som så högt älska mig», tycker hon sig höra Werther säga, »at i ditt älskas högre». Hon skyndar en kväll ner i trädgården, iförd den vita klänning med blekröda band, som hon varit iklädd första gången Werther såg henne bland hennes syskon.¹ Hon söker upp alla de ställen Werther mest älskat. Hon hör hans röst i vindens sus, nattens skuggor erinrar om honom, när han var sorgsen, men »månans fallande stråla på klädnaden, på bröstet, det är Werther kär, som omgifwer och kommer til henne». Det är naturligt, att hon snart ska låta dessa nattliga vandringar få Werthers grav till mål. De känslor, som ett sådant besök väcker till liv inom henne, försöker Denell tolka i en lång monolog, vars språk endast motsträfvigt böjer sig efter de ur Goethes roman hämtade uppfattningarna och tankegångarna.

»Werlden har sedan din död», får Lotte bekänna för sin älskade, »alt sitt behag, och all sin härlighet för mig förlorat, alt hwad i den samma bär minsta blinck af lif och werksamhet, det är mig emot, och en omögelighet at fåla; nattens timmar äro mina stunder, hwar och en skugga mitt sällskap, och de dystraste phantasier bilda mig den werld, där du är och til hwilken jag längtar. Wi sku där träffas at aldrig skiljas; där lefwa de odödeligas lif i sälla gränslösa rymder til hwilka ingen oro, inga skiften hinna. Hur ofta och hur säll, skal jag icke i ditt sällskap, med känslor lika dina, uttrycka min wördnad för den Allälskande, som med nåd och salighet igentager äfwen de swagaste af sina willade kreatur. Ja Werther! det var din trosbekännelse, från det otilgängliga berget, öfwer öknen den ingen fot trampat, ända til den obekanta Oceanens ända, swäfwar den Ewigtskapandes ande och frögdar sig öfwer hwart och ett stoft, som honom förnimmer och lefwer'.» (s. 8).² Denell låter Lotta i hän-

¹ Denell har glömt, att Lotta hade givit Werther den blekröda rosetten som present på hans födelsedag.

² Citatet återfinnes i Werthers dagboksanteckning den 18 augusti.

förda och hänsynslösa ord bekänna Werther sin kärlek, och han ansluter sig kanske till ett ställe i Werthers sista brev, när han låter henne säga: »Jag skal under mina sista suckar derom bedja, at mit stoft bredewid ditt må hwila. Mätte wi efter wår död få besöka detta stället, då i synnerhet, när det antingen af någon äfwenså olyckelig, eller lika öm och kännande besökes. Af en wänlig fläckt, af en öm rysning, skal han märka och wälsigna wår närwaro.» (s. 11).¹

Denell har, väl närmast efter Goethes eget exempel, försökt ge sin variation av det uppskattade temat en viss autenticitet genom att avsluta sin skrift med följande förklaring: »Dessa äro då inte mer än ganska brutna drag af detta ensliga Samtalet. Någon af dem, som i Walheim, närmare känna Lotta, har kommit öfwer dem, och efter de til en del förklara hwad innom henne, sedan Werthers olyckliga dödsstund förelupit, så ha de och förmodeligen warit ämnade at efter *Werthers Lidande* blifwa tryckte. Det har likwäl länge ej kommit dertil, utan endast som et litet Manuscript ha dessa blad på en och annan ort blifwit upwiste.» (s. 12).

Denell har mera direkt visat sitt intresse för och förtrogenhet med Goethes roman genom några »Korta anmärkningar öfwer Werthers och Lottas öden», som han fogat till sin skrift. De innehåller en analys och en kritik av romanens båda huvudfigurer. Han skriver: »Dessa twenne Personer äro altför kände för utgången af deras olyckliga kärlekshandel. *Werther* är det särskilt för sitt eldiga snille, sin menckliga caractere och starka känslor, mäst och beklageligast likwäl för sitt sjelfmord. Man lär städse ej annorlunda kunna läsa hans *Lidande* än med en stor förundran öfwer de förra, och med en öm rysning för det senare. Det har på flera utrikes orter gifwits en farhåga, huruwida de skrifter som denne olycklige anginge, kunde få wara allmänne eller icke, de ha hafwit många bedröfliga werkningar och derföre äfwen blifwit förbudna. Det är omögeligit annat än at skrifter, de måga wara historiska, romaneska, comiska, eller tragiska, medföra en werkan, altsom deras Författare mer eller mindre gifwit sina ämnen lif, natur, styrka, sanning och uttryck. Men just då detta skedt, och författaren derjämte ej genom

¹ Werther skriver: »Ach ich wollte, ihr begräbt mich am Wege, oder im einsamen Tale, dass Priester und Levit vor dem bezeichneten Steine sich vorübergengen und der Samariter eine Träne weinte.»

egna satser handlat emot den sunda Religionen och Moralen, så har han gordt sin skyldighet. Hwad de Personernas fel och misstag widkommer, hwilka han lemnat åt det allmänna, så äro dessa de brottsligas och sålcds äfwen werkanden. En målare har lof at försöka sig med hwad tekning han behagar, och hans hufwudskyldighet blir, at han rättar sig efter originalet. Om än schatteringarne blifwa aldrig så starka och sorgeliga, så får han likwäl låta dem blifwa sådane, då originalet har dem.

Werthers talanger, hans känslor för det sköna och för naturen, utgöra i hans tekning den wackraste dager, men, de altför forssande passionerna den bedröfweligaste, och hans dödssätt den förfärligaste skugga.

Man kan ock nära säga det samma om *Lotta*. Så mycke natur, så många goda egenskaper, uphöga wisserligen det behagliga i hennes Portrait; men då hon redan gifwit Albert handen, och sedan balancerar för *Werther*, då hon wet lågans farliga werkan och likwäl finner nöge at umgås den, så förlorar hon strax de drag som skulle gordt hennes caractere fullkomligare.

Det är wäl ingen dödelig gifwit at wara försigtig uti alt, äfwen som det icke heller är gifwit, at äga en fullkomlig styrka uti alt; de som uti det ena eller andra lida skepsbrott, äro olyckans hjeltar, alt som de mer eller mindre motat, mer eller mindre befordrat händelsen; och de omkomna, eller ruinerade, förtjena äfwen i samma mån vårt ömmande, vårt medlidande, wår högaktning.»

Denell har, som man ser, efter tidens sed betraktat Goethes kärleksroman närmast som en skildring av en verklig tilldragelse. Han uppträder till försvar för den tyske författaren mot de många, som fördömt hans skrift som moraliskt vådlig. Han hävdar energiskt diktarens frihet ifråga om motival. Diktaren är enligt hans mening helt sauverad, blott han ej i *egna* ord handlar mot »den sunda Religionen och Moralen». Denell tar visserligen uttryckligen avstånd från *Werthers* lidelsefulla kärlek och självmord och *Lottas* svaghet i sin böjelse för den unge mannen, men han skyndar att bryta udden av sitt omdöme om de båda olyckliga genom att erinra om att det ej är alla givet att ståndaktigt kunna uthärda livets fres-telser. I full överensstämmelse med tidens sentimentala moral kräver han för dem, som legat under för prövningarna, ej blott medlidande utan även högaktning. Man kan också erinra om att Denell, när han

diktade vidare på Goethes roman, ej tvekat att låta Lotta ge vika för sina känslor för Werther mycket mer oförbehållsamt än hon gjort i förebilden. Det är möjligt, att Denells slutdeklaration är en återklang av de ord, varmed Goethe i förordet till sin lilla roman anbefallt sin hjälte åt läsarnas beundran, kärlek och medlidande. Men den har också onekligen en personlig accent. Denell hade förutsättningar att förstå dem, som haft motgång i livet. Livet hade inte varit honom bevåget.

* * *

*

1781 hade Denell utbytt docenturen mot språkmästarsysslan. I oktober nämnda år begärde den 73-årige Kraak, som nu tjänstgjort i 33 år, avsked och föreslog till efterträdare Denell, om vilken han framhåller, att han är »skickelig och väl grundad och öfwiad i Fransyska Språket, samt tillika har insigt och förfarenhet att informera uti Engelska och Italienska». Konsistoriet gillade förslaget, som också godkändes av kansler. Den 12 december avlade Denell behörig ed som språkmästare. Liksom Kraak utgivit läroböcker i franska och engelska, utarbetade Denell sådana för tyska, de första i Sverige i sitt slag. »Undervisning i Tyska», en grammatik, utkom 1781, »Öfningar til Stilar för Academiskt och Enskildt bruk» 1784.

Den nya befattningen medförde ej någon nämnvärd förbättring av Denells ekonomiska ställning. I själva verket hade Kraak, innan han föreslog Denell som efterträdare, förmått denne att gå med på en helt privat överenskommelse, enligt vilken Kraak, om Denell blev utnämnd, skulle till sin död få behålla hela lönen och hans hustru, om hon överlevde honom, få två nådår. Dessa villkor var ju högst ofördelaktiga för Denell. Hans ekonomiska svårigheter ökades för varje år. I nov. 1785 klagade han hos konsistoriet över att andra lärare genom lektioner åt studerande frånhände honom sportler och förmåner. I aug. följande år förklarade han sig inte längre kunna kvarstå som språkmästare utan begärde avsked. Enligt Sommeliusska Denell en tid ha verkat som lärare vid ett handelsinstitut, inrättat 1785 i Wilhelmsdal i Halland av kommerserådet Fr. Christ. Wurmb.¹

¹ G. Sommelius, *Lexicon eruditorum scanensium* II, s. 159.

Enligt samma källa begav sig Denell på mångas uppmaning till Göteborg, där han 5 maj 1787 utsågs till *translator publicus*. Att Denell redan tidigare haft för avsikt att utnyttja sina språkkunskaper på det merkantila området synes framgå av den bearbetning av Joh. Carl Mays *Einleitung in die Handlungswissenschaft*, som han utgav 1785.¹ Denell synes ej ha funnit sig till rätta i Göteborg. I nov. 1788 erhöll han privilegium som bokhandlare i Norrköping men återvände snart till Göteborg, där han verkade som *translator* till sin död, som inträffade den 5 juni 1814. Han fortsatte under dessa år sin litterära verksamhet, författade tillfällighetsdikter, skrev psalmer, lämnade bidrag till göteborgspressen och översatte.²

Denell har ej som författare skapat något verk, som i och för sig kan intressera en nutida läsare. Litteraturhistorikern har emellertid inte till uppgift att endast studera upphovsmännen av enskilda arbeten, som eftervärlden förlänar evigt liv, utan han ska också undersöka de avgörande andliga strömningar, som mer eller mindre bestämmer de stora författarna såväl som den litterära publiken. En sådan strömning är i svensk kulturhistoria under slutet av 1700-talet den framväxande orientering från franskt mot tyskt, som så småningom skulle leda till den litterära och vetenskapliga kulturens rika blomstring under början av 1800-talet. Som en karakteristisk företrädare för denna strömkantring i dess första, mera trevande fas förtjänar Johan Henrik Denell onekligen beaktande.

¹ Sammandrag af Joh. Carl Mays *Theoretiska och Practiska Inledning til Handels-Wettenskapen*. Lund 1785.

² 1795 översatte Denell Volneys bekanta katekes i upplysningsanda »*La loi naturelle, ou catechisme du citoyen français*» under titeln »Den naturliga lagen, eller Medborgerliga sedeläran».

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ DE HOMERISKA
DIKTERNAS INLEDNINGSPARTIER

AV

CARL THEANDER

Vad är Homeros? På sin höjd en myt!
Men mot en mera verklig sträcks vår famn.
Vi se, hur ådran bultar vid hans tinning,
Och Iliaden är hans stora namn.

Så bekände för omkring 50 år sedan, medan den upplösande Homeroskritiken ännu hade en period av efterblomstring, en svensk skald sin tro på den geniala personligheten bakom åtminstone den ena av de homeriska dikterna, och han gav därmed uttryck åt en syn på hithörande problem, som under 1900-talet alltmera slagit igenom. Homeros är visserligen nu som förr, om inte en myt, så likväl ett namn utan biografiskt fasta konturer, men forskningen rörande de dikter, som gå under detta namn, synes numera besjålas av en annan anda än vid tiden omkring sekelskiftet. Man har i allmänhet upphört att lägga dikterna under vivisektionskniven för att i tid och otid sönderstycka dem; i stället sträcker man, för att använda de nyss citerade bildliga uttrycken, famnen mot *diktaren* och lyssnar till den puls, som slår i hans verk. Eller för att tala utan bilder: i den mån man överhuvud erkänner existensen av några kompositoriska problem skjuter man dem åt sidan och strävar i stället mera än förr efter att genom aktgivande på uttrycksform och stil samt på de mera subjektiva känsloreaktioner, som sporadiskt kunna avläsas bakom den episka objektiviteten, komma närmare den skaldeindividualitet, som tämligen enstämmigt anses för dikternas upphov åtminstone i deras till eftervärlden bevarade form. Att Iliaden och Odysseen ha en kortare eller längre poetisk tradition bakom sig, har bortsett från enstaka röster alltid varit *communis opinio philologorum*: en bok som Bowras *Tradition and design in the Iliad* (1930) försöker nu att mera i detalj påvisa, vilka stildrag Homeros har övertagit från föregångarna. Hans metod att blott genom inre analys av ett diktverk med knapphändiga möjligheter till kontroll genom från

andra håll hämtade instanser söka komma underfund med, vilka element som äro traditionella, och skilja dem från skaldens egna nyskapelser, kan ju möjligen synas vara ett försök att lyfta sig själv i håret; och dock torde, om man är på sin vakt mot förhastade slutsatser, aktningsvärda resultat kunna nås på den vägen. Och alldeles utan möjligheter till kontroll genom yttre hjälpmedel äro vi icke: jag tänker särskilt på Hesiodos och de hexametriska hymnerna, som till versmått och delvis till γένος stå nära de homeriska dikterna. — Och i sammanhang med tillämpningen av en mera stilanalytisk metod har den gamla frågan om Odysseus förhållande till Iliaden tagits upp till förnyad omprövning: en jämförelse mellan dem kan, såsom särskilt Rothe och Scott visat, bli fruktbärande. Egendomligt nog har dock en sådan jämförelse mig veterligt aldrig systematiskt anställts mellan 2 partier av dikterna, som det efter vad man tycker kunde ha legat särskilt nära till hands att ställa upp mot varandra, jag menar de inledande partierna å ömse sidor.

Att Iliadens inledning är ett poetiskt mästerstycke, har i alla tider ansetts fastslaget. Det äldsta omdömet, som vi känna, är Horatius' allbekanta ord, Ars poet. 148 f., om skalden, som

semper ad eventum festinat et in medias res
haud secus ac notas auditorem rapit;

ett av de sista omdömena är Wilamowitz' karakteristik av prooimiet i hans bok »Ilias und Homer» s. 246: »Es ist bewusste, ganzreife Kunst, überlegt, zielbewusst, παθητικῶς, nicht ἡθικῶς will sie wirken.»

Man skulle ju då tro, att denna »fullmogna, målmedvetna konst» vore utforskad ända in i sin minsta detalj och att man i upplagorna finge besked om den. Men så är, överraskande nog, långt ifrån fallet. Ja, inte ens om den frågan, huru långt denna inledning skall anses räcka, synes råda full enighet. Wilamowitz talar om att skalden »wird die Exposition nachliefern», men klargör inte fullt, vad han här menar med termen exposition: antagligen anser han dock, att det så benämnda partiet tar sin början med v. 8. τίς τ' ἄρ' σφωε θεῶν ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι; Bethe åter i sitt verk Homer I sid. 24 säger, att »der Übergang vom Prooimion zur Erzählung» bildas

»durch die lebhafteste Frage: 'Wer von den Göttern brachte sie im Streite zusammen?'» Han menar alltså, att *berättelsen* (die Erzählung) börjar redan med v. 8. Men exposition och berättelse är ju inte detsamma, och redan på denna punkt kan en utredning alltså inte skada. Men, som sagt, detsamma torde gälla skaldens teknik i hela inledningspartiet.

Hur går han alltså egentligen till väga för att så kortfattat som möjligt föra åhörarna in i den stora diktens förutsättningar och samtidigt ge en sammanträngd redogörelse för dess väsentligaste innehåll? Efter att ha bett Musan sjunga för honom om »Peleussonen Achilleus' olycksdigra förbittring» börjar han med det senare, med innehållsöversikten, kastar i 3 samordnade relativsatser en blick *framåt* på följderna av Achilleus' *μῆνις* samt förklarar dem i en parentes som beroende på Zeus' ledning. Därefter förflyttar han sig i en temporalsats åter *tillbaka* till den i början nämnda utgångspunkten, tvisten, medan han samtidigt kompletterar det förut sagda genom att meddela, vem Achilleus' vederdeloman är. Att han använder den patronymiska formen Ἀτρεΐδης ensam visar i förbigående sagt, att han hos åhöraren förutsätter kännedom om hans person. Denna rondeauartade första inledning upptager 7 verser.

Därpå kommer turen till det föregående händelseförloppet. Tekniken är här besläktad, fastän berättelsen förlöper i en kurva, som först rör sig i *retrograd* riktning. Som svar på en retorisk fråga efter upphovsmannen till tvisten mellan de båda hjältarna meddelar skalden, att det är Apollon, som vållat den, varefter tilldragelserna som sagt uppräknas baklänges i tre etapper, 1) först hur guden vredgats på konungen och skickat pest över akajerna — den har, enligt vad man längre fram får veta, rasat i 9 dagar —, 2) därpå i en kausalsats, hur gudens vrede framkallats av att Atriden förolämpat dennes präst, Chryses, och slutligen, 3) att detta skett, när prästen dessförinnan kommit till akajernas läger, iklädd hela sin ornat, för att friköpa sin dotter. Men här vänder skildringen och börjar åter röra sig framåt, varvid samma etapper passeras, nu i motsatt riktning och på sådant sätt, att den förut givna stommen utfylles. Prästens tal, Agamemnons svar, prästens bön till Apollon, dennes ingripande följa på varandra med rika detaljer. De händelser, som gått *före* prästens ankomst till lägret, alltså hur Chryseis tillfångatagits

och överlämnats åt Agamemnon, meddelar däremot Achilleus först när han för modern berättar, vad som skett, v. 366 ff.

Jag övergår nu till Odysséns inledningsparti. Också om dettas begynnelseverser står, som känt är, det äldsta bevarade omdömet att läsa hos Horatius, *Ars poet.* 140 ff. Vilken motsats, säger den augusteiske skalden, mellan den kykliska epikens storordiga ingresser och Odysséns saklighet!

Quanto rectius hic qui nil molitur inepte,
'Dic mihi, Musa, virum, captae post moenia Troiae
qui mores hominum multorum vidit et urbes!
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem cogitat o. s. v.

Man kan nog förutsätta, att den här uttalade värdesättningen varit den i antiken allmänt omfattade; åtminstone äga vi inte kännedom om någon annan. Så mycket egendomligare är det, att i nyare tid omdömena om detta prooimions kvalitet till en stor del gått i en helt annan riktning. Det började med att Bekker i *Hom. Blätter* I s. 99 ff. (1863) = *Monatsb. d. Berl. Akad.* 1853 gjorde hela Odysséinledningens både ordval och satsbyggnad till föremål för en skarp kritik, vars begynnelseord lyda: »Der Anruf an die Muse und die Ankündigung, womit die Odyssee anhebt, sind den entsprechenden und ebenso in einander verschlungenen Teilen der Ilias zwar höchst ähnlich, ja, man dürfte sagen nachgebildet, unterscheiden sich aber doch auch merklich genug und zwar durch eine sonst gar nicht homerische Unbestimmtheit des Ausdrucks und Undeutlichkeit der Meinung». Efter en karakteristik av Iliadens prooimion fortsätter kritiken av Odysséns: »Hingegen bleibt der Name Odysseus ganze 20 Verse unausgesprochen, und was von Merkmalen, Kennzeichen, Umschreibungen angehäuft wird um den eigenen Namen zu ersetzen, ist zum grössten Teil wenig charakteristisch, so wenig, dass wir es rätselhaft finden müssten, wäre uns nicht der Schlüssel zum Verständnis von aussen gegeben.» Lehrs' försvar (*Aristarch*² 414) hade ingen större verkan. Visserligen tycks Wilamowitz i sina *Hom. Untersuchungen* 1884 åtminstone delvis ge prooimiet sitt erkännande, eftersom han s. 11 om den av honom eljest så hårt kritiserade 1:sta sångens början förklarar: »Hier braucht man den Inhalt, das Prooimion nicht zu loben, das Horaz und Lehrs bewundern», medan han

s. 18 yttrar: »Ich will nicht wiederholen, was Im. Bekker wegen des Ausdruckes wider das Prooimion gesagt hat, weil die Kritik klassisch ist und daran nicht ein Titelchen durch sentimentale Gefühlsausgüsse geändert wird, wie sie Lehrs statt der Gründe zu verwenden nicht unter seiner Würde gehalten hat.» Det är alltså »der Ausdruck», som förklaras vara underhålligt, medan »der Inhalt» får ett gott betyg. Nästan ännu sämre står det enligt W. till med de på prooimiet följande verserna, som förklaras vara »hart und unlogisch». Också under de senaste decennierna låta omdömena synnerligen skiftande. Sitzler i sin bok *Ein ästhetischer Kommentar zu Hom. Od.* 1906, s. 6, Belzner i *Homerische Probleme II*, 1912 s. 146 f. och Rothe i *die Odyssee als Dichtung* 1914 s. 20 f. taga visserligen diktaren i försvar, Schwartz däremot (*Die Odyssee* 1924, s. 288) förklarar i samma tonart som Wilamowitz, att Bekkers »berühmte Kritik besteht in jedem Satz zu Recht, allem apologetischen Gezappel zum Trotz» och Geffcken *Griech. Litteraturgesch. I Band Anm., Exkurs Gesch. d. hom. Frage* s. 56, Anm. 101 menar likaledes, att »Bekker das Prooimion der Odyssee einer vernichtenden Kritik unterwarf», I Band Anm. III, 3 Anm. 207, att »Schwartz Bekkers Tadel vertieft».

Att också frågan om Odysseéinledningens speciella form förtjänar att upptagas till förnyad och grundligare prövning, torde framgå redan härav. Schwartz säger med rätta på anf. st. »es gilt nicht nur zu kritisieren, sondern auch zu begreifen». Detta förefaller så mycket behöfligare, som på ej mindre än 6 ställen av de första 21 verserna filologerna ha olika uppfattningar om vad där förekommande ord och uttryck betyda. Ställena äro *πολύτροπον* v. 1, *τῶν ἀμόθεν γε* och *καὶ ἡμῖν* i v. 10, *ἔνθα* i v. 11, *οὐδ' ἔνθα* i v. 18 och *καὶ μετὰ οἷσι φίλοισι* i v. 19. Om de olika tolkningarna av *πολύτροπον* och *καὶ ἡμῖν* skall dock här ej sägas någonting, då de i det sammanhang, varom här är fråga, ha mindre vikt.

Vad då först prooimiet beträffar, så är ju, som redan Bekker i förbigående påpekat, överensstämmelsen med Iliadens prooimion i formellt hänseende stor: också i Odysseé anropas Musan, också där följer omedelbart en relativprädikation, som består av 3 satser, och vidare talas i båda om *ἄλγεα* (II. v. 2, Od. v. 4). Men medan Iliadens diktare i verserna *ἦ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν, πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄιδι προΐαψεν* i spetsen för de båda parallella leden ställt de 2 synonyma orden *μυρία*—*πολλάς*, så har Odysseé en nästan

retoriskt verkande stil med en regelrätt 3:dubbel anafora *πολλά—πολλῶν—πολλά*, föregången av det med *πολυ-* sammansatta epitetet *πολύτροπον*, samt därpå i v. 3 och 4 även isokola med assonans (*πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα ~ πολλά δ' ὁ γ' ἐν πόντῳ πάθειν ἄλγεα*). Också Odysseeproimiet har vidare rondeau-form, men här är det icke till hjälten, som skalden i slutet återvänder, utan till Musan: hon åkallas på nytt i en hel vers.

I ett annat avseende skiljer sig Odysseeproimiet tydligt från Iliadens. Medan i det senare skalden redan i första versen nämner den utgångspunkt, varifrån handlingen redan i första sången sedan skall röra sig framåt, väljer Odysseédiktaren en annan metod. Han ber Musan förtälja för honom om en viss *ἀνὴρ πολύτροπος* och övergår sedan i andra versen till att redogöra för mannens irrfärder. Han börjar i en bisats med hans medverkan vid Trojas förstöring och förklarar, att han därpå *πολλῶν ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω, πολλά δ' ὁ γ' ἐν πόντῳ πάθειν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν*. På vilka städer och folk, på vilka vedermödor tänker han? Den omständigheten att han i v. 7 ff. övergår till att anspela på Thrinakiaäventyret har gjort, att man ofta ansett proimiet syfta endast på de i *ι-μ* omtalade irrfärderna. Skiljer man emellertid från verserna *ἀλλ' οὐδ' ὧς κτλ.* som ett av skalden mera parentetiskt inskjutet tillägg, så är det ingenting som hindrar att låta de föregående verserna åsyfta också uppehållet hos faiakerna: ζ 120 ff. undrar Odysseus, hurudant de människors *sinnenlag* är, till vilkas land han nu kommit, och v. 194 säger Nausikaa till honom, att hon vill visa honom *staden*, som ju i det följande noggrant beskrives. På dessa ställen förekomma just de båda orden *νόος* och *ἄστν*, som sammanställas i proimiets v. 3. Med denna uppfattning blir också tolkningen av *τῶν ἀμύθειν γε* v. 10 naturligare. När Musan uppmanas att »med början från någon punkt av dessa händelser» skildra mannens öden, bör ju logiskt utgångspunkten icke ligga *utanför* händelserna utan *innanför* dem. Men att, såsom Schwartz menar, låta *τῶν ἀμύθειν γε* åsyfta det i början av *ι* relaterade kikoneräventyret, kan svårligen anses tillfredsställande. Uttrycket bör med all sannolikhet häntyda just på den punkt i händelsekedjan, från vilken skalden ämnar att *omedelbart* börja sin framställning. Denna punkt är ju avresan från Ogygia och de därmed samtidiga eller omedelbart föregående händelserna på Ithaka.

Det kan ju vara tillåtet att fråga: Kunde icke Odysseéns diktare

efter förebild av Iliaden, som han utan tvivel väl kände, också han redan från första versen ha kastat sig »in medias res»? Kunde han inte ha börjat t. ex. så här: »Sångmö, sjung för mig om de hänsynslösa friarna, vilka huserade som våldsverkare i Odysseus' palats, giljade till hans gemål, Penelope, och förolämpade hans son, Telemachos, till dess att han själv kom hem och tog hämnd på dem. För tillfället kvarhölls Odysseus mot sin vilja på Kalypsos ö, dit han kommit förföljd av Solgudens vrede. Också Poseidon vredgades på honom, därför att han bländat Kyklopen o. s. v.» En dylik ingress hade nog blivit alltför invecklad för att vara poetiskt verkningsfull och ändå kanske inte fått med väsentliga delar av den stora diktens rätt komplicerade innehåll.

Saken är ju den, att Iliadens händelseförlopp i stort sett både rör sig inom en kortare tidsperiod och är vida enklare: det är, som man uttryckt sig, »ensträngigt», medan Odyssén sträcker sig över en lång tidrymd och utspelas på olika skådeplatser: att den senare stora diktens upphovsman därför föredragit att först med *berättelsens* början kasta sina åhörare *in medias res* och dessförinnan velat giva en mera kronologiskt ordnad, summarisk sammanfattning av de föregående händelserna, är begripligt.

Jag övergår nu till verserna 11—21. De inledas med en halvvers ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες, som tycks ha hört till de stående form-lerna i den episka diktningens arsenal. Vi påträffa den redan i Iliaden A 22 ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί, Ω 25 ἔνθ' ἄλλοις μὲν πᾶσιν ἐήνδανεν, οὐδέ ποθ' Ἥρη κτλ. samt delvis M 108 f. ἔνθ' ἄλλοι Τρῶες τηλεκλειτοί τ' ἐπίκουροι βουλῆ Πουλυδάμαντος ἀμώμητοι πίθοντο, ävensom på en hel rad ställen i Odyssén. Likaledes förekomma ofta så med ensamt ἔνθ α börjande partier. Jag citerar endast 1:sta versen av E Ἐνθ' αὖ Τυδείδῃ Διομήδει Παλλὰς Ἀθήνη δῶκε μένος καὶ θάρσος κτλ. Men en skillnad mellan alla dessa ställen och α 11 är den, att de inledande fraserna med ἔνθ α som begynnelseord eljest alltid fortsätta en förut påbörjad *berättelse*, medan de här stå i spetsen för en *beskrivning* av det läge, som föreligger före berättelsens början. Härmed sammanhänger ett annat förhållande. Medan de berättande satserna i prooimiet alla med undantag av ἦσθιον ha verbet i aoristus, πλάγχθη, ἴδεν, ἔγνω, πάθεν, ἐρρύσατο, ὄλοντο, ἀφείλετο, finna vi v. 11—21 genomgående imperfekter, resp. plusquamperfektum, ἔσαν, ἔρυκε, πεφυγμένος ἦεν, ἐλέαιρον, μενέαιεν. En intressant

parallell till det senare partiet föreligger för övrigt på ett annat ställe i Odyssén, som ofta varit på tal i diskussionen utan att man dock synes ha gått till botten med saken, jag menar verserna 499 ff. i θ, där sångaren Demodokos förlustar faiakerna och deras gäst med en ballad om trähästen framför Troja. Jag citerar detta parti:

- ὥς φάθ', ὁ δ' ὀρμηθεὶς θεοῦ ἤρχετο, φαῖνε δ' αἰοιδήν,
 500 ἔνθεν ἑλών, ὡς οἱ μὲν εὐσσέλμων ἐπὶ νηῶν
 βάντες ἀπέπλειον, πῦρ ἐν κλισίῃσι βαλόντες,
 Ἄργεῖοι, τοὶ δ' ἤδη ἀγακλυτὸν ἀμφ' Ὀδυσῆα
 εἶατ' ἐνὶ Τρώων ἀγορῇ κεκαλυμμένοι ἵππῳ·
 αὐτοὶ γάρ μιν Τρῶες ἐς ἀκρόπολιν ἐρύσαντο.
 505 ὥς ὁ μὲν ἐστήκει, τοὶ δ' ἄκριτα πόλλ' ἀγόρευον
 ἤμενοι ἀμφ' αὐτόν· τρίχα δέ σφισιν ἦνδανε βουλή,
 ἧε διαπλήξαι κοῖλον δόρυ νηλεί χαλκῷ,
 ἧ κατὰ πετράων βαλέειν ἐρύσαντας ἐπ' ἄκρης,
 ἧ ἑἶαν μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον εἶναι,
 510 τῆ περ δὴ καὶ ἔπειτα τελευτήσεσθαι ἔμελλον·
 αἶσα γὰρ ἦν ἀπολέσθαι, ἐπὴν πόλις ἀμφικαλύψῃ
 δουράτεον μέγαν ἵππον, ὅθ' εἶατο πάντες ἄριστοι
 Ἄργείων Τρῶεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες.
 ἦειδεν δ', ὡς ἄστῳ διέπραθον οὔεις Ἀχαιῶν
 515 ἵπποθεν ἐκχόμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες.
 ἄλλον δ' ἄλλῃ αἶεδε πόλιν κεραιζέμεν αἰπὴν,
 αὐτὰρ Ὀδυσσῆα προτὶ δώματα Δηϊφόβοιο
 βήμεναι ἠύτ' Ἄρηα σὺν ἀντιθέῳ Μενελάῳ.
 κεῖθι δὴ αἰνότατον πόλεμον φάτο τολμήσαντα
 νικῆσαι καὶ ἔπειτα διὰ μεγάθυμον Ἀθήνην.

Alltså i det första tiotalet verser idel imperfekter, som uppenbarligen äro avsedda att sätta åhörarna in i situationen; *berättelsen* börjar först med *ἦειδεν* i v. 514. Mellan det förra partiet, som alltså kan benämnas *exposition*, ligger i verserna 510—513 en förutsägelse om *framtiden*, som troligen också den har sin motsvarighet i det parti av α, som jag höll på med att analysera.

Jag säger *troligen*, ty hur οὐδ' ἔνθα i v. 18 och καὶ i v. 19 skall tolkas, därom föreligga två stridiga meningar, mellan vilka det besynnerligt nog aldrig tycks ha kommit till någon ordentlig upp-

görelse: i upplagor och översättningar finner man ἐνθα återgivet än temporalt, än lokalt utan att representanterna för den ena åsikten i regel ta någon som helst notis om den andra. I det ena fallet blir översättningen av båda orden 'inte ens då' = 'ännu inte', så att v. 18—19 måste åsyfta Odysseus' fortsatta vistelse på Ogygia även efter inträdet av det år, som angives i v. 16 och καί nödvändigt måste vara ett kopulativt 'och': 'icke ens då hade han undsluppit vedermödorna och var bland sina kära'. I det andra fallet betyder οὐδ' ἐνθα 'inte ens där', nämligen på Ithaka, och καί 'till och med': 'så hade han inte ens där undsluppit vedermödorna till och med bland sina kära' d. v. s. han hade ännu kampen med friarna att utstå. Men i senare fallet ha vi ju även här en framtidsförutsägelse, liksom i θ, ty inte förrän i början av Odysseus' senare hälft återvänder hjälten till Ithaka. Likheten med innehållet i Demodokos' ballad synes mig vara ett argument, som talar för den senare tolkningens riktighet, bortsett från de lexikaliska och grammatikaliska skäl, som peka i samma riktning: ἐνθα är, som jag vid en undersökning av Odysseus' första 5 sånger funnit, oftare lokalt än temporalt, och en samordning av de båda olikartade uttrycken πεφυγμένος ἦεν och μετὰ οἷσι φίλοισι förefaller inte heller fullt sannolik.

I verserna 16—¹/₂ 19 ger skalden alltså enligt min mening åtminstone en antydning om händelserna i den stora diktens senare hälft och har därmed i prooimion + exposition (ty så är det berättigat att kalla det senast behandlade partiet) givit en sammanträngd redogörelse för de viktigaste punkterna längs Odysseus' ödesväg. Med senare hälften av v. 19 återgår han så till det tidsmoment, då han tänker låta berättelsen börja. Denna senare inledes i vers 22 med upplysningen att Poseidon just då var frånvarande, varför ögonblicket var lämpligt för Odysseus' beskyddare i den olympiska församlingen att verka för hans sak. Gränsen mellan exposition och berättelse är tydligt markerad, även om också vid skildringen av scenen i Olympen vi inte få bevittna, huru gudarna församlas, och alltså inga aorister förekomma, utan vi genom uttrycket ἀθρόοι ἦσαν införas i den redan samlade kretsen. Särskilt är det en, så vitt jag vet, hittills inte tillräckligt uppmärksammas omständighet som tydligt ger vid handen, att diktaren velat sätta en skarp punkt efter vers 21. I denna vers uttalar han äntligen och nu med en viss aplomb namnet på sin hjälte, som hittills varit anonym: ἀνήρ πολύτροπος

blir ἀντίθεος Ὀδυσσεύς. För min del är jag övertygad om att vi här har att göra med en strävan efter en noggrant beräknad effekt. Skalden har av allt att döma med avsikt ordnat sin framställning så, att liksom *Musan* anropas både i början och slutet av *prooimiet*, också den likaledes i 1:sta versen i mera otydliga ordalag omnämnda *hjälten* just i slutet av *expositionen* på ett klimaxliknande sätt får sitt namn utsatt och därtill försett med ett särskilt lysande epitet. Därigenom uppstå dessutom 2 rondeauformade partier, av vilka det kortare, *prooimiet*, är liksom inskrivet i det större, v. 1—21. Har jag rätt häri, så är det alltså obefogat att anse Odyssédiktaren för en klåpare därför, att han i inledningsversen förbigått hjältens namn; det var i stället hans strävan efter vad han ansåg för konstnärlig avrundning, som förmådde honom att göra det. Kanske medverkade också en förklarlig önskan att en liten stund kittla åhörarnas nyfikenhet, innan han för dem avslöjade, vem hans ἀνὴρ πολύτροπος var.

Och vad blir nu facit av hela denna analys? För Iliadens vidkommande i stort sett ingenting annat än välkända fakta, endast något kraftigare framhävda än i de vanliga kommentarerna plägar vara fallet; detta gäller väl särskilt *prooimiets* tydliga rondeauform och den därpå följande regressiva *expositionen*. Vad Odyssén angår, så har ju syftet varit att enligt Schwartz' mening söka begripa först betydelsen av diktarens ord på de ställen, där den varit omstridd, och därefter hans motiv att formulera dem just så som han gjort. Att så sker, innan några värdeomdömen fällas, synes vara ett rimligt krav. För min del tror jag, att om man tar hänsyn till den svårare uppgift, inför vilken Odyssédiktaren ställt sig själv, han vetat att gå så pass väl i land med sin uppgift, att det ur *denna* synpunkt inte föreligger något skäl att sluta sig till chhorizonernas åsikt. De likheter i formellt hänseende, som omisskänneligen föreligger mellan de båda analyserade partierna i synnerhet med hänsyn till rondeauformens användning på båda hållen och till de båda *prooimiernas* byggnad, kunna dock å andra sidan knappt anses bevisa skaldernas identitet, eftersom en liknande teknik påträffas också på andra håll i äldre grekisk diktning, som svårligen kan vara påverkad av Homeros, varför den troligen även i Iliaden och Odyssén är ett traditionellt arv.

Jag vill här inskränka mig till att i korthet redogöra för de slutsatser jag i detta hänseende trots mig kunna draga rörande invoka-

tionerna av Musan i de båda dikternas begynnelseverser. Vad först en formel av typen *ἄειδε, θεά*, beträffar, sådan den uppträder i Iliaden och den episka Thebaidens inledningsvers *Ἄργος ἄειδε, θεά, πολυδίψιον, ἔνθεν ἀνακτες*, så är den säkerligen i denna gestalt av *relativt* sent datum: Musan benämnes ju här i stället för med sitt nomen proprium med det generiska ordet *θεά*, något som väl inte varit möjligt förrän vid en tidpunkt, då en sådan åkallan av sånggudinnan till den grad ingått i den episka apparaten, att varenda åhörare utan vidare visste, vilken *θεά* som åsyftades. En blick på de hexametriska hymnerna är belysande, ty i dem möta vi sådana ingresser som XVII *Κάστορα καὶ Πολυδεύκε' αἰέσσο, Μοῦσα λίγεια*, XX *Ἥφαιστον κλυτόμητιν αἰέσσο, Μοῦσα λίγεια*, IX *Ἄρτεμιν ὕμνει, Μοῦσα, κασιγνήτην Ἐκάτοιο*, XXXI *Ἥλιον ὕμνεῖν αὖτε Διὸς τέκος ἄρχο, Μοῦσα*. Överallt följas formlerna, liksom i Iliaden, av objekt + relativsats. Man kan förutsätta, att dessa invokationer, där Musans namn uttryckligen nämnes, till *typen* äro *äldre* än Iliadens, även om de hymner, i vilka vi nu läsa dem, äro *yngre* än Iliadproomiet.

Till ett liknande resultat leder en analys av Odysséns *μοι ἔννεπε, Μοῦσα*. Denna formel återfinnes i något olika varianter på följande ställen: först i slutet av Iliadens skeppskatalog B 761, där efter den långa uppräknigen av kämpar och fartyg ett nytt kortare avsnitt inledes med verserna *τίς τ' ἄρ τῶν ὄχ' ἄριστος ἔην, σύ μοι ἔννεπε, Μοῦσα, αὐτῶν ἧδ' ἵππων, οἳ ἄμ' Ἀτρεΐδῃσιν ἔποντο*, vidare i början av den långa Afroditehymnen, den IV:de, *Μοῦσά μοι ἔννεπε ἔργα πολυχρύσου Ἀφροδίτης*, av den XIX:de till Pan *ἀμφί μοι Ἑρμείαο φίλον γόνον ἔννεπε, Μοῦσα* samt slutligen av Hesiodos' *Erga Μοῦσαι Πιερίηθεν ἀοιδῆσιν κλείουσαι, δεῦτε Δί' ἐννέπετε σφέτερον πατέρ' ὕμνείουσαι*. Men denna formel kan ej skiljas från en annan, som innehåller den med *ἔννεπε, ἐννέπετε* besläktade aoristiska imperativen *ἔσπετε* och som på 4 ställen i Iliaden, i början av skeppskatalogen B 484 samt Λ 218, Ξ 508 och Π 112, uppträder i formen *Ἔσπετε νῦν μοι Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι*, i Hesiodos' *Theogoni* 114 som *ταῦτα μοι ἔσπετε, Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι*, i hymnen XXXII till Selene och XXXIII till Dioskurerna som resp. *Μήνην εὐειδῆ ταυσιπτερον ἔσπετε, Μοῦσαι* och *Ἀμφι Διοσκούρους ἐλικώπιδες ἔσπετε Μοῦσαι*. Allt talar ifråga om den sistnämnda gruppen av formler för att den variant vi i tämligen likartad form möta i Iliaden och Theogonien härstammar från en gammal, med kulten av Muserna kring berget *Ὀλυμπος* förknippad

poesi. Icke nog med att ἔσπετε tycks vara en obsolet, endast i dessa fraser uppdykande form; låt oss påminna oss innehållet i Theogoniens prooimion, som just avslutas av den ifrågavarande versen ταῦτά μοι ἔσπετε, Μοῦσαι Ὀ. δ. ἐ.

Theogoniskalden har där i högstämnda ordalag talat om hur Muserna i Zeus' boning på Olympen med sin sång prisa den himmelska dynastien och därefter övergått till att skildra deras födelse τυτθὸν ἀπ' ἀκροτάτης κορυφῆς νιφόντος Ὀλύμπου. Detta parti av Theogoniprooimiet avslutas med vers 75 ταῦτ' ἄρα Μοῦσαι αἰδιδὸν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι, där alltså epitetet Ὀ. δ. ἐ. står i närmaste sammanhang med den föregående skildringen; och när skalden därpå efter en längre digression ber Muserna att skänka honom den inspiration han behöver och v. 114 avslutar denna bön med orden Ταῦτά μοι ἔσπετε, Μοῦσαι Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι, så tänker han säkerligen ännu på det verkliga berget Ὀλυμπος och de där befintliga gudaboningarna, kring vilka hans fantasi i det föregående rört sig. På de anförda ställena i Iliaden gör däremot versen Ἔσπετε etc. avgjort intryck av en utnött kliché reproducerad efter någon äldre förebild. Denna förebild kan dock av kronologiska skäl knappt vara Theogonien: inte ens de extremaste förfäktarna av de homeriska dikternas enhet torde vara benägna att hänföra den förra dikten till ett tidigare skede än Λ, Ξ och Π. Förhållandet torde i stället vara det, att både Theogonien och Iliaddiktaren (eller -diktarna) hämtat den ifrågavarande formelversen från en äldre diktning, som haft sitt hem icke i mindre Asien, utan som sagt på Thessaliens slätter kring det gamla gudaberget med det förgrekiska namnet Ὀλυμπος.

Liknande åsikter ha f. ö. uttalats för rätt länge sedan: i Ameis-Hentzes Anhang I av år 1877 sid. 137 förmodas, att versen Ἔσπετε νῦν etc. härstammar från äldre »prästpoesi» och Geffcken i sin litteraturhistoria I Anm. III, 1, 7 anser på grund av det 'leoninska' rimmet Μοῦσαι—ἔχουσαι, att vi här ha att göra med »folkpoesi». Båda åsikterna må gälla vad de kunna: för min del tror jag, att en närmare jämförelse mellan de förutnämnda ställena, där versen förekommer, kan ge åtminstone en fingervisning om stilen och uttryckssättet i denna hypotetiska poesi. På alla 4 Iliadställena åtföljes formeln av indirekta frågesatser, B 487 οἵτινες ἡγεμόνες Δαναῶν καὶ κοίρανοι ἦσαν, Λ 219 ὅστις δὴ πρῶτος Ἀγαμέμνωνος ἀντίος ἦλθεν, Ξ 509 f. ὅστις δὴ πρῶτος βροτόεντ' ἀνδράργρι' Ἀχαιῶν ἦρατ', ἐπεὶ ῥ' ἔκλινε

μάχην κλυτὸς ἐνοσίγαιος Π 113 ὅππως δὴ πρῶτον πῦρ ἔμπεσε νηυσὶν Ἀχαιῶν. På liknande sätt heter det på det förut citerade stället med ἔννεπε Μοῦσα i Skeppskatalogen v. 761 τίς τ' ἄρ τῶν ὄχ' ἄριστος ἔην σύ μοι ἔννεπε Μ. κτλ. Versen ταῦτά μοι ἔσπετε Μ. δ. ἐ. i Theogonien bildar avslutning på prooimiet och har därför osökt ταῦτα som objekt. Däremot synas de 6 ställen, där formlerna förbindas med substantivobjekten ἔργα, Μήνην, Δία, ἄνδρα eller med prepositionen ἀμφί + substantivobjekten Ἐρμείαο γόνον och Διοσκούρους, typologiskt tillhöra en senare period. Därför talar i synnerhet den omständigheten att verbet ἐνέπω, som i både Iiaden och Odyssén (med undantag just för formen ἔσπετε) är mycket vanligt, ingestådes mer än just i de ifrågavarande formlerna konstrueras på sådant sätt. Kunna vi här spåra hur en fraseologisk nyskapelse uppstår och sprider sig, och är det törhända Odysséns Ἄνδρα μοι ἔννεπε som varit mönstret för de andra ställena?¹

¹ Uppsatsen återger ett föredrag, som hållits vid Klassikerförbundets möte i Sigtuna den 14 augusti 1939.

OM SOTARNAS SPRÅK

AV

GÖSTA BERGMAN

I de värdefulla uppteckningar av »Hemliga språk i Sverige» (Svenska landsmål 1910), som Herman Palm gjorde i egenskap av fängelsepastor på Långholmen, har han också en särskild ordlista över det s. k. knoparmojet, sotarnas »hemliga» språk. Det befann sig vid tiden för Palms uppteckningar »sannolikt i utdöende», och det hade varit ganska svårt för honom, säger han, att ta reda på dess ordförråd, emedan sotarna skulle ha varit förbehållsamma, när han kom in på det området. Det material, som han har sammanställt säger han sig inte ha kunnat sovra, så att han »kunnat skilja från varandra slangord, låneord och självbildade ord», utan han »har måst ta med alltsammans rubb och stubb». Man kan vara Palm tacksam, att han inte gjorde en sådan sovring, ty tiden var då inte inne därför och är det för övrigt inte heller nu. Vad som är genuint i sotarnas skråspråk och vad som är inlånat, är inte alltid lätt att säga. För att avgöra den saken kräves ett större jämförelsematerial, hämtat från flera yrken och yrkesgrupper, och uppteckningar av yrkesspråk äro ännu rätt sällsynta i vårt land, både när det gäller det fasta tekniska ordförrådet och den mera vardagliga eller slangbetonade stilarten. Det är dock säkert, att sotarna liksom andra yrkesmän ha stått i förbindelse med andra grupper, och detta har satt spår efter sig i deras språk.

Palms intresse för sotarspråket torde ha varit en frukt av hans studier över långholmsfångarnas hemliga språk, månsing (= förbrytarspråket) och rommani (= tattarspråket). Om sina sagesmän bland sotarna lämnar han tyvärr inte någon upplysning. Hans lista omfattar 407 uppslagsord.

År 1937 publicerades en ny ordlista över »Knoparemoj» av en känd skorstensfejarmästare i Malmö, Axel Tollén, omfattande 205 ord samt »Några meningar och uttal å 'Knoparemoj'», nämligen 50 hela satser med inlagda sotareord, som i hög grad öka ordlistans

värde genom att förtydliga ordens böjningsformer och betydelser. Tollén, som är född i Norrköping 1869, kom 1886 till Stockholm, där han arbetade i yrket ett år. Under fyra år vistades han i Göteborg, Stockholm, Borås och Jönköping. Till Malmö kom han 1891, året därpå blev han verkmästare och 1896 mästare.¹ Vid samtal med Tollén har jag erfarit, att han lärt sig yrkesspråket i Norrköping och Stockholm, den slangartade delen av ordförrådet framför allt i den senare staden, där den enligt hans mening också hade sin egentliga hemort. Stockholm har emellertid varit en central för sotarna, där ha många lärt sig yrket, och därifrån ha många ord och vändningar tagits med ut i landsorten. »Knoparmojet» har enligt Tollén en rätt enhetlig prägel över hela landet eller, riktigare uttryckt, hade, ty det spelar nu en ganska liten roll, många ord, som voro vanliga på 1880-talet äro nu alldeles bortglömda eller användas nuförtiden bara i skämtsamt syfte. Jag har haft förmånen att kunna gå igenom Tolléns ordlista med honom själv och därvid få den förtydligad på en del ställen.

Då det har synts mig vara av intresse ur flera synpunkter att skapa sig en fullständigare bild av det språk, som har talats och delvis ännu talas av denna yrkesgrupp, har jag vänt mig till en del skorstensfejare i landet för att utröna, i vilken utsträckning det gamla knoparmojet ännu lever kvar. Dessa herrar, för vilkas villighet att lämna upplysningar jag framför mitt hjärtliga tack, äro skorstensfejare-verkmästaren J. E. Johansson, Stockholm, som är född 1888 i Stockholm men har konditionerat i ett 80-tal svenska samhällen,² och skorstensfejarmästaren Aug. W. Walldén, Lund, född i Lund 1877. Hans uppgifter gälla Stockholm på 1890-talet, då han vistades där. Vidare dennes son verkmästaren Henry Walldén, Lund, verksam i yrket sedan 1922 och sedan dess hela tiden bosatt i Lund. Hans uppgifter gälla Lund. För Göteborg har jag uppgifter från skorstensfejaren Arvid Lindblom, f. 1905 i Vetlanda. Han har de sista nio åren vistats i Göteborg, men har tidigare varit verksam i tio olika städer i mellersta och södra Sverige, däribland även Stockholm. Slutligen ha skorstensfejarmästare Gösta R. Lundqvist, Stockholm, och Sveriges

¹ Jfr Tolléns självbiografi i »En sotares memoarer», tryckta i Sk 1937.

² Se om J. E. Johansson i Skfejarb 1938, h. 4, där »Korpralen» hyllas på sin 50-årsdag.

skorstensfejaremästares riksförbunds konsulent Gustaf Braun haft vänligheten att se igenom uppsatsen i manuskript och därvid gjort flera värdefulla rättelser och tillägg. I den här publicerade ordlistan rörande det slangartade knoparmojet liksom i notiserna rörande det mera fasta och allvarliga tekniska ordförrådet inom yrket har jag tillgodogjort mig såväl dessa senare uppgifter som de tidigare av Palm och Tollén publicerade, dock ha inte medtagits sådana ord och uttryck hos Palm, som inte bekräftas av de övriga sagesmännen. I och för sig finns väl knappast någon anledning att betvivla riktigheten av Palms ord, men då han inte har meddelat något om sina källor, har jag ansett det bäst att lämna dem åsido.

Alla mina sagesmän utan undantag äro av den uppfattningen, att det egentliga knoparmojet numera lever ett tynande liv. Särskilt gäller det *u-* och *all-*språken. Dess blomstringstid inföll under kost- och logi-systemets dagar, som praktiskt taget upphörde med sekelskiftet. Numera, då arbetarna anställas i enlighet med kollektivavtal och i regel inte längre bo och äta hos mästaren, har en viktig förutsättning för bevarandet av det kamratlagsspråk, som knoparmojet utgjorde, bortfallit. Men vissa rester ha dröjt kvar.

Ser man närmare på de tillgängliga uppteckningarna, särskilt de utförligaste, Tolléns och Palms, blir man kanske överraskad av att det övervägande antalet ord inte har direkt med sotaryrket att göra, om också de allra flesta äro beteckningar för ting och förhållanden, som knoparen kom i tät beröring med. Där förekomma ord för kläder, mat och dryck, pengar, yrkesmän av olika slag, kroppsdelar, djur, lokaler av olika slag m. m. men inte så många uttryck, som man hade väntat för yrkesmän, verktyg, arbetets detaljer m. m. Det visar sig ytterligare, att flertalet av dessa förstnämnda uttryck inte äro knutna enbart till sotarnas språk. Det stora flertalet möter också i äldre och yngre uppteckningar av »förbrytarspråk och lägre slang», tattarspråk, västgötaknallarnas månsing, skolpojkslang, flottist- och beväringsspråk m. m. Värdet av uppteckningarna blir visserligen inte mindre för det. Det har sitt intresse att konstatera, att den för många grupper gemensamma »rotvälskan» också var bekant för sotarna vid slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Det är f. ö. troligt, att många sotare själva levat i den föreställningen, att de nu nämnda orden och vändningarna väsentligen tillhört endast deras yrkes språk.

I själva verket är flertalet av de 320 uppslagsord jag sammanställt i ordlistan, kända även i andra kretsar än bland sotarna. Antalet 320 inbegriper 45 sammansättningar och 33 avledningar av i ordlistan upptagna enkla ord. Ordlistan upptar därför 242 »stamord». Frånvaron av bokförda belägg på vissa ords förekomst även på annat håll är naturligtvis inte någon borgen för att uttrycken i fråga skulle vara kända och använda uteslutande bland sotarna. Antalet publikationer rörande olika yrkens lägre eller lättare stilarter är ju som redan påpekats mycket ringa.

Tillsvidare endast belagda hos sotarna är flertalet exempel på *u*- och *all*-språk, sammanlagt 27 stycken, samt en del ljudförändringar såsom *börra*, *dara*, *firra*, *kvare*, *sjänting*, *virra* och *öla* samt fikonordet *fipa*, bildat på *knopa*; dessutom vissa uttryck för mat och dryck, sannolikt minnen från den tid, då man åt tillsammans hos mästaren: *fläder* (sannolikt en ljudförändring av *fläsk*), *fyrk* med sammansättningar, *gas*, *glesch*, *jing*, *kark* och *karka*, *kulor*, *pesis*, *puff*, *sack* med ssg, samt *sjock* med ssg. Hit höra också några ord, som ha ett visst samband med yrket: *kesa*, *kesig*, *kurpis* (däremot är *kurpa* känt även utanför sotarnas krets), *pena*, *rits* och *ritsa*, *kitta stig* och *jorta stig* samt *sjäspa*. Slutligen orden *benda* och *bendiks*, *bets* med ssg, *buckom* och *böckom*, några ssgar med *bysa*, vilket stamord eljes är känt, *jeder*, *liman*, sammansättningar med *-moj*, som finnas i stort antal, *peßling*, *sjana* och *sjara*, *skragis*, *tjabis*, *tjemmal*, *torkis* samt något enstaka till.

I verkligheten var det nog så, att sotarna hade och alltjämt ha först och främst ett fast yrkesspråk, ett tekniskt ordförråd, precis som andra yrken, vilket användes i allvarligt samspråk och särskilt av de äldre ansvariga sotarna, men vid sidan därav förekom och förekommer en språkart av mera skämtsamt resp. hemlig natur, som talades väsentligen av de yngre arbetarna, lärlingar och gesäller, kort sagt en sotarslang, och det är väsentligen denna, som Tollén och andra ha uppmärksammat.

Slang uppstår ju gärna, där ungdom längre tid är tillsammans, och den utvecklar en särskild ord- och synonymrikedom, när det gäller att beteckna ting, egenskaper och handlingar, som komma i konflikt med det konventionella, det stadgade, passande osv. I all slang upptas ett stort rum av uttryck för dryckjöm, umgänge med flickor, spel m. m., snatterier och bedräglighet av olika slag. Slang-

en är också till en del uttryck för en naturlig lekfullhet hos ungdomen, som går ut även över språket.³

Ungdomens slang är inte som sådan ett hemligt språk,⁴ men den kan i givna situationer även tjäna ett förhelligande syfte. Hur är det i detta avseende med sotarslangen? Den betecknas åtminstone av Palm som ett »hemligt» språk.⁵

Såsom hemligt språk får man nog i det hela betrakta ljudförändringarna av typen *b-*, *ju-*, *u-*, *uall-*, *fikonspråk* etc. De ha uppenbarligen tillkommit i avsikt att beslöja ordens vanliga form. Men undantar man denna visserligen väsentliga ordgrupp, som närmare behandlas längre ner (s. 80), så kan man på goda grunder anta, att det ordförråd, som redovisas i ordlistan, inte — i varje fall inte från början — har haft någon avsiktligt förhelligande karaktär. Redan det förhållandet, att dessa ord så gott som genomgående tillhörde den allmänna rotvälskan, som talades av lösdrivarna och hela den undre världen, gjorde deras karaktär av hemligt meddelelsemedel illusorisk. De ha utan tvivel inlärts från fall till fall vid umgänge med andra, såsom språk gods i allmänhet tillägnas av människor, och de ha säkert brukats på knoparkammaren och eljest i kamratlivet mellan lärlingar och gesäller såsom fullt naturligt kamratspråk.

Bekantskap med det allmänna lösdrivarspråket ha sotarna lätt kunnat förvärva på gator och krogar i Stockholm och andra större städer, men även gesällvandringarna under äldre tider och deras fortsättning i våra dagar, då arbetarna vandra från stad till stad (»gå på luffen») för att söka kondition, ha skänkt många tillfällen att stifta närmare bekantskap med lösdrivarnas skiftande skara och deras pittoreska språk. De vandrande hantverksgesällernas språk sådant man känner det från Tyskland,⁶ visar en intim släktskap med det allmänna lösdrivarspråket, och samma har säkert förhållandet varit i Sverige.⁷ De talrika rommaniorden avlägga ett väl-

³ Jfr Bergman, Skolpojksl. s. 18 f.

⁴ Jfr Bergman, Västgötakn. s. 226 f.

⁵ Jfr också vad han ovan s. 73 yttrade om sotarnas förbehållsamhet, när det gällde deras »knoparmoj».

⁶ Kluge, Rotwelsch I.

⁷ Om de vandrande sotargesällernas villkor under vandringarna på 1880-talet berättar Tollén i Sk 1937, 6—7: 10 f.: »Inom vårt yrke var det nästan en

taligt vittnesbörd om förbindelserna med de lägre och lägsta socialklasserna i samhället. Mer eller mindre säkra rommaniord i den följande ordlistan äro *ava* gå, *barsa* gråla, *buro* karl, *dela* ge, *dicklock* halsduk, *näsdruk*, *gaj* kvinna, *gara* gömma, *golu* gråta, *goning* ryggsäck, *grej* häst, *guris*, *gulis* öre, *isingar* kläder, *jack* öga, *jycke* hund,⁸ *kocka* ljuga, *lill* betyg, *moj* språk, (*paj*) *mufta* (snus)dosa, *pāsijg* och *pāsja* trasig och laga, *sjara*, *jala* gå, *springa*, *stillo* fängelse, *svidra sig* kläda sig, *tjej* kvinna, flicka, *tji* ingenting, icke, *tju-ring* kniv, *trass* rädd.

För att förstå betydelsen av det hemliga språk, som ändock i viss utsträckning existerat bland sotarna, bör man göra klart för sig, i vilka situationer det kan ha varit fördelaktigt för dem att tala hemligt. Tollén pekar på några sådana, då han i inledningen till sin ord-

heder att ha varit ute »på luffen», och den kamrat som ej praktiserat detsamma, ansågs knappast som en riktig sotare.» Med den ringa kontanta lön, som sotarna hade på den tiden, voro gesällerna under vandringen hänvisade till att söka tillfälligt arbete, om sådant kunde erhållas, eller att tigga mat och nattkvarter (se ordlistan under *rugg*, *rugga*, *ruggis*). Mat och logi fick ju sotaren under tjänsten av sin mästare. När han vandrade, kunde han visserligen räkna med resskänk (»luffkosing»), när han uppsökte mästare i städer, men denna penninggåva var inte stor. Tollén fick i en stad 50 öre. I viss utsträckning gällde det alltså att tigga sig fram. På vägarna träffade man andra hantverksgešäller, Tollén och hans kamrat slog t. ex. följe med en luffande hattmakare, en smedgesäll och en målaregesäll. Man kunde gott umgås med gesäller från andra yrken, däremot rådde det stor jalousi mellan de yrkeslärdas sotargesällerna och de s. k. bondknoparna, de icke yrkeslärdas sotarna. Inbjudna att dricka brännvin tillsammans med en sådan avböjde Tollén och hans kamrat inbjudningen, de ville inte »supa ihop med en bondknopare». På grund av misstänksamhet från befolkningens sida kunde det vara omöjligt att få nattkvarter under tak, och även mat vägrades på sina håll. Gesällerna kunde få utstå verkliga umbäranden. På grund av brist på pengar kunde de inte heller skaffa sig nya skor, när de gamla voro utslitna, och kläderna voro mången gång i sämsta skick. Man förstår, att bönderna inte hade så lätt att skilja på en ärlig hantverksgešäll och en ren lösdrivare. I en del fall var det heller inte någon verklig sakskillnad mellan de två. Det fanns gesäller, som hade reslusten i blodet och inte önskade stanna någon längre tid hos en mästare. Reslusten kunde också vara förenad med vårdslöshet i arbetet och spritbegär. Sådana gesäller voro i verkligheten lösdrivare, och gränsen mellan dem och de kriminella lösdrivarna upprätthölls strängt taget endast så länge gesällerna hade sina betyg i behåll.

⁸ Detta ord har spritt sig från tattarna till rätt vida kretsar och är därför inte bevisande.

lista säger: »Det förekom, och förekommer väl ännu, fast ej i så stor utsträckning som förr, ett eget språk inom yrket. Huru det uppkommit är ej riktigt klarlagt men att det haft sitt berättigande den tid (särskilt då i Stockholm därifrån det troligen härstammar) då nästan endast stigarbete förekom, och gesällen kom in i köket och ville meddela sig med lärlingen som befann sig i skorstenen, är otvivelaktigt. Det begagnades för att i köket varande fru eller hembiträde ej skulle fatta vad han sade. Även vid kakelugnsotningen var det berättigat då gesällen eller den »stora» ville meddela sig med den å taket varande arbetaren (efter tillrop), genom skorstenspipan. En version är att det härstammar från den tid då nästan alla sotaregesäller voro tyskar, ty i språket förekommer en del tyska ord.»

Detta Tolléns påpekande har intresse. Man erinras om att sotarna i motsats till åtskilliga andra yrkesutövare komma i en direkt kontakt med allmänheten, särskilt husbönder, fruar och anställda i de hus, där de utföra sitt arbete. Det kan därvid hända, att samtal behöva äga rum, som det är önskvärt, att andra inte förstå. Man kan i det fallet jämföra sotarna med t. ex. sjukhusläkarna. Läkaren tillgriper gärna latinska glosor, såsom *cancer* (=kräfta), *letal* (=dödlig), *tbc* eller *tb* (=tuberkulos). Sotarens latin är rotvälskan, som han för med sig från sotarkammaren. Skulle den inte räcka, tillgriper han bokstavsförändringar, t. ex. u-språk, och säger *uga* (=piga), *using* (=kosing; han kan t. ex. undra, om han skall få någon *birkosing*, drickspengar). Detta senare tillvägagångssätt är jämförligt med läkarens förkortning av tuberkulos. Man förstår också lätt, att den ständiga kontakten med utomstående utövade en konserverande verkan på sotarnas hemliga språk. Vissa glosor och vissa ordbildningsprinciper (ljudförändringarna) fixerades, och deras behärskande blev ett bevis för att vederbörande var en riktig »knopare» och inte någon »bönhas».⁹

Det kan tilläggas, att samlivet mellan mästare, gesäller och lärlingar i den gamla tiden, då kost- och logisystemet tillämpades och man bodde på »kammaren», måste ha erbjudit även andra situationer, då ett hemligt språk kan ha varit motiverat. Sotarna ha i

⁹ »Den kollega som inte kunde moja, ansågs som en bönhas och behandlades därefter.» Lindblom i brev 11 febr. 1939. Avser förhållanden under kost- och logisystemets tid.

gamla tider inte varit Guds bästa barn. Uttryck som »sotareliv» och »han lever en sotare», som Tollén anför,¹⁰ ha inte uppkommit utan skäl. De unga lärpojknarnas uppfostran har inte alltid varit kärleksfull. Före 1900-talet kommo nylärlingarna till en stor del från barnhuset, de voro alltså föräldralösa, i varje fall fattiga,¹¹ och alla mästare ha inte varit som en far för sina sotarpojkar. Dåliga medfödda anlag och samlivet med äldre och i livets skola avancerade gesäller ha också haft sin inverkan. Spritmissbruk har tidigare icke varit ovanligt. Oredlighet i arbetet har naturligtvis förekommit, om mer i detta yrke än i andra, kan dock inte utan vidare påstås. Flera förhållanden, som gynnat uppkomsten av förhelligande uttryck kunna sålunda ha funnits.

Det mest utmärkande för det hemliga sotarspråket är som nämnt de avsiktliga formförändringarna i fördunklande syfte, och det kan därför ha sitt intresse att närmare granska dessa. I vad mån själva principerna ytterst emanera från sotarna eller från andra grupper, är en fråga, som till en del beröres i det följande, men som i sin helhet inte kan besvaras med tillgängligt material.

I första rummet komma *u*-språket och *all-(al-)*språket, som gärna ha förekommit i förening (*uall*-språk).

Det rena *u*-språket innebär, att början av ett ord till och med första vokalen avlägsnas och ersättes med *u*, t. ex. *ucker* socker, *uga* piga, *uk* tak, *ullt* kallt, *umton* femton, *unjack* konjak, *uron* päron, *using* kosing, *usp* (sannolikt bildat på) skrasp (= fru).

En variant av denna typ får man vid uttryck, som bestå av två ord. Därvid kunna de avlägsnade ljuden i det första ordet tas upp i det andra, t. ex. *umti fire* femti öre, *utti trire* tretti öre, *um fire* fem öre.

Uall-språkets princip framgår av exemplen *uronpall* päron, *ullkall* kall. Den avlägsnade begynnelsekonsonanten tas upp och sättes före *-all*. 'Jag' blir *újall* eller *ujál* (se ordlistan). Ett annat exempel ger Tollén: »Ull du vall ug me på usanball?» Vill du gå med på bysan (krogen)? En mening, där alla ord utom det första äro regelrätt *uall*-språk, konstruerar Lindblom¹²: »Jura unall upar-

¹⁰ Sk 1912, 3:4, sp. 1.

¹¹ Jfr Tollén i Sk 1912, 3:4, sp. 2.

¹² I brev 15 mars 1939.

knall upall uketall, ullerhall upall utthall umpapall unall upapall.»
Jura (= titta) en knopare på taket, håller på att pumpa en pipa.

Som *uel*-språk kan man beteckna *ugel* piga.

En rest av *fikonspråket* utgör *fipa* knopa (= sota), av *fipa knokon*.

Ett exempel på *j(u)*-språk är *jågel* fågel och kanske *jura* titta, om utgångsformen är *tura* el. *tira*.

På *b*-språk finns bara två exempel: *bubba* sko, av *skubba*, och *buvva* duva. Palm har ännu några fall, men i det hela är alltså *b*-språket här anmärkningsvärt svagt representerat.

I flera ord har man satt in *r* eller *rr* i st. f. *kk*, *ss*, *st*. Exempel äro *börra* (spar)bössa, *dara* daska, *firra* ficka, *firre* fisk, *flara* flaska, *kvare* kvast, *virra* viska. Sannolikt hör hit också *fläder* fläsk; jfr nämligen såsom en parallell dubbelformerna *flara*, *flader* örfil hos Uhrström 1910, s. 29. Palms *blari* dålig, simpel (känt utom i knoparmoj också i månsing och slang enl. Palms terminologi) är kanske också en formförändring av *blaskig* berusad, som av Palm uppges från knoparmoj och är känt även av Thesleff, Ulrich och Bergman 1934 och som väl är en avledning av *blask*, öl, *blaska* dricka öl (Palm). En annan förändring visa *mällare* mästare och *prälle* präst, i vilka *st* har ersatts av *ll*.

Uall-språket är redan ett exempel på s. k. *backslang* (= omkastning av stavelser), kombinerad med bokstavsförändring. Ren omkastning föreligger i *tabēlt* betalt, *bi träller* tre bällor (= tre 25-öringar), *byra till sjasan*, sjara till bysan (= gå till krogen), *lara binken* bira lanken (= dricka kaffe). I ordet *sjänting* karl tycker man sig också se produkten av en omkastning. Av *kvantingsjäsp* husbonde har blivit *sjäntingkvasp* (se d. o. i ordlistan).

Avledningsändelsen *-is* är företrädd av *kondis*, kondition, *luftis* lögn, *pesis* strömming, *plätis* plåtslagare, *podis* potatis, *portis* portmonnä, *ruggis* ruggare (= tiggare), *rådis* rått, *sjåvis* »sjåvare» (= sjåare), *torkis* tobak och *våd(d)is* vått (= vatten). Ändelsen *-es*, bekant endast från de äldsta uppteckningarna av månsing (1719), föreligger i *tjabes* bra, enligt Tollén, som företräder det äldsta språkbruket. I de yngre uppteckningarna heter det genomgående *tjabis*.

Bokstavsförändringar av det slag, som här redogjorts för, äro ju vanliga i slang och »hemliga» språk i alla länder och tider. Jag hänvisar till min framställning i Västgötaknall. s. 223. Utöver vad där

anfördes, erinrar jag om vad Lundin-Strindberg säga i Gamla Stockholm s. 530. De säga sig känna fyra olika slags bokstavsspråk från gamla Stockholm. Det första påträffar man i C. F. Dahlgrens komiska fantasi »Rosenfesten» från 1840-talet. Där förekommer en scen mellan Hussu och ordf. i festkommittén ute på Lofön:

Hussu: »Dilber skalber falber talber nulber» (= Dig skall fan ta nu!) — »Dulber älber elber stolber nalber» (= Du är en stor narr).

Detta »lber»-språk hade tydligen framtiden för sig, säger Lundin-Strindberg, »ty det begagnades i skolorna ännu på 1860-talet».

Ett annat sådant språk var pladevatttydevyskadevan (= platttyskan), vars princip var, att man satte *de* efter varje vokal och tog om denna igen med ett *v* framför. Det tredje slaget var fikonspråket, som levat minst sina 30 år och ännu har sina ganska talrika anhängare, dock icke mest bland de lägre samhällsklasserna». Det skulle alltså ha varit känt på 1850-talet. Det fjärde slaget, »vilket härleder sig från ett tjuvband i Stockholmstrakten och som upp-tecknats i våra dagar är alspråket. Det är enkelt och antyder låg härkomst. Enligt formeln »Har du varit borta?» »Arhal udal aritval ortabal».

Sotarnas prioritetsrätt till *al*-språket är tydligen tivelaktig. Om tjuvbandet ifråga hade auktorsrätten, är visserligen heller inte så säkert.

I tillgängliga uppteckningar av rotväliska finns inte många exempel på vare sig *u*- eller *al*-språk. Tillsviðare äro bägge bäst styrkta för sotarnas språk. Enligt Carlheim-Gyllenskiöld skulle *u*-språket ha beskrivits av hans farfar i en »Konst-Bok: om Allehanda Metaller», skriven i sl. av 1700-t.

El-språk, gärna i förbindelse med *b*-affix, var vanligt bland västgötaknallarna, t. ex. *bangel* vagn, *ekel* jag (Bergman, Västgötaknall. s. 221).

*J(u)*språk är likaledes känt även från annat håll, t. ex. *juffe* kaffe (Uhrström 1910, Danielsson, Bergman 1934, Skolp.), *junka* pinka (Palm knoparmoj, måns., slang, Thesleff, Bergman 1934: *junkmoj* pissoar), *jura* titta (se nedan i ordlistan), *jålka* skolka, (Danielsson, Berg 1924).

B-språket är rikt företrätt hos västgötaknallarna. Se Västgötaknall. s. 221.

Beträffande *r* eller *rr* i st. *f*. *sk* framgår det av beläggsamlingen i

ordlistan här nedan, att *firre* och *flara* äro kända utanför sotarnas språk. Andra ord, bildade efter samma grunder, äro *girre*, vid sidan av *gisk* fisk (Uhrström 1910); *lårra* spotta (Palm: knoparmoj, måns., slang; Bergman 1934), *låra* (Thesleff), vilka bägge äro en förändring av *låska*, *snorloska* spottklysa, som finns i ett flertal uppteckningar och väl bör sammanställas med no. dial. *loska* f. blöt klat (Torp). Vidare: *plura* portmonnä (Bergman 1934) av *pluska* dets., varom se Skolpojkslang s. 112; *sirran* sistan, ett slags »hök och duva» (Berg 1924: skolpojkslang i Stocksund); *snarra* köpa snask: *ska ru gå å snarra?* (a. s.); *syrra* syster (Skolpojksl.). I de tre sista exemplen har *st* förändrats till *rr*, varpå exempel finns också i det vida spridda smeknamnet *Gurra* för Gustav (*Vegurra* Gustav V), som väl härstammar från Stockholm.

Backslang var huvudprincipen för Malungs skinnarmål, varom se O. Bannbers i Svenska landsmål 1925, h. 1. Avledningsändelsen *-is* överflödar i all slang och rotväliska, finns också i flera dialekter, och har med all sannolikhet äldre anor än det organiserade sotarväsendet i Sverige; jfr därom Västgötaknall. s. 224, T. Ericsson, Grundlinjer till undersökn. av Södermanlands folkmål, Sv. Landsmål B. 8 (1914), s. 185.

* * *

Gränsen mellan det rena fackspråket (den allvarliga stilarten) och det slangartade knoparmojet är helt naturligt inte alltid lätt att klart uppdra i de enskilda fallen. Man har f. ö. att räkna med en fortgående förskjutning i ordens stilvärde. Själva ordet *knopare* för sotare och *knopa* för sota är belysande härför. Sinsemellan använda sotarna, även äldre yrkesmän, enligt tillförlitliga uppgifter dessa ord som fullt naturliga uttryck och utan att inlägga någon skämtsam bibetydelse i dem. Men sannolikt ha bägge dessa ord ursprungligen varit skämtsamt menade; jfr ordlistan. Här nedan skola några av de rena facktermerna anföras.

Först är att nämna det grundläggande ordet *skorstensfejare*. Det är numera ett högst officiellt uttryck, som knappast förekommer utanför skriftspråket. I talspråket motsvaras det av *sotare* (så bland allmänheten) och *knopare* (bland yrkesutövarna). Ordet är av tyskt ursprung, svarar till modernt nordty. *Schornsteinfeger*.

Den sydtyska motsvarigheten är *Kaminkehrer*.¹³ SAOS' äldsta belägg hänför sig till Lödöse tänkebok (1590), där det heter (s. 174): »samma dagh bleff ehnn förhördh, benemdh Markus *skorrhstennffeigiare*, som hadhe stulitt jffronn Oloff Larsson.» På den tiden fanns ännu inga speciella skorstensfejare. Skorstensrensningen var då ett av nattmannens åligganden. I Risingh, Kiöphandelen (1669) talas (s. 97) om »Wahnwyrdade Handtwärck, Gathelaggiare, *Skorstensfejare*, Brunss- och Grafwe-Rensare, etc.» (SAOS). I Växjö rådsturåttsprotokoll från 1712 (SAOS) upplyses, att staden »Forsynes. . . med ehnn huddragare och *skorsteensfägare*». Både i Danmark och Sverige tyckas de första yrkesmässiga skorstensfejarna — vilkas yrke alltså var skilt från nattmännens — ha framträtt först på 1600-talet.¹⁴ Om Braun¹⁵ har rätt, är den första i handlingar nämnde svenske specielle skorstensfejaren Hans Räf i Stockholm, som den 20 aug. 1625 uppbar 5 daler för de 22 skorstenar, som han hade fejat. En så tidig specialisering kan i varje fall endast styrkas för de största städerna, i de mindre och på landsbygden dröjde det till långt in på 1700-talet, innan speciellt anställda sotare började framträda.¹⁶ När yrket på allvar organiserades i vårt land — det var först i Stockholm — kallade man in tyska mästare och gesäller. Enligt Braun¹⁵ skrev Stockholms magistrat redan i slutet av 1670-talet efter sådana. Den första

¹³ *der Kamin* är ordet för skorsten i v. och s. Tyskland, Tyrolen och Schweiz enl. Kretschmer, Wortgeographie, s. 439 f. I München utges tidningen »Der Kaminkehrer», i Württemberg »Süddeutsche Kaminfegezeitung», i Berlin »Deutscher Schornsteinfeger» (Schornsteinfeger).

¹⁴ Genom kungl. brev 1 juni 1639 antog Christian IV Gudmand Olsen till skorstensfejare på Köpenhamns slott och flera andra uppräknade byggnader mot en lön av 100 »Daler courrant», sex alnar »gemen Klæde» och åtta alnar segelduk till underklädnad att feja skorstenarna med. Se Berg, Skorstensfejerlavet s. 11 f.

¹⁵ Från ursprunget av yrket s. 17.

¹⁶ I Kristianstad var skarprättaren samtidigt skorstensfejare ännu 1694; se Carlquist s. 31. I Danmark finner man ännu 1772 sammanställningen »Natmand og Skorstensfejer» Rasmus Madsen i Aarhus; Berg, Skorstensfejerlavet s. 10. Ett vittnesbörd om den idylliska sorglöshet som i brandskyddshänseende kunde råda i en svensk småstad, är det svar som magistraten i Skanör lämnade landshövdingen, då han 1767 frågade, om det fanns brandordning i staden. Magistraten svarade, »att ännu aldrig brantredskap här i orten funnits. Guds nådiga beskydd har varit nog kraftigt at afböja alla olyckor». Se Carlquist s. 22.

tyska mästaren skall ha varit Paulus Keiser.¹⁷ År 1684 blev Jochim Dobbers mästare i Stockholm. Inalles har det enligt Braun funnits 15 tyska mästare i Stockholm, och den siste av dem var Friedrich Johann Beetz, f. i Berlin 1777, död i Stockholm 1819. Se även ordlistan under *bets*.

Den äldsta förordning rörande skorstensfejare, som finns i vårt land, daterar sig från 28 nov. 1702 och avser som sig bör Stockholms stad. Där talas om »*Skårstens-Fäijare*». Nästa förordning är daterad Stockholm 5 nov. 1733. I denna talas upprepade gånger om »*Skorstensfäijare* eller *Sotare*». Sannolikt har Braun rätt, då han menar, att det rädde en saklig skillnad mellan de två: skorstensfejarna voro de som sotade genom att »stiga» och »fara» skorsterna och därvid avlägsnade sotet med skrapa och viska, under det att sotarna använde mera primitiva metoder, t. ex. granruskor på stänger.¹⁸

Av de tre verben *sota*, *feja* och *knopa* gäller om det första och det sista detsamma som om *sotare* och *knopare*. *Feja* som enkelt verb torde vara så gott som obrukligt såväl i skrift som tal. Däremot bruka sotarna det i förbindelsen *feja ner*, t. ex. *feja ner sig sota ner sig*, och i verbalsubst. *nerfejning*. Enligt Braun har »Försäkring mot s. k. nerfejning» förekommit i officiell skrivelse.¹⁹ Yrkestermen för sot är *fej n*.²⁰ Det är bildat på *feja* efter mönstret *sot: sota*. Olika ord för sot äro *beckfej*, som uppstår då det eldas med torv,²¹

¹⁷ Benäget meddelande av Braun, från vilken även de följande uppgifterna om tyska mästare i Stockholm härröra.

¹⁸ B. meddelar i Från ursprunget av yrket s. 18, att en politikungörelse för Stockholm den 3 dec. 1730 stadgar, att en viske- och skrapotare skulle stå på vart och ett av Stortorget, Hötorget och Södermalmstorg, under det att ruskesotare skulle stå på Järntorget, Ladugårdslandstorg, Norrmalmstorg, Hötorget och Södermalmstorg, men för att slagsmål om kunderna inte skulle uppstå, fick viskesotaren order att hålla sig ett stycke upp på Götgatan och ruskesotaren att ställa sig längre ned på torget. Likaså vid Hötorget: där skulle viskesotaren stå ute på själva torget, under det att ruskesotaren skulle stå vid Gamla Munklägersgatan. När 1733 års förordning utfärdades, strök man bestämmelsen, att sotarna skulle stå på torgen. De skulle i st. bo i sin »tract» och ha skylt utanför huset (§ 4 i förordningen).

¹⁹ Muntligt meddelande.

²⁰ Sk 1911, 6:6 »med 'fejjet' skulle botas».

²¹ Tollén. Äv. kallat *beckсот*, på uppsvenskt område ibland skrivet *bäckсот*. »Bäckсотen vore ett fettartat ämne i motsats till den vanliga soten, som vore

blankfej eller *raffelfej* hårt, glansartat sot, som inte kan tas bort med viskan utan med raffeln,²² *firfej* aska efter utbrunnet sot,²³ *imfej* sot från imrör,²⁴ *lösfej* finfördelat sot²⁴ och *askfej* sot som till största delen består av aska.²⁴

En lärling kallas *en liten*,²⁵ en arbetare som har varit i yrket minst tre år *en mellanstor*,²⁶ en äldre arbetare *en stor*.²⁷ Dessa benämningar befinna sig nu i utdöende.²⁸

Städerna äro indelade i ett eller flera *sotningsdistrikt*. I Stockholm kallas distriktet *trakt*, så redan i 1733 års Ordning ang. Sotande.²⁹

Kammare, *arbetskammare*, *sotarkammare* eller *knoparkammare* kallades under kost- och logisystemets tid arbetarnas bostad.³⁰ Numera är det benämningen på verkstaden, tvätt- och omklädningsrummet.³¹ Ordet är väl direkt övertaget från ty. *Kammer*, *Arbeitskammer*.³² Vad en kammare omfattade och hur den såg ut i Stockholm 1886, därom berättar Tollén.³³ Den kammare han då bebodde, bestod, säger han, av ett av- och påklädningsrum, en matsal, två sovrum med egen säng till varje arbetare, badrum samt rum för

stoffartad. Kunde avlägsnas genom utbränning eller skrapning men icke genom borstning» (ur ett rådsturätsprotokoll från Gävle 1911), Sk 1911, 2:2. — Om slangordet *paj* sot se ordlistan.

²² Tollén, Johansson. »Litet raffelfej till Jul», Sk 1902, 5:1 (dikt).

²³ Johansson.

²⁴ Lundqvist.

²⁵ Tollén. Enligt Scholz talar man, »besonders in Norddeutschland, von einem 'lütten Jungen'».

²⁶ Tollén, Johansson. Jfr Sk 1901, 1:2 och 1902, 5:2 »mellanstor, som konditionerat minst tre år i yrket».

²⁷ Tollén, Johansson. Jfr även Sk a. s. »s. k. Stor, som konditionerat minst fem år i yrket».

²⁸ H. Walldén.

²⁹ »Stadsens Politie Collegium har at tildela hwar och en Skorstensfäijare eller Sotare dess wissa *tract* eller platz / så at åtminstone twenne tillsättias i sielfwa Staden / Fyra Stycken på Norrmalm / Ladugårdslandet och Kongsholmen / och Fyra Stycken på Södermalm» (§ 2).

³⁰ Tollén, Walldén. Sk 1933, 4—5:5 »När jobbet för dagen väl hunnit till slut, / man skyndar till kammarn så nöjd».

³¹ H. Walldén.

³² Scholz. Skämtsamt kallas kammaren också »Schwarze Bude».

³³ Sk 1937, 5:10.

arbetsverktygen. Här bodde då tio arbetare utom verkmästaren, nämligen en gesäll, tre »stora», två »mellanstora» och fyra lär-gossar, »små». Av enklare slag var den kammare han bebodde i Norrköping i början av 1880-talet. Den var »ett litet mörkt rum i första våningen, vars möbler bestodo av ett bord, fyra stolar samt en säng i två våningar. I den nedre bädden blev min sovplats tillsammans med en lärgosse och en äldre arbetare. I den övre bädden logerade två äldre arbetare, av vilka den ene var gesäll. I lägenheten intill i samma våning hade verkmästaren med familj sin bostad. Och i våningen ovanpå residerade mästaren.»³⁴

Bland verktygen märkes först *linan* med *lodet* eller *kulan*.³⁵ Kvast på lina kallas *krejs*, best. form *-en*.³⁶ En yrkeslärd sotare skall kunna *slå på en krejs*.³⁷ Ordet ingår i flera sammansättningar, såsom *dragkrejs*, *handkvastkrejs*, *korskrejs* (nu ur bruk),³⁷ *kåpkrejs*, *lin-krejs*, *pumpkrejs*,³⁸ *ringkrejs*,³⁹ *rottingskrejs*, *stigkrejs*, *stångkvastkrejs*, *stålkkrejs*.^{39 40} Därjämte förekommer uttrycket *vanlig* (rund) *krejs* och *stupad krejs*.³⁶ Enligt Johansson gjordes krejsen först av björkris och granris, men för c:a 25 år sedan (yttrades 1936) infördes stålkkrejsen. I Lund infördes denna senare, enligt H. Walldén först 1933. Att ordet *krejs* förekom redan 1883 betygar Tollén på förfrågan. Den nu ur bruk komna korskrejsen användes i Göteborg redan vid mitten på 1800-talet enligt meddelande i brev från skorstensfejarmästaren H. Lundgren, Malmö. »Den påslogs direkt på mitten av linan i form av ett kors och användes till att rengöra trånga skorstenar. En man stod på taket, en nere i köket, och så drog man utav kåpan i st. f. att krypa igenom densamma». Man kan förmoda, att ordet *krejs* är tyskt till sitt ursprung. Scholz kän-

³⁴ Sk 1937, 4: 7.

³⁵ Johansson. Ty. *Kugel* (Scholz). »Kakelungspipa(!) som med lod och lina måste rensas», Öfwer-Ståth.-Emb. Kungör. 9 oct. 1789, § 6.

³⁶ Tollén, Johansson. »Hr L. vet kanske, att i ena ändan på en sotarlina finns ett lod och strax intill en kvast (krejs)», Sk 1909, 5: 3.

³⁷ Tollén, Walldén.

³⁸ Sk 1902, 2: 3.

³⁹ »1920 började E. G. Abrahamsson i Kristinehamn försälja sina stålkkrejsar, som han kallade ringkrejsar», Sk 1930, 10: 1.

⁴⁰ »Effektiva stålkkrajsar(!), som torde behöfva användas särskildt vid bortrensning af blank- och knottersot i samhällen, där ved är hufvudsakliga bränslet», Sk 1902, 4: 8.

ner det dock inte. Det tyska fackuttrycket är *Besen* (*Stossbesen*, *Sternbesen*, *Rohrstangenbesen* etc.). I no. säges däremot *kreis*, *limekreis*, *vridd kreis* etc.⁴¹ Utgår man från den gamla krejstypen korskrejsen, kan man möjligen komma till en rimlig förklaring på ordet. Det tyska ordet för kors är *Kreuz*, med högtysk delabialisering *Kreiz*.⁴² Om man antar, att tyska mästare och gesäller ha använt detta ord om den gamla korskrejsen, så kan man förstå att ordet, vars ursprungliga betydelse av kors hos svenska sotare gått förlorad, kommit att överföras även på senare arter av krejsar.

En *balsamin* är en kvast med lång stång (t. ex. 4—5 m),⁴³ en större ruska på en grövre rotting för att rensa ur röksugare på tak och kortare rökkanaler, som inte kan krypas.⁴⁴ En *stångkvast* är en kvast med t. ex. dimensionerna 60, 70, 100 cm i diameter för större skorstenar.⁴⁴ Sådan kvast kallas också *stånkkvast*⁴⁵ eller *stånka*.⁴³ Man skiljer mellan en *stigstånka* för kåpor och *centralstånka* för centralskorsten.⁴⁶ En *klappensel* är en rotting med fyrkantiga filtertråsar i ena änden för att avlägsna lättare sot ur järnspisar.⁴⁴

Det gamla ordet *skrapa* förekommer redan i Ordning ang. Sotande i Stockholm 1733: »at bruka skrapa och wiska». Numera användes inom yrket i st. f. *skrapa* ordet *raffel*, best. f. -n, plur. *rafflar* skrapa som bäres på vänstra axeln.⁴⁷ Skrapa på lång stång kallas *stångraffel*.⁴³ Om *raffelfej* se ovan under *fej*. Att skrapa med raffeln kallas att *raffla*. Ordet *raffel* förekommer inte bland norska sotare, det motsvaras bland dem av *skraper*, best. f. *skraperen* eller *arbeidsjern*,⁴⁸ ej heller bland danska sotare, de säga *Arbeidsjern*.⁴⁹ Tyska sotare säga *Eisen* eller *Schultereisen*.⁵⁰ Icke desto mindre är väl ordet av tyskt ursprung och torde böra sammanställas med *Raffel*

⁴¹ Brock-Utne s. 35.

⁴² Jfr t. ex. Thomas Mann, Buddenbrooks, Volksausgabe, s. 314: »Es is halt a Kreiz!» Uttrycket fälles av herr Permaneder från München.

⁴³ Tollén, Walldén.

⁴⁴ Johansson.

⁴⁵ T. ex. i annons i Sk 1931, 4—5: 11: *stånkkvast* (24 tums).

⁴⁶ Lundqvist.

⁴⁷ Tollén, Walldén, Johansson. *Jag daska raffeln jag tappade skrapan* (Tollén).

⁴⁸ Brock-Utne s. 33.

⁴⁹ Meddelande av Tollén. Se även Berg, Skorstensfejerlavet s. 45.

⁵⁰ Schornsteinfeger s. 504, 523.

f. werkzeug zum raffeln, radula, instrumentum quo raditur.⁵¹ Verbet *raffeln* betyder på ty. (bajersk dial.) reiben, schaben, raspeln etc.⁵¹

Av rakor finns bl. a. *spisraka* och *pipraka*,⁴⁴ den senare också kallad *långraka*,⁵² av stegar *pipstege* och *kåpstege*.⁴⁴

En *flank* är en vinge (gåsvinge) att sopa sotet av spisar med. Den användes i st. f. viska (virra).⁵³

En stigbar skorsten är en *kåpa*.⁵⁴ En *centralkåpa* eller *central* kallas en skorsten, som går ned till källaren och har *instuckningar* (se strax nedan) till olika våningar.⁵⁵ Ordet *kåpa* har utan tvivel ursprungligen avsett bara den nedre, vidare delen av rökgången över eldstaden men har sedan kommit att beteckna skorstensröret i sin helhet. Hos S. Rinman, Vet. Akad. Handl. vol. XXXIII, (1772) s. 146⁵⁶ kan den moderna betydelsen av ordet redan föreligga: »Kåpa eller Skorsten af Järnbleck, öfver ugnsgiman, at utföra röken, och lågen.» En mera ursprunglig betydelse föreligger i norska *kåpe*, som i facklitteratur, i fråga om äldre förhållanden, har betydelsen »nedre del av rökpipen over et ildsted».⁵⁷ Man kan i övrigt med hänsyn till betydelseförändringen jämföra ordet med *skorsten*, som under 1500- och 1600-talen, t. ex. Bibeln 1541, betydde (öppen) spis, och tidigare härd, »eldsten» (jfr bohysl. *påske-skår* påskeld; A. Kock, Sv. Landsmål XV, 8: 22).⁵⁸

Rökgångar av små dimensioner, icke stigbara, som måste rensas med lina, kallas *pipa* eller *lin*, det senare kollektivt.⁵⁴ Man kan säga: *jag gick med honom på lin*.⁵⁵ Ordet är väl närmast utlöst ur *linpipa* skorstenspipa, som sotas med lina, kula och kvast,⁵⁵ mindre pipa,⁵⁴ eller ur *linskorsten*.

Stig- och farbara skorstenar kallas även med ett kollektivt uttryck *stig*.⁵⁴ Det heter att *arbeta stig*,⁵⁹ *jorta stig* (se ordlistan under

⁵¹ Grimm, Deutsches Wörterbuch.

⁵² Walldén.

⁵³ H. Walldén.

⁵⁴ Tollén, Walldén, Johansson. Enligt H. Lundgren kommo linpiporna till omkring 1890-talet. »Linpipornas storlek är i regel 6 tum i fyrkant, och varje eldstad i en fastighet har eget rökrör.»

⁵⁵ Tollén.

⁵⁶ SAOS.

⁵⁷ Norsk riksmålsordbok.

⁵⁸ Jfr »Konungen satt j winterhusena för skorstenen», Jer. 36: 22 (Bib. 1541), »En egen Skorsteen, är Guldh wårdh», Balck Esop. 187 (1603), bägge exemplen från SAOS.

⁵⁹ Sk 1937, 4: 8.

jorta), *det är gott om stig*.⁵⁵ Ordet är sannolikt utlöst ur *stigskorsten*.⁶⁰

En rökgång eller en pipa säges *gå durk*, när den går direkt från eldstaden upp till skorstenens överkant, *skorstenskransen*. Sedan man stigit kåpan och kommit upp till kransen, är man *durk på kåpan*.⁶¹ *Durk* (lty. *dork*, ty. *durch*) har här, utom betydelsen »genom» också den numera i svenskan föråldrade betydelsen »raka vägen, direkt». ⁶² Dalin i sin svenska ordbok (1850) känner ännu uttrycket *durk igenom*. Hos sotarna har väl uttrycket varit i bruk sedan den tyska gründer tiden.

Om en rökgång m. m. inte »går durk» utan efter längre eller kortare väg förenas med en annan, säges den *gå instucken* eller vara *slung*.⁶³ Om de olika rökgångarna m. m. mer eller mindre avvika från lodlinjen, säger man också att de *gå dragna* eller *gå i bukter*.⁶³

Med en *skorsten* avses numera en samling intill varandra belägna rökgångar, pipor och rör, som bilda en byggnadstekniskt avgränsad enhet.⁶⁴ Ordet ersättes gärna av *stock* eller *skorstensstock*.^{64 65} En *centralskorsten*⁶⁶ eller som den hellre kallas en *central*⁶⁶ är en större, i regel stigbar skorstenspipa med ett stort antal slung. Dess nedre del utmynnar vanligen i källarvåningen, där en sotkammare med lucka, *centralluckan*, är anordnad. Att »fara centraler», som ofta voro varma och rökfyllda, var ett mindre omtyckt arbete för »de små» och »mellanstora», särskilt om någon välvillig kamrat genom en annan central hade hunnit före ner i källaren och stängt till centralluckan, så att offret tvingades att stiga durk igen till 4 à 5 våningars höjd.⁶⁴

⁶⁰ Jfr »sotningen ... verkställdes ... medelst skrapa under upp- och nedstigande i rökgången, som då den lämpade sig för ett sådant förfaringssätt, kallades »stigskorsten», eller ock medelst viska på lina med lod, hvilket ... användes i trängre rökgångar, s. k. »linskorstenar» (yttrande av Uppsala magistrat 1887; se hos Braun, Prejudikat, s. 31).

⁶¹ Johansson, Braun, Lundqvist. »Durk på kåpan ser jag världen», Sk 1912, 6: 3. Märk *durktill* upptill: »durktill var den som en vanlig kåpa», Walldén.

⁶² SAOB.

⁶³ Lundqvist, Johansson.

⁶⁴ Lundqvist.

⁶⁵ Enligt Tollén användes *stock* om skorsten ovan tak.

⁶⁶ Tollén, Lundqvist.

En röksugare av plåt är en *väderhane*,⁶¹ dess rörliga överdel, som inställer sig efter vinden, kallas *dansare*.⁶⁷

En kåpa kan man *stiga*, *fara*, *krypa* och *klaffa*.⁶⁸ Att *stiga* är att flytta sig nedifrån och upp, att *fara* motsatsen. Att *stiga durk* är att flytta sig från botten av en kåpa till dess topp.⁶⁹ Under stigandet (resp. farandet) skola kåpans väggar göras rena från sot. Raffeln (skrapan) hålles i vänstra handen och viskan (virran, kvaren; se om dessa ord ordlistan) i den högra. Stigandet sker på olika sätt, beroende på kåpans storlek. Det vanliga är *till knäs*,⁷⁰ med ryggen mot ena kåpväggen och knäna mot den motsatta. Är kåpan större, stiger man *till fötters*,⁷⁰ med ryggen mot ena väggen och fötterna mot den andra, eller *till fötters hörnvis*,⁷⁰ med ryggen mot en hörna och fötterna mot den diagonalt motsatta hörnan. Vid ännu större kåpor och vid valv *klaffar*⁷⁰ man, i det man rör sig med händerna och axlarna mot ena väggen och fötterna mot den motsatta eller med en hand eller en fot i varje hörna. Detta sätt att förflytta sig är mycket ansträngande och inte möjligt någon längre sträcka. Att vid stigandet i skorstenar använda armbågarna, ansågs förr i världen vara bevis på att man var en dålig »stigjobbare». En horisontal rökgång, en s. k. *kanal*, kan man krypa men aldrig stiga eller fara.⁷⁰ Om *masa*, *jorta*, *kitta* och *kesa* en trång kåpa se ordlistan.

Några sammansättningar med *stiga* äro *stigjobb*⁷¹ stigarbete, *stigsår*⁷¹ sår på knän och armbågar av stigarbete, *stigstånka*⁷² större krejs, *stigstege*⁷³ (älv. och mera allmänt kallad *kåpstege*⁷³) en kortare trästege, som ställdes på spisen för att underlätta uppstigandet genom spiskåpan till spjället. Ordet *stiga* har sannolikt kommit in med de tyska mästarna. Det tyska fackuttrycket är »das Steigen», »das Besteigen» (= die Aufwärtsbewegung im Schornstein).⁷⁴ Man

⁶⁷ Lundqvist.

⁶⁸ Man kan också säga *ta kåpor*, Walldén.

⁶⁹ Sk 1937, 4: 8. *du skall stiga kåpan durk* du skall stiga skorstenen i topp, Tollén.

⁷⁰ Lundqvist. Jfr även Tollén i Sk 1937, 4: 8.

⁷¹ Tollén i Sk 1937, 4: 8, Lundqvist.

⁷² Sk 1915, 5: 15.

⁷³ Lundqvist.

⁷⁴ Scholz. »Der Ausdruck *klaffern* wird hier angewendet vom Besteigen sehr weiter Schornsteine, in denen sich der Schornsteinfeger mit Hilfe der Ellenbogen, der Knie und des Gesässes nach oben bewegt.»

talas också om »besteigbare Schornsteine» och om »sog. Steiger- od. deutsche Schornsteine». ⁷⁵ Även termen *fara* har sin tyska motsvarighet: »das Fahren» och »das Abfahren». ⁷⁴ För *klaffa* säga tyska skorstensfejare *klaftern*. ⁷⁴

Under 1800-talet brukade man, sedan man kommit »durk på kåpan», och innan man »for på», sjunga eller kanske riktigare jodla en melodi utan ord. Det kallades att *ropa ut*, ⁷⁶ äv. att *tyrola*. ⁷⁷ Avsikten med låten var att underrätta gesällen eller »den stora», som »sopade ned på stigen», dvs. sotade spisarna, att man hade kommit »durk».

Att *pumpa av* en pipa eller *dra utav* ⁷⁸ en pipa är att rensa den med lina och krejs, *pumpkrejs*. ⁷⁹ Verkmästaren kan ge gesällen ordern: »Gå upp och släpp ner!» (eg. släpp ner linan, pumpa utav). ⁸⁰

Att *fira* är att brinna: *kåpan fira* ⁸¹ kåpan brann. Palm har formen *fyra*: *det fyrar där* det brinner där. En eldsvåda är en *firning*, soteld kallas *kåpfirning* (Palm: *kåpfyring*). ⁸² *Fira* är säkerligen samma ord som *fyra*, som i olika fackspråk har betydelsen »göra upp eld, elda», liksom *fyrning*, *fyring* betyder »eldning», *fyring* väsentligen brukat om att tända eld till vägledning för sjöfarten. Betydelsen »brinna» kan också beläggas i litteraturen i sammansättningen *fyra ut* brinna ut: »Den förbannade hettan, som . . . skenar med mig emellanåt. Och så blir jag som en trasa se'n, när den fyrat ut», Runeberg, Efterl. skrifter 2: 98 (c. 1850). ⁸³

Drag i rökgångar kallas *träck*, best. f. *-et*. ⁸⁴ Jfr da. *Træk*, no. *trekk* och i sydliga sv. dial. *träcka* draga, ⁸⁵ da. *trække*, lty. *trekken*.

Då vid stigarbete byxorna sletos starkt, försågos de med läder-

⁷⁵ Schornsteinfeger s. 170, 504. De icke stigbara skorstenarna kallas »russische Rohre» (s. 170).

⁷⁶ Tollén i Sk 1937, 4: 8, Lundqvist, Walldén.

⁷⁷ Lundqvist.

⁷⁸ Tollén i Sk 1937, 6—7: 11.

⁷⁹ Jfr ty. *Pumper* (Scholz).

⁸⁰ Walldén.

⁸¹ Johansson, Lundqvist.

⁸² *det var kåpfirning hos macken* det var soteld hos bagaren, Tollén.

⁸³ SAOB.

⁸⁴ *det blev ett tjebes träck sen jag knopat mojen* det blev ett gott drag sen jag sotat spisen, Tollén.

⁸⁵ Rietz, Sv. dial.-lexikon.

beslag. Sådana beslag på byxbaken kallades *bakfläck*,⁸⁶ på knäna *knäfläck*⁸⁶ och på lårens yttersidor *roskinn*.⁸⁷ Hela anordningen kallades *påsättning*.⁸⁷ Den ombesörjdes vanligen av en äldre gesäll, varvid läderbitarna syddes fast med särskilt behandlat ålskinn och hela arbetet oftast honorerades med en liter brännvin. När man hade fått påsatt var man definitivt upptagen i yrket.⁸⁷

Bidrag, som hopsamlas till gesäller eller arbetare, som vandra för att söka kondition, kallas *skänk* eller *resskänk*,⁸⁸ äv. *luffkosing* (se ordlistan om detta ord).

En speciell yrkessjukdom är *flenhus* »vatten i knät, knäskada som uppstår vid stigarbete,⁸⁹ »känns som det var ärter i knät».⁹⁰ SAOB översätter ordet med »aterom, cysta, säcksvulst; äv. senknut; förr äv. om andra, äv. elakartade svulster». Förra leden är *flen*, fsv. *flen* svulst, giktknut.

* * *

*

Den följande förteckningen upptar det slangartade ordförrådet, det egentliga *knoparmojet*.

ava rymma, T; gå, P. »På en osed, som tyvärr är både vanlig inom och högst förderlig för vårt yrke, nämligen att arbetarne göra ett och annat fuffens i sin kondition och sedan »afva ifrån», som det heter för att sätta på ny borst i en annan kondition, kommer fackorganet att hålla skarp utkik.» Sk. 1900, 1: 4. — *ava* komme, And (äv. *hava*), Ridd, P r. m. (äv. i betyd. gå); gå, Thf, Bm 1934, Skolp.; komma, Gran. — komme, Sundt, Olsen (Taterspr.). — Rommani. Miklosich 7: 12 *av*, grek. zig. *aváva* kommen, find. *ap* erreichen, mit Praefixen: kommen, sindh. *āvate džāvate* income expense, eig. coming going. Fi. zig. *āvā* kommen (Thesleff Wb).

barsa »skälla», gråla, TPW. *skraspen barsa* frun skällde, T. *tjejen barsa* kvinnan skällde, W. — *bacha skjælde*, äv. subst. Urimelighed, And. *barsa* ovett, Anon 1902. *bassa* dets., Thf. *barsning* ovett, Anon 1902. *bassning*,

⁸⁶ Walldén.

⁸⁷ Lundqvist. Förra leden är ett gammalt ord för »höft», *ro*, brukat ännu av Bellman, Fredmans ep. nr 36: (Ulla) »på rona knäpte underkjoln.»

⁸⁸ Tollén i Sk 1937, 5: 10. »S. k. skänk (luffkosing) skulle ej tilldelas andra än gesäller», Sk 1900, 1: 4.

⁸⁹ Tollén. Se även Sk 1937, 4: 8; 5: 9.

⁹⁰ Walldén.

P m. sl., Thf, Bm 1934, Skolp. — Säkerligen samma ord som *bassa* spela musik, Thf (äv. *barsa*), Bm 1934; spela, Skolp; och hos Sundt: *basscha* spille, lege. — Rommani. Miklosich 7: 18 *baš*, grek. zig. *bašava* schreien, bellen, rufen, singen, find. *bhāš*, pali *bhās* sprechen. Miklosich påpekar dock, att man på grund av find. *bh* hade väntat zig. *ph*. Fi. zig. *baššā* begehren, betteln (Thesleff Wb).

barsning »skällning», åthutning, PJ. *då kammar dom barsning* då får de åthutning, J. — Se *barsa*.

bartossad barfota, J. — Se *tossor*.

basta böta, J. *det får mellan basta för* det får mästaren (= mällaren) böta för, J. — *basta* straffas, P m. *mandrām bastar tungt* jag har fått ett långt straff, P m. Hårtill finns subst. *bast* n. år (i fängelse), Thf, Gran (äv. *bārs*), Bm 1934, Skolp. — Thf sammanställer *bast* med zig. *bārs* (fi. zig. *berš* m. Jahr, Thesleff Wb.) och hänvisar till Miklosich 7: 19, som behandlar grek. zig. *berš* Jahr och Sundts *bersch* (And: *bechās* (sic!)) Aar, till find. *varša*, hind. *baras*, egentl. regn, men även regntid. Även Ridd känner ett ord *besch* år. Svårigheten med sammanställningen är att förklara *-t*. Förbindelsen *rs* (*sje*-ljud) kan däremot ha förenklats till *s* liksom fallet varit med zig. *traš*, som blivit *trass*; se d. o.

beko. *en beko* (o-ljud) 1: 50 kr, TJ. *enbéko*, P. *han benda på vejniken och fick en beko* han lånade på västen och fick 1: 50, J. — Berg 1924 anför efter W. O. Bäckman, Blyerts-teckningar i plånboken (1850): »Hundra beko» (*beko* är såsom Berg påpekar utläsning av b: co). Att sotarna haft behov av ett särskilt ord för 1: 50 är förklarligt, om man tar hänsyn till att denna summa under en viss tid var veckolönen för en sotaregesäll. Det var t. ex. fallet 1868. Sålunda blev sotaremästaren Hugo Wikstén, f. 1847, gesäll 1868 med en veckolön av 1: 50 och dricks (Sk 1906, 3: 1.). År 1850, då skorstensfejaren A. W. Forsslund i Stockholm blev gesäll, fick han 1 riksd. i veckan och 24 skill. (= 50 öre) i frukostpengar samt därjämte 6 skill. i veckan för varje sotad skorsten (Sk 1909, 6: 4). Jfr äv. Gjerdman 168.

benda låna hos pantlånaren (bendiksen), J. *benda en beko* låna 1: 50, J. — Se nästa ord.

bendiks best. f. *-en* jude, pantlånare, J. *bändiks* katt, P. — Jfr att *jude* också har den dubbla betydelsen av pantlånare och katt. Ordet är väl ursprungligen egennamnet *Bendix* såsom namn på en judisk pantlånare.

bets tokig, TP (äv. som subst.: idiot) JBH. *han e bets* han är tokig, J. — Ovisst är om hit hör också *bitsare*, *bitsbommare* tiggare, Bm 1934. *han gick på bitsen*, *han gick å bitsa* han gick och fäktade (= tiggde), sjömansord 1917-1921 enl. H. — Braun anser, att ordet kan gå tillbaka på egennamnet *Beetz*, namnet på den siste tyske mästaren i Stockholm,

varom se ovan s. 85. Denne skulle ha bevarats i yrkestraditionen i Stockholm som en mindre kvicktänkt mästare. Detta rykte skulle särskilt grunda sig på en ekonomisk förbindelse, som han ingick den 27 april 1811. Denna dag förrättades inför Justitiekollegium i Stockholm bouppteckning efter avlidne skorstensfejarmästaren Gotlieb David Bosses änka Brita Helena Ström. Efter själva bouppteckningen finns i protokollet intagen en förbindelse från J. F. Beetz av innebörd, att han när han »blifwer Mästare uti Jacobi och Johannis tract» skulle gifta sig med äldsta dottern Bosse, som han var prästförlovad med, åtaga sig och ansvara för sterbhusets hela skuld, underhålla den 15-årige sonen J. G. Bosse tills han bleve 20 år, den 22-åriga dottern J. S. Bosse, den sjuka och blinda 13-årige sonen Fr. W. Bosse och den 9-årige sonen H. Bosse tills han bleve 20 år. Bouppteckningen uppvisade i tillgångar 206: 20 Rdr rgs, medan skulderna uppgingo till 312: 13 Rdr rgs.¹

betsmoj best. f. -en sinnessjukanstalt, TP. — Se *bets* och *moj*.

bir öl, TP. *skota och kursa en bier i sackmojen* spring och köp en öl i mjölkmagasinet, T. — *bir*, Måns. *birra* öl, Thf; dricka vb., Anon 1896, 1902, P m. sl., Uhr 1911, Thf. *birra* dricka öl, Bm 1934 — Ty. *Bier*, vilket i formen *bir* enligt SAOB numera förekommer företrädesvis i sydligaste Sverige och vardagl.

birra dricka, TP. *jag bira lanken jag drack kaffe*, T. — Se *bir*.

birkosing drickspengar, T; småskador i händerna, L. *kamma birkosing* få drickspengar, T. — Se *bir* och *kosing*.

bistockar stövlar, T. *en sjolla med mastiga bistockar skota efter en grej* en gardist med stora stövlar sprang efter en häst, T. — *biståkar* Stövler, And. Sundt anmärker härtill, att Säve påpekat, »at Svensk *bi-stockar*, egtl. Bikuber, bruges som Øgenavne paa Bønders Buxer.» *bistockar*, Ridd, Anon 1902, Thf (»monsing»). *biståckar*, Dan. — I en handling från c. 1750, hos Erdmann, Bellman s. 76 talas om en »lång präst med .. stora biståckar på benen» (SAOB). Utgångspunkten för det bildliga uttrycket bör ha varit de uråldriga stockkuporna, äv. kallade *biholkar*. Om *holkar* stövlar hos knallarna se Bergman, Västgötaknall. s. 188.

blackor (el. -er) byxor, PJ. — Sundt-måns., Måns., P m., Uhr 1910-1911 (kortbyxor), Thf, Dan, Bm 1934. — Samma ord som *brackor*, ehuru med *l* i st. f. *r*, varom se Bergman, Västgötaknall. s. 178 och SAOB, som belägger *bracka*, *brackor* byxa, byxor redan hos Helsingius (1587): (Ryttarna) »låthe iaghe sigh som een hoop medh harar, när the höre een Pålack nempnas hadhé the så godtt som skittitt i brackan».

bläjd 25 öre, PJ (*blejd*). *tryks blejd* 75 öre, J. Enligt J är *blejd* ett yngre ord i sotarspråket i Stockholm än *bella*. — *bläjde*, *bläjda*, *blägde*, *blejde*

¹ Braun har haft vänligheten tillstålla mig en avskrift av bouppteckningen.

Sundt-måns., Måns. *bläjd* P r. m. (äv. *bläjda*). *blejd* tolvskilling, 25 öre, Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp. *blejding*, C-G (1898, »månsing»). I Västgötaknall. 177 sammanställde jag ordet med vg. m. fl. dial. *bläjde* m. vigg av trä, varmed ved klyves, kil, och ifrågasatte, att den bildliga användningen utgick från betydelsen 'klyva-skilja' (jfr *skiljemynt*). Till denna förklaring ställer sig Gjerdman 170 kilentrogen. Själv hänvisar han till några snarlika ord i ty. Rotwelsch, »Bl. a. *Blatis, Blatte, Bläte, Blete, Blette, Blede, Bleite*», namn på olika guldmünt. De till sin form starkt växlande ty. orden böra nog hållas utanför diskussionen. Däremot synes man kunna vinna en naturlig förklaring, om man sammanhåller ordet med ett annat myntnamn, nämligen *pluring* slant, mynt. Detta är, såsom jag visat i Arkiv f. nord. fil. 49, s. 372, en bildlig användning av dial. ordet *pluring* kil, plugg. *Pluring* har liksom *kil* och *plugg* även betydelsen litet barn (liten häst). Både *pluring* och *blejd* ha därför sannolikt ursprungligen brukats om småmynt i allmänhet, och först senare har betydelsen hos *blejd* fixerats till 25-öring. Se även »Till minnet av Västgötaknallen», i Orupssippan (1936), s. 24.

bondknopare icke yrkeslörd sotare, TWJB. »Men vi sade nej, vi ville icke supa ihop med en bondknopare», T i Sk 1937, 8: 9. Se *knopa*. Jfr *burumsknopare*.

bondknoperi att utöva yrket utan att vara berättigad därtill, såsom »bönhas», »kladdare», »fuskare», Sk 1900, 1: 4. Se *knopa*.

borgmällare borgmästare, L. — Se *mällare*.

brallor byxor, T. *sjollan spana ett par brallor* gardisten stal ett par byxor, T. »I sina stora 'brallor' / på utkik efter 'skrallor' . . .», Sk 1911, 6: 6. *brallor* skor, Berg 1900 (sk. Ups.). *träbrallor* gammalmodiga skridskor med fotstycke av trä, Berg 1924 (sk. Sth), Uhr 1910 (föräldrat). *brallor* byxor, Anon 1902, Uhr 1910-1911, Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp. — *pralar, bralar* Buxer, Sundt, *Braller* Bukse, Olsen (Tyvespr.). Om Dorphs *brall* r(ommani) Lomme, äv. hos Hansen, hör hit, är tvivelaktigt. Däremot känner Larsen 54 från de danska cigarrarbetarnas språk *Braller* Benklaeder; möjligen föreligger svenskt lån, då många cigarrarbetare äro svenskar och det vandras flitigt inom yrket; jfr *kosing, vepa*.

brass best. f. *-en*, eldare, maskinist, Lq. Bildat på verbet *brassa på* 'elda på (SAOB).

bubba sko, WL. *bubbor* (el. *-er*) skor, TJ. *sten i bubban* sten i skon, W. *kvantingen har pärsiga bubb* personen har trasiga skor, T. *den chostern pärsar mina bubb* den skömakaren lagar mina skor, T. *inga bubb å inga strecklingar men strecklingskaft* inga skor och inga strumpor men strumpskäft med hålla under (hade man vid stigarbete), J. — *bubbor* kängor, Uhr 1910, Thf (kängor av grovt läder, svecialäder); skor, Bm 1934. *bobbor*, Thf (kängor), Skolp. (Gbg). — *b-*

språk av *skubba*, *skubbor*; jfr Bergman, Skolpojksl. 76. Se även *grejbubba*.

buckom best. f. *-en* käpp, JB. *bukkå*, P. *smaka buckom* få stryk med käpp, B.

buro (o-ljud), best. f. *-n*, landsortsbo, Lq; karl, P. *burum* (best. f. *burumen*), Lq. — *buro*, Ridd, P r. m. (äv. person som är lätt att lura i affärer), Thf (person som man icke känner), Gran 161, Bm 1934 (skällsord), Skolp. (flicka, Södertälje), Sundt. — Ordet är känt i formen *büros* m. Bauer i fi. zig. språk och torde, som Thesleff Wb. menar, vara lånat från mht., mlt. *būr*.

burumsknopare bondsotare, Lq. — Se *buro* och jfr *bondknopare*.

buvva duva, T. *puvva*, P. — *buvva*, Uhr 1910, Thf (äv. *bövva*). — *b*-språk av *duva*.

byling polis, TP. — *byling* Bytjener, Politibetjent, And; polis, Ridd, Molander, Berg 1900 (sk. Ups.), Anon 1896, 1902, Uhr 1910-1911, P m. sl., Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp. — Konstabel, Olsen (Tyvespr.) — SAOB ställer ordet med någon tvekan i samband med *bygel* »(hvard.) polis; exekutionsbetjänt: Ser dig intet menskligt öga — / »Bygelns» öga ser dig visst. Söndags-Nisse 1879».

bylingsmoj, best. f. *-en* polisstation, TP. *han kom på bylingsmojen* han kom på polisstationen, T. — *bylingsmojen*, C-G (1898). — Se *byling* och *moj*.

byra. — Se *sjara*.

bysa dricka, W. *nu har han byst igen* nu har han druckit igen, W. *bjst* full, drucken, TJB. *han blev bjst*, T. *han är bjst jämt*, J. — *bysa* öl, *lackerbysa* spisöl, Dal-måns. (1719). *bysa* krog, Anon 1896, 1902, P m. sl., Thf (»monsing»), Bm 1934. *bjst* drucken, P m. sl., Thf, Skolp. — *bysa* dricker, *bysen* drukken, *Byyskass* Vertshus, Kro, Gjestgiversted, *byyslak*, törstig, *Byysbings* en Vert i en Kro, Dorph. — Om *bysa* dricka, som är känt i tyskt, holländskt och engelskt lösdrivarspråk, delvis sedan 1500-talets början, se Bergman, Om 1500-talets Rotwelsch 267.

bysa krog, T. — Se *bysa* dricka.

bysakvanting krögare, T. — Se *bysa* dricka och *kvanting*.

bysakök krogkök, T. *vad kamma du i bysaköket?* vad fick du i krogköket? T. — Se *bysa* dricka.

bälla tjugofemöring, P. *bella*, TJL. *tre beller 75 öre*, J. »ifall han inte fått, / för lite löning på sin lott, / en liten *bella* blott», Sk 1931, 7-8: 11. Med omkastning av stavelser: *bi träller*, av *tri bäller*, W. — *bella*, Anon 1896, 1902, C-G (1898, »tjuvspråk»), Uhr 1911, Thf, Bm 1934. *bälla*, P m. sl. — *bello* Øre, Sundt. *1 Bella 25 Øre*, Olsen (Tyvespr.).

bällaskåpa (orig.: -e-) kåpa (skorsten) för vilken gavs 25 öre i birkosing (drickspengar), T i Sk 1937, 6-7: 9.

böckom, best. f. -en bok, »sotarebok», TW. *ja pila i böckomen* jag läste i boken, T. *glöm inte å naba böckomen med dig* glöm inte att ta boken med dig, T. — Man vill gärna hålla ihop *buckom* och *böckom*, under vilka skrivningar kan dölja sig samma uttal. Inskränkte sig bokföringen i gamla tider till att skära in tecken på käppen?

börra sparbössa, TW (till jul och midsommar), *burra*, Lq. *julbörra*, »en gemensam sparbössa, vari alla under julmånaden erhållna slantar nedlades», T i Sk 1937, 5: 8. »att få den obligatoriska julslanten i vår 'börra'», .. »delade 'börrens' innehåll», Sk 1912, 6: 1. — Ljudförändring av *bössa*, varom se sid. 81. Se äv. *penbörra*.

dara. — Se *daska*.

daska tappa, T. *jag daska raffeln* jag tappade skrapan, T. *daska sig* falla ned, T. *jobbaren daska sig och kola* arbetaren föll ned och slog ihjäl sig, T. Härtill med ljudförändring: *dara* tappa, förlora, P; se sid. 81. — Ehuru med annan betydelse är det givetvis samma ord som *daska* (vard.) slå, giva dask och, i vissa trakter, falla l. ramla handlöst, dimpa, se SAOB. Berg 1900 (sk. Ups.) och Uhr 1910-1911 ta upp *daska sej* falla omkull och slå sig etc.

deckare detektiv, T. — Anon 1902 (-ä-), Uhr 1911 (1897) (äv. *decka*), Thf, Bm 1934. — Den naturligaste och närmast till hands liggande förklaringen till detta ord är som Uhrström 1911, SAOB och Gjerdmans föreslår, förvrängning av 'detektiv' ('dektiv'). Jag har tidigare räknat med att ordet bildats på rommani *dekka* Degen, Säbel (väl av ty. *Degen*), *dekakiro*, *dekakiro* Soldat», vilka former förekomma i det finländska zigenarspråket (Thesleff, Wörterb. des Dial. der finnl. Zig. s. 26). Gjerdmans 173 invänder häremot, att *deckare*, om det har sådant ursprung, väl någon gång borde uppvisa betydelsen 'polis' såsom övergångsbetydelse mellan den äldre 'soldat' och den yngre 'detektiv' samt att de återopade rommaniorden endast finnas i finsk rommani. Det senare är nu inte alldeles riktigt. Redan Ridderstad (1851) hade *deckaskiro* soldat. Hos Ånd (1847) och P r. möter formen *däkkelskiro* Soldat, Krigsmand. Den förra leden i denna senare form har direkt sammanhang med ett i kontinental rotvälska väl betygat ord, nämligen *Deckel* gendarm. För belägg kan man se i Kluges Rotwelsch I: 422: *Deckel*, *Dekal* berittener Gensdarm (Sprache der Handwerksburschen, 1885) och i Moormanns De Geheimtalen, Bronnenboek 241: *Dekkeler* gendarm (1873), s. 304: *Dekkel* politieagent (1906). Om också *deckare* närmast är en ombildning av *dektiv*, kan det för uppkomsten av ordet ha haft sin betydelse, att det bland förbrytare redan existerade ett ord, som erinrade om detektiv och hade betydelsen soldat (väl också gendarm). *Deckare* är tidigast belagt 1897, men sannolikt är

det något äldre. Själva ordet *detektiv* är först antecknat från 1872, såsom adjektiv är det belagt redan från 1851: »den detektiva eller efterspaningsklassen» (SAOB).

dela ge, TJ. *dela mig en kosing* giv mig en slant, T. *hon dela mig en femsjesping* hon gav mig en tioöring, J. — *dela miro je rani rabba* gif mig en jungfru brännvin, *de mandro je karkano* skänk mig en vittin, Almqvist, Tre fruar 3: 134, 139 (1843). *dela giva*, Ridd. *de, dela give*, Sundt. — Rommani. Miklosich 7: 39 *da*, grek. zig. *dáva* geben, fallen, schlagen usw., eng. zig. *dóva*, *delóva* ich gebe, werde geben, find. *dā*, päli *dēmi*, kurd. *de* gib. Fi. zig. *dēlavā* teilen (Thesleff Wb.)

dicklock, best. f. *-en* halsduk, näsduk, T; halsduk, P; näsduk, J. — *diklāk* Tørklaede, And. *dicklock* halsduk, näsduk, Ridd. *dikklā* näsduk, P m. *diklo*, Thf. *diklo* Tørklaede, Sundt. *Diglo* (rommani) Tørklaede, Halsklaede, Dorph. — Rommani. Miklosich 7: 43 grek. zig. *dikló* m. Tuch, Tüchel. Fi. zig. *diklo* m. Tuch (Thesleff Wb.).

dinka klocka, T. — Ridd, Anon 1902, Uhr 1910-1911, Thf (»monsing»), Skolp., Nn.

dojor skor, LH. — *dojer* tömmar, sele, Gran 163, 164, *dåjer* skor, Bm 1934, *dojor*, Skolp. — Ordet är dunkelt. Granlunds betydelser tyckas dock peka på en grundbetydelse av 'skinn, läder'.

doris, best. f. *-en* fönster, TP. *klinga dorisen* slå sönder fönstret, P. — *dora* fönsterruta, Molander, Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp.

dyna gå för sig, Lq. *dynar de å rugga kil urhall?* går det att begära ledigt här? Lq. *dyna och fagra*, J (se *fagra*). — *de dynar inte* det går inte, Thf.

Eken Stockholm, TL. *mellan Eken och Götet* mellan Stockholm och Göteborg, T. — P m. sl., Thf, Ulr (Stockholms flottstation), Dan, Gran. — Se under *stockekare*.

fagra ställa sig in, J. *fagra in sig* ställa sig in, T i Sk 1937, 6-7: 9. *här gäller det att dyna och fagra, då kammars det lanken och sjäck* här gäller det att prata och ställa sig in, då blir det kaffe och bröd, J. »Här kommer såna där 'småstadsklippare' till 'Eken' och fagrar in sig hos 'verkmällaren' och 'nabar' alla 'kosingskåpor'», T i Sk a. s. — = göra sig till, kurtisera, Molander, Uhr 1911; vara rar, ställa sig in, Thf.

femma hatt, T. — Jfr att Thf uppger *femnor* som namn på tegelbärare, vilka ju kännetecknades genom den säck de buro över hjässa och axlar som en kapuschong.

femsjäsing (orig.: -e-) tioöring, J. Äv. i ssgen *femchespingskåpa* kåpa (skorsten) för vilken gavs 10 öre i drickspengar, T i Sk 1937, 6-7: 9. — Se *sjäsing*.

fil stryk, smörj, T. — Thf. — Bildligt uttryck. Jfr *fila* i betyd. (genom klander o. d.) gå illa åt ngn, anført av SAOB från 1842: af hvilken han blifvit några gånger, som man säger, filad.

- fipa** sota, TP. *fipa knokon* sota, T. Härtill hos P: *fipare* sotare. — Fikon-
språk av *knopa* sota.
- firra** ficka, TL. — Ljudförändring av *ficka*, varom se s. 81.
- firre** fisk, T. — Anon 1902, Thf, Bm 1934. — Ljudförändring av *fisk*, varom
se s. 81.
- flara** flaska, TW. — *flara, flarra, flaring*, Bm 1934. — Ljudförändring av
flaska, varom se s. 81.
- fläder** fläsk, TL. *fleder, J. fett fleder, trinter å fleder* fett fläsk, ärter och
fläsk, J. — Sannolikt ljudförändring av *fläsk*, varom se s. 81.
- fyrk**, best. f. *-en* sup, TJJL. *ta en fyrk*, T i Sk 1937, 4: 8. *fyrken* brännvin,
TJ. *jag kamma fyrken, bier å smeka* jag fick brännvin, öl och smör-
gås, T. *lite fyrken, J.* »och aldrig tar han 'fyrkar'», Sk 1911, 6: 6. —
År väl identiskt med *fyrk* liten slant (nu föråldrat utom i vissa uttryck,
varom se SAOB), men sammanhanget i betydelserna är inte utan vidare
klart. En tänkbar förklaring är, att *fyrk* har kommit att särskilt be-
gagnas om en drickspenning, »en fyrk till brännvin», *birkosing*, som
det senare kom att heta. *Fyrk* och *sup* ha därigenom kommit att
s. a. s. täcka varandra. En liknande förskjutning i betydelsen behandlas
under *karka*.
- fyrka** supa, TJ. *han var ute och fyrka* (söp), T. *han har fyrkat opp*
kosingarna (supit opp pengarna), T. *en jobbare som fyrkar tjabis* en
arbetare som super väldigt, J. — Avledning av *fyrk*.
- fyrkakvanting** fyllbult, T. *ä, det är en fyrkakvanting, han har judat*
på sina isingar och fyrkat upp kosingarna ä, det är en fyllbult, han
har belånat sina kläder och supit opp pengarna, T. Se *fyrk* och
kvanting.
- fyrkmoj**, best. f. *-en* brännvinsmagasin, T; krog P; ställe på arbetet, där
man blir bjuden på brännvin, Lq. — Se *fyrk* och *moj*.
- gadd** löss, T; ohyra, P. — *gadd*, lus, Bm 1934. Jfr *gaddi(g)* nedlusad,
Bm 1934. — År väl samma ord som *gadd* stickande spets.
- gaj**, best. f. *-en* kvinna, JH Sk 1933, 4-5: 4. »Om gajarne bråka, man skall
bara sota», Sk a. s. — *Gagi* mulier, Björckman (1730), s. 17. *gaj* (en
ung) kvinna, P r. (= *tjāj* men utan dess dåliga bibetydelse), Thf; flicka,
Dan, Bm 1934, Skolp. (äv. *gaja, geja*). *gaja* kvinna, Gran 162. — *gaje,*
gae, gæje, gjei Kone, Sundt. *Gai* en kone, Dorph. — Sannolikt rommani.
Miklosich 7: 53 grek. zig. *gadžó* m. Fremder, Nichtzigeuner, Person,
Mensch, Gemahl, *gadži* f. Nichtzigeunerinn, Gemahlinn, find. *gaja* m.
Haus, Hof; Hausstand, bestehend in der Hausgenossenschaft, sowie
im Vermögen, familia *gadžó* ist ein Hausgenosse und bezeichnet den
ansässigen Menschen, im Gegensatz zum unsteten Zigeuner. Fi. zig.
gaji f. Wirtin, Bäuerin (Thesleff Wb.). — Ehuru härledningen ur

zigenarordet även för sotarordet är den avgjort sannolikare, kan dock ett annat ord ha spelat in, nämligen sjömanstermen *gaj*, av eng. *guy*, vilken liksom ty. *Gei*, *Geie* utgår från fornfra. *guie* (fr. *guide*), som av SAOB översättes med tåg el. kätting som användes för stötning i sidled av bom eller dävert o. d.: »Båtdävertarna hållas stadiga genom gajarna, som utgöras af tåg eller ketting», Nord. fam. bok 2: 1430 (1878). Liknelsen mellan sjömannen som stötts av sin flicka och bommen som stötts i sidled av en gaj kan i varje fall sekundärt ha understött ordets användning. I Danielssons förteckning av svensk matrosslang (Skeppsholmen i Stockholm) förekommer *gaj* flicka.

gara gömma, TJSk 1911, 6:6. *gara sig* gömma sig, L. *då gara man usingarna i tekvecket* då gömde man pengarna i skjortvecket, J. — Ridd, P m., Thf (även 'akta sig'), Gran 161; klara, Bm 1934. — gjemme, skjule, Sundt. — Rommani. Miklosich 7: 55 grek. *zig. geraváva* verbergen, ty. *zig. gareváva*, eng. *zig. gárav*. Fi. *zig. garavá* verstecken (Thesleff Wb.).

gas brännvin, L. — Sammanhänger väl med uttr. *på gasen* berusad hos Thf, *vara oppe i gasen* vara livad, »i gasken» hos Berg 1900, *vara i gasen* vara upprymd, varom se SAOB.

gesmäll gesäll, T, Thf (»sotarspråk»).

glesch, best. f. *-en* sup, J.

gluffa äta, L. — *glåffa*, Molander. *gluffa*, Thf. — Sv. dial. *gluffa* äta snålt, Uppl. (Rietz); äta glupskt, sluka, Finland (Vendell) etc.

gläfsa pannkaka, JB. — Thf. Till *gläfsa* (i sig) »glufsa i sig», äta glupskt (SAOB), alltså egentl. 'det som man glupskt äter'.

godans god, bra, Lq. Ordet kan även ha direkt motsatt betydelse: *en godans kvanting* en dålig karl. En sotare med mindre trevligt uppträdande fick namnet *Kalle godans*, Lq. — Jfr med hänsyn till ordbildningen *tjabans* (se *tjabes*), *labans* och *liman(s)*.

gola gråta, TP. *Kvantingen gola för att kåpan var gonig* pojken grät för att skorstenen var varm, T. — *gola* skrige, skraale, And (1847); *ropa*, *skrika*, *skråla*, *gråta*, P r. m.; *gråta* Thf, Gran 161. *räjsgolare* angivare, förrådare, Bm 1934. — *gaala* skrige, skraale, Sundt. — Rommani. Miklosich 7: 57 ty. *zig. gödli goli* Laut, Schall, spa. *zig. gole* m. Stimme, *golar* rufen, seufzen. Fi. *zig. göli* f. Geschrei (Thesleff Wb.).

gonig varm TPJ. Se ex. under *gola*. — *gonit* varmt, Thf (»monsing»). — Till *gona sig* ha det gott?

goning ryggsäck, T. — *gaaning* Saek, And (1847). *goning* säck, Ridd, Gran 164. — *gaano* Saek, Sundt. Sundt anmärker, att *gaano* är »et mellem de norske Tatere brugeligt Signal» och s. 137 låter han en tattare säga: »Om Vinteren bruge vi et andet Maerke, som hedder

en *gaano*; det er en Figur, som vi slaa i Sneen med Kjøresvøben, og som ligner en sammenbunden Saek». — Rommani. Miklosich 7: 57 grek. zig. *gonó* m. Sack; jfr pälí *gónaka* a woollen coverlet with a very long fleece. Fi. zig. *gōno* m. Sack (Thesleff Wb.).

grej, best. f. *-en* häst, TL. *en sjolla skota efter en grej* en gardist sprang efter en häst, T. — *grei*, And (1847). *grej*, Ridd, P m. (*-ä-*), Thf, Gran 162, Bm 1934. — *grei*, *grae*, Sundt. *Grein* Hest[en], Olsen (Tyvespr.). — Rommani. Miklosich 7: 58 grek. zig. *grast*, *gras*, *gra*, *graj* m. Pferd, armen. *grast* Lastthier. Fi. zig. *graj*, *gräj* m. Pferd (Thesleff Wb.).

grejbubba hästsko, L. — Se *bubba*.

gucklig dålig, J; orenlig, L; oaptitlig, Lq. *en guckli kondis* en dålig anställning hos en mästare, J. *gucklit käk* oaptitlig mat, Lq. — Jfr *gucki* djävlig; användes mest om polis el. detektiv, Thf; *guck -t, -are, -ast* retfull, förmädlig, *doa kammars guckt* det var retfullt, P r. m.; snål, simpel, Thf (»monsing»).

Götet Göteborg, L. — *Jötet*, P m., Bm 1934.

humlarekvanting gamin, T. — F. leden till *humla* stjåla (frukt), Molander, Uhr 1911 (»väl föråldrat»), Thf. Palm uppger för sotarspråket *humla* i betyd. leka, skämta. — SAOB anför *humla* snatta (jfr sv. dial. *humla* famla, treva i mörkret) med exempel från Allm. Journ. 1820, nr 252, s. 4: »Verbet *humla* betyder snatta: nyttjas af Stockholms åkare, och af författaren till Markalls sömnlösa nätter»; Strindberg Röda rummet 236 (1879): »Du (skall) få följa med till Zinkens dam och *humla* pären i qväll».

humlaremoj gaminspråk, T.

häring sill, TPJ. — et Slags Sild, som fanges i Sverige, strömming, And (1847); sill, P r. m. — Ty. *Hering*.

guris (*en guris*) öre, TJL. *gulis* ett öre, P. — *guris* Skilling, And (1847), Ridd. *gurris*, Sundt. *gurisj* småpengar, Bm 1934. *gulis* ett öre, P r.; pengar, Thf; småpengar, Bm 1934 (pl. *gulisar*); femöring, Skolp (Sthm). — Rommani, i varje fall upptecknat ur zigenarmun, varom se Pott 1: 52: *dui gurusche* 2 Groschen, och Thesleff, Wörterbuch des Dial. der finnl. Zig. 40: *gurūša* f. Geld. Ordet är väl en förvanskning av ty. *Groschen*.

isingar kläder, arbetskläder, TPJBL. *han har judat på sina isingar* han har belånat sina kläder, T. »Fort av med de isingar», Sk 1933, 4—5: 5. *arbetsisingarna*, T i Sk 1937, 5: 10. Arbetskläderna hos Mäster Sjöberg i Katarina (Stockholm) 1886, som höllos av mästaren, voro knäbyxor av mollskinn, läderbeslagna till »små» och »mellanstora», strumpskaft, skor, skjorta, mössa och rock, att använda vid regn och kallt väder under väg till och från arbetet samt vid långvarigt takarbete, Sk a. s. — *gisingar* kläder, Anon 1902. *isingar* byxor, Thf (»monsing»). *ising* kostym,

Gran 162, Bm 1934. *hisar* kläder, And (1847), P r. *isar*, Ridd, Gran 162. — *isar* Kläder, Sundt. — Ordet är säkerligen, såsom Gjerdman 182 visat, rommani (jfr eng. zig. *eézáw*, wales. zig. *īsā* etc.).

jack, best. f. *-et* öga, T. *fejig* i *jacken* svart [eg. sotig] i ögonen, T. — *Achan vel jaka oculus*, Björckman 16 (1730). *Jackarne*, det är ögonen, Almqvist (1843), 3: 141. *jak* Øie, And (1847). *jack* öga, *jackorna* ögonen, Ridd. *jakk*, pl. *jakker*, P m. *jackar* ögon, Gran 164. *jackler* ögon, Bm 1934. *jack* n. öga, Skolp (Sthm). — *jak* Øie, Sundt. — Rommani. Miklosich 7: 67 grek. zig. *jak* m., pl. *jaká* Auge, find. *akši*, pāli *akkhi*. Fi. zig. *jakh* f. *jakha*, pl. Auge (Thesleff Wb.).

jap, best. f. *-en* sup, J. — P m., Thf. — Jfr lty. *japen* gapa, Richey, Idiot. Hamburgense (1754). Se även Bergman, Rotvälska 60.

jadiks katt, PJ. *gardix*, T. *jag tira en gardix som naba en rådis* jag såg en katt som tog en råtta, T. — Kanske en kontamination av *jamis* katt — så i månsing (Bergman, Västgötaknall. 190) — och *bendiks*. I så fall är *r* hos T att uppfatta som en uppsnygning av ordet: i det vulgära Stockholmsuttatet har *r* fallit i förbindelsen *rd*. T såsom Norrköpingsbo kan ha uppfattat *jadiks* som Stockholmsuttal.

jeder, best. f. *-n*, bonde, P Lq.

jeppe bonde, T. — *jeppe* karl, Thf; pojke, Skolp.

jeppeskralla flicka från landet, L. — Se *skralla*.

jeska låna hos pantlånaren, JH. *jeska på belåna*, H. — Anon 1896, 1902, P m. (*-ä-*), Uhr 1911 (*j. på ngt*), Thf (»monsing»), Bm 1934; pantsätta, Nn (*-ä-*). *järska stål* låna pengar, Måns. Härtill subst. *jesk*, best. f. *-en* pantbank, Uhr 1911, Bm 1934 (äv. *jäsk*).

jing koryv, PJ. *ging* (utt. *j-*), T. *jag kamma ging å chock å ett glas sack* jag fick koryv och bröd och ett glas mjölk, T.

jobba arbeta, TP. — Anon 1902, Uhr 1910, Bm 1934. — *Faa sig en Job* Lidt at bestille ved Sjau osv., Olsen (Wikaspr.).

jobbare arbetare, TJ. *är alla jobbarna här stockekare?* är alla arbetarna här stockholmare?, T. *jobbrana(!)* har *keppat* arbetarna har fuskat, J.

***jorta** *jotta stig* (o-ljud) arbeta i stigbara pipor, J Lq. — Är möjligen sv. dial. *jorta* idissla (= stöta upp gm matstrupen, da. *Spiserøret*, och tugga). I så fall är ordet infört till Stockholm av landsortsbor, då *jorta* idissla tillhör dial. i Bohuslän och Dalsland (Hj. Lindroth, De sv. verben med betyd. 'idissla', Studier till A. Kock 470). Jfr *kesa*, *kitta*, *masa*.

juda, i uttr. *juda på belåna*, T. *han har judat på sina isingar* han har belånat sina kläder, T. — *juda* pantsätta, belåna, låna, Anon 1902, Uhr 1911 (*j. på*), Thf, Bm 1934. — Verbet är bildat på subst. *jude* pantlånare.

jude pantlånare, T; katt, J. — *jude* katt, Anon 1902, Thf; pantlånare, Uhr 1911 (Söndags-Nisse 1881, 50 A), Bm 1934. — Dubbelbetydelsen katt: *jude* hade också *bendiks*.

judemoj, best, f. -en pantlänekontor, T. — Se *moj*.

jura titta, PL. — Måns., Anon 1902 (*djura*), P m., Uhr 1910—1911, Thf (»monsing»), Gran 163, Bm 1934. — Sannolikt *ju*-språk av *tira* (se d. o.), varom se s. 81.

jycke hund, TP. — *Juket* [väl tryckfel för *Jukel*] canis, Björekman 17 (1730). »Men hvar och en riktigt stor rackare, vaktmästare och polis-karl kalla vi *Gycklo*, och detta med rätta!» Almqvist (1843), 3: 141. *jukklo* hund, And (1847). *gycklo*, Ridd. *jykklo*, P m. *jucklo*, Gran 162. *jycke*, Uhr 1910—1911, Thf, Skolp (äv. 'pojke'). — *juklo*, Sundt. *Jukkel* r(ommani), Dorph. — Rommani. Miklosich 7: 51 grek. zig. *džukél* m. Hund, find. *gakuća*, *gukuća*. Fi. zig. *džuklo* m. Hund, Gefangenwärter (Thesleff Wb.).

jågel T. — Bm 1934. — *J*-språk av *fågel*, se s. 81.

kaksjock kakor, L. — Se *sjock*.

kamma få, TPJ. *mällarn kamma lillen, då jag kamma kondis* mästarn fick betygen, då jag fick kondition, T. *jag kamma fyrken* jag fick brännvin, T. *vad kamma du i bysaköket? vad fick du i krogköket?* T. *jag kamma ömtifere* jag fick femti öre, T. *kamma tji* inte få något, J Sk 1933, 4—5: 4. *kamma in* stjäla, P. — *kamma have*, And (1847), Ridd, P r. m. (i m. även 'stjäla'), Gran 161, Bm 1934 (*k. grunt* vara fattig, veneriskt sjuk); få, Uhr 1910 (*k. noll* inte få ngt), 1911; stjäla, C—G (1898), Anon 1902, Thf, Bm 1934 (*kammad* bestulen). *kammas* hava, Måns.; vara, P r. — *han kamma kji* han orkede ikke, Olsen (Taterspr.). — Möjligen rommani. Se Miklosich 7: 71 grek. zig. *kamáma*, som dock avviker i betydelsen: wünschen, wollen. Fi. zig. *kammā* lieben, mögen, wollen, wünschen (Thesleff Wb.).

karda hand, TL. — Uhr 1911, Thf (»monsing»), Bm 1934. SAOB har ett belägg för ordet från Strix (1898).

kark sup, W. *rycka på en kark* bjuda på en sup, W. — Ordet sammanhänger möjligen med det av P bland sotarna upptecknade *karkel* pengar. Bm 1934 har *inte ett karkel* inte ett öre, och Almqvist (1843) 3: 134 *de mandro je karkano* skänk mig en vittan. Ur ett *kark*-med betydelsen 'pengar' skulle då ha uppstått ett ord *kark* med betydelsen 'sup'. Samma förskjutning i betydelsen antogs som sannolik i fråga om *fyrk*.

karka dricka, sup, W. — Se *kark*.

keppa (*k*-ljud) fuska, TJSk 1933, 4—5: 5. *du har keppat med vaskningen* du har fuskat med tvättningen, T. *jobbrana har keppat* arbetarna har

fuskat, J. »ej keppas det kan för en endaste tjej», Sk a. s. — *keppa* stjåla, C—G (1898).

kes (*k*-ljud), best. f. *-en* ost, TPJ. — And (1847), Måns. (äv. uttalat med *tje*-ljud), P r. m. — Lty. *kés(e)*.

kesa (*k*-ljud) arbeta tungt, P. *kesa kåpor* »ta kåpor», stiga och fara i skorstenar, J. »man sotade pipor och pumpa var dag / och kesade kåpor», Sk 1933, 4—5: 5.

kesig (*k*-ljud) svettig, T. — Se *kesa*.

kil (*tje*-ljud) ledighet, PL. *rugga kil* be om ledighet, PL. — Till följ.

kila (*tje*-ljud) vara utan arbete, P. *gå och kila* vara utan arbete, Lq. — Är väl samma ord som det allm. vard. *kila* springa, gå.

kitta (*tje*-ljud), i uttr. *kitta stig* gå i en trång skorsten, *kitta sig ner* fara en trång skorsten, W. — Bildlig användning av *kitta* täta, fylla med kitt.

klump huvud, T. — Anon 1902, Uhr 1911, Thf, Bm 1934, Skolp.

knopa sota TPWJL. *knopa mojen* sota spiseln, T. *du skall dra ner kurpisen över tryssset, när du knopar kåpan* du skall dra ned mössan över ansiktet, när du går igenom skorstenen, T. »när 'kåpan' den skall 'knopas' ren», Sk 1911, 6:6. — Rietz upptar ett vb *knopa coire* (Upl., Sdm., Ög.), som även finns hos Vendell (Finland) och som möjligen är moderordet, av vilket betydelsen 'sota' (= föra ned sotarlinan med lodet i skorstenshålet) har uppstått genom en obscene metafor.

knopare sotare, TPWJL. — P r. m., Thf. *knåpare*, Anon 1902, Uhr 1910—1911, Bm 1934. — Uttalet *knåp-* tillhör inte sotarnas egen krets. Det beror på anslutning till *knåpa*, vara sysselsatt med något smått arbete (*knåp*), småpyssla med något, som fordrar mera tid än konstfärdighet, långsamt förrätta något, vara långsam, sölig, *knåper* m. en som trögt och långsamt gör något arbete (Nk., Västn., Mp.), Rietz.

knoparkvanting sotare, T (i Sk 1937, 5:10; i Stockholm 1886). — Se *kvanting*.

knoparmo, best. f. *-et* sotarespråk, T. *han choka knoparmo* han talade sotarespråk, T. — *knoparemåjj* ett för sotarna egendomligt språk, som mycket avviker från månsing och rommani; det håller numera på att försvinna, P m. — Se *moj*.

knuffa lura, bedraga, Lq. — Anon (1896, 1902: ta utan att betala, snatta), Uhr 1911 (1893), Thf (springa från betalningen, *knuffagubbe* en som lurar andra), Bm 1934.

kock (*å*-ljud) lögn Sk 1933, 4—5: 4. »ja, detta är ej något kock», Sk a. s. — Se *kocka*.

koeka (å-ljud) ljuga, TJ. — Ridd, P r. m., Thf, Gran 162, Bm 1934, Skolp (k. ihop). — Sundt. *kåkk* Løgn, Falskhed, And (1847), Thf (-o-). Jfr *kåkkaro* løgnagtig, usand, forfalsket, And (1847), P r. m., Bm 1934 (på k. på skämt). *kokkaló*, *kokkaro*, Sundt. — Rommani. Miklosich 7:63 grek. zig. *chochaváva* auslachen, betrügen, im Spiele einem Geld abgewinnen, find. *kakh* lachen. Fi. zig. *chochavā* lügen, zaubern (Thesleff Wb.).

kola dö, T. *jobbaren daska sig och kola* arbetaren föll ned och slog ihjäl sig, T. — Vanl. i slang, äv. i sv. dial., från fi. *kuollaa* dö. Se äv. Bergman, Skolpojksl. 96.

koli(g) död, T. — Till föreg. ord.

kolix död, P Lq. — Till *kola*. Ändelsen densamma som i *finnkolix* finne, som dock i betydelsehänseende inte har något sammanhang med vårt ord.

kondis kondition, anställning hos en mästare, TJ. *då jag kamma kondis* då jag fick kondition, T. — Berg 1900; arbete, Thf. — *is*-avledning av *kondition*.

kosing pengar, slant, TP. *kosingar* pengar, T. *har du penat kosing från gesmällen?* har du undanhållit pengar från gesällen? T. *dela honom en kosing* giv honom en slant, T. »Där sitter Åström med sitt skägg, / han inkasserar 'immer weg', / vill 'kosing' gärna 'gara', allt väl», Sk 1911, 6:6. — *kosing*, Berg 1900 (sk. Ups. Sth.), Anon 1896, 1902, Uhr 1910 (»nu ej så vanligt, utträngt av *kova*»), 1911 (äv. *kosingar*), Thf (»allmänare än *kova*»), Skolp. *kosingar*, Bm 1934. — *Kosinger* er Penge, Larsen 54 (cigarrarb. slang, Köpenhamn; Larsen påpekar, att $\frac{1}{3}$ av dessa arbetare beräknas vara utlänningar: tyskar och svenskar; möjl. är ordet lån från sv. liksom ev. *braller*, *vepa*). Gjerdman 184 vill se rommani i ordet och hänför det till eng. zig. *koosi* litet, wales. zig. *kušī*, *kušī*. Den i och för sig tilltalande jämförelsen har det emot sig, att zig. ordet i fråga hos Sundt och And. och i fi. zig. (Thesleff Wb.) heter *kutti*, *kuti*.

kosingskåpa kåpa (skorsten), för vilken gavs drickspengar, T i Sk 1937, 6—7:9.

krubba äta, LH. — Gjerdman 189 hänför ordet säkerligen med rätta till eng. slang *grub*, äta, mat. *Grubb* mat är antecknat av Berg 1900 (sk. Ups.), *krubb* mat, matservering och *krubba* äta av Bm (Skolp.), det senare ordet även hos Bm 1934 och Nn.

kulor potatis, T. För ex. se under *sjock*.

kurpis, best. f. *-en* mössa, sotarmössa, T (*kurpits*) WJLH. *du skall dra ned kurpisen över tryset, när du knopar kåpan* du skall dra ned mössan över ansiktet när du går igenom skorstenen, T. »Arbetskurpisen syddes

som en påse, som kunde dras ner för ansiktet, när en kåpa stegs», J. — Jfr *kurpa* mössa, Molander, Berg 1900 (sk. Ups.), Uhr 1910—1911, Thf (»monsing»; sällsynt). *körpa*, Anon 1902, Thf (»monsing»; sällsynt). *kirpa*, Uhr 1910—1911, Bm 1934, Skolp (Ups.). Förmodligen är *kurpa*, till vilket *kurpis* bör vara en *is*-avledning, bildat av *purka* mössa, med bokstavsomkastning. Denna senare form upptas av Thf som »monsing». *Purka* betyder i dial. något runt, t. ex. *kaffe-purka* f. rund glaskupa att koka kaffe i, anført av Rietz från Kalmar län (Stranda); det är väl samma ord som *pórka* el. *purka* f. sugga, tjock klumpig och oformlig varelse, kort och tjock kvinna (Rietz). — *kurpa* (*kurpis*) erinrar om ett annat vanligt slangord för mössa, *pírka*, And (1847), Ridd, Måns, Molander, Berg 1900, Anon 1902, P m., Uhr 1910—1911, Thf, Ulr, Bm 1934, Skolp., Nn. Genom bokstavsomkastning kan därav ha uppstått det nyss förut citerade *kirpa*. Om *pírka* se i övrigt Bergman, Västgötaknall. 206 och Lidén 128. Andra snarlika ord för mössa äro *lurpa* (*lörpa*) Uhr 1910—1911, Thf (»monsing») och *lurka*, Bm 1934, Skolp, det senare också känt i dial. i betyd. '(dålig) mössa', varom se Bergman, Skolpojksl. 103.

kursa köpa, T. *skota och kursa en bier* spring och köp en öl, T. — *kursa* sälja, Anon 1902, Bm 1934, Skolp. — Se SAOB.

kvanting pojke, person, T; karl, P. *kvantingen gola* pojken grät, T. *det är en limans kvanting* det är en illmarig person, T. *kvantingen pucklas med tjuring* personen slåss med kniv, T. »upp med er kvantingar», sades av mästaren till lärlingarna, när de skulle stiga upp på morgnarna, T. Enligt T brukades ordet *kvanting*, innan *grabb* kom till, t. ex. 1886—1887 i Stockholm och Norrköping. — *kvanting* pojkslyngel, Molander (äv. *unting*),¹ (liten) pojke, C-G (1898), Berg 1900 (sk. allm.), Anon 1896, 1902, Uhr 1910 (»*grabb* är nu vanligare»), 1911, Thf (»monsing»). — fornem Herre, Embedsmand, Sundt. — Redan Dalin Argus 1: 348, 2: 465 har ordet *Qwantinge* i betydelsen liten pojke. Se om ordet i övrigt Bergman, Västgötaknall. 196 och Hellquist, under *kvant*.

kvantingsjesp herrn i huset, TB (äv. mästare). *jag kamma ömtifere av kvantingsjesp* jag fick femti öre av herrn i huset, T. — Se *sjesp*.

kvare, best. f. -n viska, T. — Ljudförändring av *kvast*, varom se s. 11.

kymig besvärlig, TL; dålig, P. *det var ett kymigt uk* det var ett besvärligt tak, T. »fast vädret är kymigt, han vill icke lipa, / nej fort uppå stocken, att pumpa en pipa», Sk 1933, 4—5:4. — *kymig* utmärkt (ironiskt), Molander; rolig, C-G (1898); fänig, Berg 1900 (sk. Ups., »si kymig ut»); elak, Anon 1896, 1902 (äv. *kymigt* förargligt); led, elak m. m., Uhr 1910—1911, Thf; motvillig, sjuk, Bm 1934; otrevlig, okamrat-

¹ I en not antages, med frågetecken, att *unting* är lånat från ty. *unding*. *Unting* är emellertid regelrätt *u*-språk av *kvanting*.

lig, högfärdig, Skolp. — slö i arbetet, Larsen 54 (cigarrarbetarnas språk i Köpenhamn). — Larsen sammanställer ordet med lty. *küm*, *küme* matt, svag. Se äv. Bergman, Rotvälska 79.

kyr (*k*-ljud) kött, TPJ. *kyd* (*k*-ljud), best. f. *-et*, W. *tjabis kyr* fint kött, J. *ett tjabis kyd* fint kött, W. — P m. — Walldéns form *kyd* kan vara da. dial. (t. ex. Jyll.) *kyð* kött (Feilberg). I s. Hall. och Skå. *tjyd* (Wigforss, S. Hall. folkmål 171). *Kyr* är då substitution av *kyd*. Jfr i vulgär stockholmska »Svenska Dagblare» och »Aftonblares kvällsupplaga» m. fl. exempel hos Uhrström Stockholmska 20.

käk, best. f. *-en* hus, JH. »Du är snart välkommen, uti nästa käk», Sk 1933, 4—5: 4 — Bm 1934. *Kåken* Folkets hus, Thf.

käk, best. f. *-et* mat i allmänhet, TJ. *tjek*, P. *vad kammar vi för käk?* vad får vi för mat? T. — Anon 1896, 1902, Berg 1900, Skolp. — Bildat på *käka* äta, allm. i slang, som i sin tur hör samman med *käke* och närmast betyder 'tugga mat'.

lank, best. f. *-en* kaffe, TPJ. *skraspen sjesp röck på lanken och chock* frun i huset bjöd på kaffe och bröd, T. Se äv. ex. under *bira*. Ur *bira lanken* har genom stavelseomkastning *lara binken*, W, uppstått. — *lank* (dåligt) kaffe, Anon 1902, Uhr 1911 (äv. svagt, dåligt öl), Thf (»ej öl»), Bm 1934. — Ordet, som äv. är känt i dial., brukas redan av C. Warg (1755) om svagt och dåligt brännvin och är ett lånord från tyskspråkigt område; jfr t. ex. mhol. *lanc* kraftlös, om vätskor (Hellquist).

lankmoj, best. f. *-en*, ställe där kaffe serveras, Lq.

lejba, best. f. *-n* limpa, J. — *leipa* Bröd (Kvænsk *leipä*; skal tilhøre det svenske Skøiermaal), Sundt. — Finskt lånord. Jfr att månsing och det svenska lösdrivarspråket innehåller en hel rad av finska lånord: *kaks* två, *kass* gröt, *lusika* sked, *maxa* kosta, *mes* man, *picken* liten, *pimma* mjölk, *yks* en, ett, Bergman, Västgötaknall.; Lidén 125, 127, *musta* kaffe, *kajku* slut, Bergman, Rotvälska 61.

lergök kakelugnsmakare, T. — Thf; murare, Måns.

libra, best. f. *-n* plånbok, L. — *libbra*, P m., Gran 163. *libbro* P r. *libra*, Thf (äv. *libri*), Bm 1934. — *libbri* Bog, Sundt. — Ordet är äv. upptecknat bland zigenare, varom se Pott 2: 338 (*libro* Buch). Lån från ital.? Ytterst från lat. *liber* bok.

lill, best. f. *-et* betyg, TW. *mällarn kamma lillen, då jag kamma kondis* mästarn fick betygen, då jag fick kondition, T. *mina lill* mina betyg, W. — *liller* Brev, Pas, And (1847); betyg, P m (ntr.). *lill* betyg, Ridd, P r., Thf. — *lil* Brev, Pas, *lilla* skriva, Sundt. — Rommani. Miklosich 8: 7 grek. zig. *lil*, *lir* m. Brief, Buch, Papier, eng. zig. *lil*, find. *likh*; enligt Miklosich beror *lil* närmast av *lij* ur *lih*.

liman(s) illmarig, T. *det är en limans kvanling* det är en illmarig person, T. *han är liman*, T. — Ordet är möjligen en sammansättning med *-man*, liksom *svajman* full, *trasjman* rädd, som av P uppges tillhöra sotarnas språk. I dansk och tysk rotväliska förekomma flera ord med *-man* som senare sammansättningsled, så vitt jag kan finna dock endast subst., t. ex. *Bakman* Ovn, *Overman* Hat, *Tranman* Ost, Dorph, *Obermann* Hut, Sprache der Handwerksburschen, Kluge 423, 427, *Luhrmon Käse*, Krämersprache, Kluge 449. — Jfr emellertid *godans*, *tjabans* (se *tjabes*).

luffa gå och söka kondition, »gå på luffen», T. *jag har luffat mellan Eken och Götet* (mellan Stockholm och Göteborg), T. — *luffa* springa, Molander, Berg 1900 (sk. allm.), Uhr 1910—11; vandra, Anon 1902. — Enligt SAOS är verbet belagt hos Knorring (1838): *luffade ... som en björn*, och senare ofta i bet. springa klumpigt, som en björn, lufsa. Likasom no. och da. *luffe*, *loff* är det antingen lånord från ty. (jfr *laufen*) eller också en inhemsk växelform till sv. och no. dial. *lubba* gå med tunga steg (Hellquist).

luffen, i uttr. *gå på luffen* vandra från stad till stad för att söka arbete, T. *jag har charat »på luffen»* jag har gått på luffen, T. — *Gaa paa Luffen* vandre fra sted til sted uden arbeide, Olsen (Wikaspr.). *gaa paa Luffen* vandra, Larsen 54 (cigarrarbet. slang i Köpenhamn).

luffkosing resskänk, T, hopsamlade (»hopskramlade») pengar, som en arbetslös får av kamrater, J. »Utgjorde två kr. och sjuttiofem öre, dvs. tjugofem öre från varje mästare»; avser Stockholm 1886, där det då fanns 11 mästare, T i Sk 1937, 5:10. Se äv. not 7.

luftis lögn, TP.

luftissjäv arbete som debiterats men inte utförts, J. — Se *sjäv*.

lump kläder, W. — Äv. i beväringsspråk: *lump* mundering, Bergman, Till soldatspr. psyk. 67. Jfr i da. soldatspråk: *Klude* Klæder (»den lavere Befolknings almindelige Udtryk for Klæder»), Karl Larsen, Dansk Soldatersprog (1895), s. 2.

macke bagare, TPL. *det var kåpfirning hos macken i går* det var soteld hos bagarn i går, T. *mackekåpan* bageriskorstenen, T. — Hör till sv. dial. *macka* sakta arbeta, sakta uträtta ngt (Jtl., Smål.), illa arbeta, fуска (Hall.), Rietz; da. dial. *makke* arbejde, sysle med i alm.; alm. især om håndværksarbejde (Vens.), *makke ler* ælte ler; om uordentligt, dårligt arbejde, Feilberg, Ordb. over jyske Almuesmål; sv. dial. *mack-lera*, *macke-lera* av lera och sammanältad halm göra murbruk till väggar; av sådant ämne uppföra byggnader. »Denna längan ä macklerad» (S. Sk.), Rietz. *Macken* är väl då den som ältar, knådar degen. Det vitt spridda slangordet *macka* smörgås (se t. ex. Bergman, Skolpojksl. 104) kan ev. föras ihop med denna ordgrupp. Det syftar då

på det påbredda (påklenade) smöret. I Skolp. antog jag tveksamt härledning av slangordet ur rommani *makhava* smörja.

mackeri, best. f. *-t* bageri, H. Se *macke*.

masa gå igenom en trång skorsten, TLq. — Jfr *masa sig* vara trög el. långsam, no. *masast* falla i sömn o. d. (Hellquist).

masig trång, TJ. *masig kåpa* trång skorstenspipa, TJ. — Se *masa*.

mastig stor, dryg, T. *det var mastigt med raffelfej i Mackekåpan* det var väldigt med skrapshot i bageriskorstenen, T. *en sjolla med mastiga bistöckar* en gardist med stora stövlar, T. »Man kände sig stor och 'mastig', när man var ägare av en sådan stor summa penningar, som 10 kr. verkligen var», T i Sk 1937, 5:8. — Berg 1900 (sk. Ups.: *dä ä en mastig grabb, må du tro; dä va mastit* = »väldigt mycket»); stor, Anon 1902; mallig, adv. = mycket, väldigt, Uhr 1910; fet, kraftig, fin, stilig; äv. viktig, Uhr 1911; stor, fet, äv. dryg, Thf; stark, Bm 1934; stor, dryg, Skolp. — Sv. dial. *mastig* frodig; om växande säd (Sk., Hall.), Rietz. Se Torp Nynorsk etym. ordb.

moj (å-ljud), best. f. *-en* spis, köksspis, TP. *sen jag knopat mojen* sen jag sotat spiseln, T. — *moj* sak, tingest, äv. skräp, smörja (»bara moj»), Uhr (som jämför ordet med *grej*, vilket har samma obestämda betydelse). *mojen* pissoaren, Thf. *måj* cykel, Bm 1934. — Ordet ingår i ett flertal sammansättningar: *betsmoj* sinnessjukhus, TP, *birmoj* krog, P, *fyrkmoj* krog, TP, *godismoj* godtemplarlokal, P, *junkmoj* nattkärl P, *lankmoj* ställe där kaffe serveras, Lq, kaffepanna, P, *pajmoj* snusdosa, P (se d. o.), *pilarmoj* läsarelokal, T, *sackmoj* mjölmagasin, T, *saktmoj* dets., P, *sirrmoj* cigarrbod, P, *vaskmoj* tvättstuga, tvättställ, P, tvätt-huspanna, W. Såsom sammansättningsled spelar ordet bland sotarna samma roll som *-häck* bland knallarna, varom se Bergman, Västgöta-knall. 190 och Götlind, Månsing från Mark och Kind, Nysv. stud. 1930, s. 241. — *Mojen* kallades enligt Lq julmånaden och midsommarmånaden, då sotarna ute på arbetet fingo jul- och midsommarpengar för visat välförhållande under det gångna halvåret. Pengarna samlades i en gemensam sparbössa och delades vid helgerna ifråga.

-moj, (å-ljud), best. f. *-et* ingår i sammansättningarna *humlaremoj* gamin-språk, T (se *humla*) och *knopar(e)moj* sotarspråk, TPL. — P känner *knoparemoj* från r. och m. Senare leden är väl identisk med rommani *moj* mun, språk (så hos P r. m.). Övriga belägg på detta ord: Björckman (1730): *moi* os, Almquist (1843) 3:141: »mun heter *Mojj*»; Sundt: *möi*; Ridd: *moj*; Bm 1934: *måj*. Miklosich 8:19 grek., ty., eng. zig. *muj* m. Mund, Gesicht, find. *mukha*; enligt Miklosich beror *muj* på *mujo*, vars j efter bortfallet av *kh* har inskjutits. Fi. zig. *muj* m. Mund (Thesleff Wb.). — I sammansättningen *puckelsmoj*, *pucklingsmoj* torde senare leden höra samman med *moja* bråka, gruffa, varom se nästa ord.

moja (å-ljud) prata, tala knoparmoj, L. — Verbet bör vara bildat på subst. *moj* språk. Uhr 1911 och Thf uppta ett verb *moja* (*om*) bråka, gruffa, vilket skulle kunna vara samma som *moja* prata. Emellertid förefaller det mig sannolikare, att det hör samman med *moj* sak, tingest och förhåller sig till detta som *greja* bråka, gruffa (SAOB) till *grej* sak. Jfr också *ordningar* saker och *ordna* bråka, gruffa (bägge hos Uhr 1911 och Thf).

mojkosing pengar som sotarna fingo under mojmånaden, Lq.

mojmånan (best. f.) julmånaden, midsommarmånaden, Lq. Se under *moj*.

mojstålar mojkosing, Lq.

mällare, best. f. *mällarn* mästare, T. *mellan* mästaren, J. — *mellarn*, Anon 1902. *mellare*, best. f. *mellan* mästare på verkstad, Thf. — Ljudförändring av *mästare*, varom se s. 81. Jfr *verkmällare*.

naba taga, T; stjåla, J. *han blev nabad av bylingen* (polisen), T. *sjollan blev nabad och kom på stillot* gardisten blev tagen och kom på fängelse, T. *han naba en vepa från lergöken* han tog en rock från kakelugnsmakaren, T. — *nava* snatta, snyta ngt, Berg 1900 (sk. Ups.).

nas lärling, L. — Är väl samma ord som *nas*, *nasare* knalle (Sundt-måns., Måns, P r. m. [kringresande handlare], Thf [»monsing»]). Man bör erinra sig, att lärlingarna i äldre tid till en början huvudsakligen fingo springa ärenden åt mästarens fru och mästare och gesäller.

niehire nio öre, L.

nob, best. f. *-en* näsa, TP.

nobig nosig, uppkäftig, T.

Norpping Norrköping, L. — *Närping*, Bm 1934.

nynas, **nynasing** nylärling, B. — Se *nas*.

paj sot, W; snus, TP. *dela mig en pris paj* giv mig en pris snus, T. — *paj* snus, Anon 1902, Uhr 1911, Thf, Nu.

pajig snusig, L. — Se *paj*.

pajmoj, best. f. *-en*, snusdosa, »mullbänk», P. Äv. i uttr. *dela en pajmoj* blåsa snus i näsborrarna på en sovande kamrat, Lq.

pajmufta snusdosa, T. — *pajnöfta*, Anon 1902. *pajnufta*, Thf. — Senare leden i detta ord är rommani *mufta* Daase, Aeske, And (1847); *mokti*, Sundt; *muffta*, Ridd; *mufta*, Thf; *mockto*, Gran 161. Miklosich 8:18 ung. zig. *mosto* m. Truhe, ty. zig. *mochton* Büchse, Dose etc., eng. zig. *móchto*, *mókto*. Fi. zig. *mochton* m. Dose, Schachtel (Thesleff Wb.)

palla, i uttr. *palla apel* stjäla äpplen, J. — *palla* stjäla äpple, P m.; stjäla frukt, Bm 1934, Skolp. — Verbet är sannolikt bildat på subst. *pall* n. äpple, päron, Berg 1924 (sk. Stocksund); äpple, Uhr 1910, Bm 1934, Skolp. *paller* äpple, P (äv. *buller* äpple, P). Subst. *pall* kan vara *u-all*-språk av *päron*: (*uron*)*pall* (se d. o.). Märk att ordet även kan betyda päron (Berg), ehuru den vanliga betydelsen, i varje fall nu, är äpple. *Paller* hos P kan ha fått ändelsen *-er* från *buller*.

pasja (långt *a*) laga, T. *den chostern parsar mina bubber* den skomakaren lagar mina skor, T. — Se *pasjig*.

pasjig (långt *a*) trasig, TP; dålig, söndrig, J. *kvantingen har parsiga bubber* personen har trasiga skor, T. *den där väderhanen är päsji* (röksugaren), J. — *pasit svidrad* dåligt klädd, Bm 1934. — Bildat på rommani *pasch* halv, Sundt; 50 öre, P r. (eg. en halv); *päsji* 50 öre, *yks å n päsji* 1 kr. 50 öre, Bm 1934; *jek on pers* en och en halv, Gran 161. — Miklosich 8:33 grek zig. *paš*: *jekpáš*, *jekpaš* m. Hälfte, eig. eine Seite, find. *pāršva* Seite: die Hälfte wird als die eine Seite aufgefasst. Fi. zig. *paš* halb (Thesleff Wb.).

pava flaska, butelj, T. — Ridd, C-G (1898, »tjuvspråk»), Anon 1902, Uhr 1910—1911, Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp.

pena försnilla, T; taga undan av en förtjänst, P. *har du penat kosing från gesmällen?* har du undanhållit pengar från gesällen? T.

penbörra (utt. -burra) sparbössa, Lq. »Vari två eller flera förvarade penade mojstålar», Lq.

pesis strömning, B.

pestringar pl. ben, J.

pila svära, TBL; läsa, TP. *den prellen går jag och pilar för* den prästen går jag och läser för, T. — *pila läsa*, P m., Bm 1934 (äv. 'se').

pilare läsare, religiös person, TBJ. »Mästaren var 'pilare'», Skfejarb 1938, 413. — P m., Bm 1934.

pilarmoj läsarelokal, T. — Se *moj*.

Pinan Karlskrona, L. — Anon 1902, Thf, Ulr, Dan (äv. Karlskrona flottstation). *pina* tvångsarbetsanstalt, särsk. den i Karlskrona, P m. sl.

plurret, best. f. [orig.: *plörret*] sjön, T. — C-G (1898), Berg 1900 (st.), Anon 1902, Uhr 1910—1911, Thf, Bm 1934, Skolp. — Sv. dial. *plurr* m. vattenpuss (Sk., Blek.), Rietz.

plåtis plåtslagare, T. — Berg 1900 (sk. Ups.), Uhr 1911, Bm 1934.

podis (o-ljud) potatis, TBJ. — Ljudförändring av *potatis*, varvid *t* blivit *d*, liksom i *rådis* (se d. o.). Jfr även *fiådis* flottist, Thf.

portis portmonnä, T.

prälle präst, T [orig.: *prelle*] L. *den prellen går jag och pilar för* den prästen går jag och läser för, T. — Uhr 1910 (präst, i sht som meddelar konfirmationsundervisning, »läspräst», äv. *prälla*), Thf (-e-), Bm 1934. — Ljudförändring av *präst*, varom se s. 81.

puback punsch, TL; konjak, P (*pubak*). — *puback punsch*, Berg 1900 (st. Ups. 1850), Anon 1902, Uhr 1911. — En kontamination av *punsch* och *tobak*?

puckel stryk, T. — Berg 1900 (sk. Nyk.), Uhr 1911 (1897), Thf. — Se *pucklas*.

puckelsmoj, best. f. -*et*, slagsmål, T, *pucklingsmoj*, Lq.

pucklas slåss, T. *pucklas med tjuringen* slåss med kniv. T. — *puckla* slå, Lundin-Strindberg, Gamla Stockholm 529 (1882); klå, ge smörj, Berg 1900 (sk. Nyk.), Uhr 1911. — Till *puckel* rygg (ty. *Puckel* dets.). Jfr *ge på puckeln* (t. ex. Blanche Posit. 63 (1843)), äv. i da. *at give En paa Pukkelen* banke, prygle En, V. Kristiansen, Bidrag til en Ordb. over Gadespr. (1866).

puff gröt, TPBL. *i kväll kammar vi puff och sack och smeka* i kväll får vi gröt och mjölk och smörgås, T.

pur, best. f. -*et* ända, bakdel, TPB. — *Puhr* en Rumpe, Dorph. *puret* sitsen, *pure* strunt, stackare, Thf (»monsing»). — Möjligen rommani. Jfr Miklosich 8: 37 grek. zig. *per*, *por*, *pol*, *bor* m. Bauch, rumun. *por* etc. Darm, Bauch. Samma ord är kanske *bul* Rumpe, And (1847), Sundt. Pott 2: 422 anför *Bul* culus, *Buhl* och *Puhl* After, ur äldre uppteckningar av ty. zig. språk. Fi. zig. *per* m. Bauch, *bül* f. natis (= Gesäss) (Thesleff Wb.)

puta flaska, butelj, TP. — Thf, Bm 1934. — Ellips av *putell* med ändelsen från *pava* och *flaska*?

påk ben, T. — *påkar* ben, Uhr 1911, Thf, Skolp.

rigg kostym, T. *kvantingen var bussigt riggad, riggen var ny* personen var mycket bra klädd, kostymen var ny, T. — *rigg* uniformskostym (»flottistspråk»), Thf; kostym, Skolp. — Ordet har väl ursprungligen hört hemma i flottist- och sjömannspråk.

rigga kläda, T. *riggad* klädd, T. — *riggad*, Anon 1896, 1902. *rigga opp sej* göra sig snygg, Uhr 1911.

rits räkning, TW. *verkmällarn är ute och charar med ritsar* verkmästaren är ute och springer med räkningar, T. — Se *ritsa*.

ritsa skriva, TP. »Äström i Malmö annonserar efter två 'jobbare', jag köper papper och kuvert, och du 'ritsar' för oss båda, det är en

- 'bussig kondis', T i Sk 1937, 10: 17. — Jfr i snickarspråk: »vid noggranna beräkningar behöver man slå upp en skarp *rits*» (vilket sker med spetsborret, som därvid ersätter timmermanspennan), Chambert, Ord och uttryck inom möbelhantverket, Sv. landsmål 18, 1: 12 (1912). Till ty. *ritzen* einen Ritz einschneiden.
- rugg**, best. f. *-en tiggeri*, T. »Vår första »rugg» hade lyckats», »fram på aftonen var det att börja »ruggen» igen», T i Sk 1937, 6—7: 10. *ruggen* kallades också »mojmånaden» (se d. o.), vilket enligt Lq visar, att gåvorna till sotarna under denna månad inte voro så alltigenom frivilliga.
- rugga** tigga, TP; be om, L. *jag rugga käk å skraspen* jag tiggde mat av frun, T. *rugga kil* be om ledighet, PL. P känner äv. ett subst. *ruggare* tiggare. — Anon 1902, Uhr 1911, Thf (»monsing»); låna pengar, Skolp.; stjäla, snatta, Nn. Om liknande ord i dansk rotvälkska se Bergman, Västgötaknall. 209. De svenska orden anknytas väl helst till sv. dial. *rugga* gå vacklande, långsamt skrida framåt (Finl.), Vendell no. *rugga* vugge, gyngge, gå vuggende, Torp, Nyno. etym. ordb.
- ruggis** tiggare, T. *ruggare*, P. »Vi voro ej några vana och tränade »ruggisar», T i Sk 1937, 6—7: 10. — *roggarejonse* tiggaregosse, Dal-måns (1719), Hof-måns. (1772). *nubbruggare* person utan pengar, som håller sig väl med kamrater för att få en sup, Thf. — Se *rugga*.
- rya** bråka, T. *gesmällen rya för att jag bira lanken, som skraspen röck på gesällen* bråka för att jag drack kaffe, som frun bjöd på, T. — *rya* väsnas under lektion, skrika, Skolp (Växjö, Södertälje). — Är väl samma ord som sv. dial. *rya sej* beklaga, jämra sig, vara orolig, bekymrad (Skå., Hall., Blek.), Rietz, fsv. *ryghia sik* jämra sig, Hellquist.
- rycka**, imperf. *röck* bjuda, TWJ. *skraspen sjesp röck på lanken och chock frun i huset* bjöd på kaffe och bröd, T. *ryck på en snorre* bjud på en cigarr, T. *röck på lanken* bjöd på kaffe, J. *rycka på en kark* (sup), W. — *röcka*, Måns. *rycka*, Skolp. *ryka på ngt* bjuda på ngt, *ryk på en dricka* bjud på en halva öl, Dan.
- rådis**, best. f. *-en rätta*, TP. — Thf, Bm 1934. — Ljudförändring av *rätta*, varmed kan jämföras *podis* och *våddis*.
- sack** mjölk, TWPBL. Enl. H ev. utlöst ur *kosack* (jfr *kobir* mjölk).
- sackmoj**, best. f. *-en mjölkmagasin*, T. *saktmoj* magasin, kryddbod, P. *kursa en bier i sackmojen* köp en öl i magasinet, T. — *saktmoj* magasin, affär (»sannolikt monsing»), Thf. — Se *moj*.
- sakris** (långt a, akut acc.) gris, T. — Är väl förra leden i *sakristia*, som sammanställts med *svinstia*.
- sjana** skynda, W. *sjana dit* skynda dig dit (så du hinner dit först), W.

sjara gå, springa, T (orig.: *chara*) W. *jala*, P. *jag har charat »på luffen»* jag har gått på luffen, T. *sjara te bysan* spring till krogen, W. Med ljudomkastning: *byra te sjasan*, W. — *ja gaa*, And (1847), Sundt, Ridd. *Saa jar du din vei saa gaa din vei*, Olsen (Taterspr.). *jar gå, jar din drâm* gå din väg, P r. m. *jala* springa, gå, Uhr 1910—1911, Thf, Bm 1934, Skolp. *det jal inte* det lyckas (= går) inte, Thf (jfr *det lommar inte* det lyckas ej, Dan, där *lommar* utan tvivel är synonym till *går*). — Rommani. Miklosich 7 :48 grek. zig. *džáva* gehen, eng. zig. *džal*, find. *jā*, hind. *džānā*. Fi. zig. *džū* gehen, *džālo* gegangen (Thesleff Wb.). Anmärkningsvärt är, att utdjudet i sotarspråket står närmare rommani än fallet är i det från lösdrivarspråket m. m. belagda *jala*. Å andra sidan har *r* inträngit i st. f. *l*. Det hos Uhr 1911 och Thf belagda *sjava* gå, krypa etc. (enl. Thf »monsing») kan vara en kontamination av *sjara* och *ava*. Å andra sidan är det också möjligt, att *sjara* är en kontamination av *jar* och *sjava*.

sjock (å-ljud), best. f. *-et* bröd, T (orig.: *chock*) PJ. *vi kammnar chock, smek, kulor och häring och svagbier* vi få bröd, smör, sill och potatis och svagdricka, T. *lanken å sjock* kaffe och bröd, J. *ett franskt sjock* ett franskt bröd, J. — Se även *kaksjock*.

sjoka (o-ljud) prata, T (orig.: *choka*). *mällarn choka, hör du vill du ...* mästaren sade, hör du vill du ... T. *han choka knoparmoj* han talade sotaresspråk, T. — *sjoka ojämt* vara oense, Molander. *schoka* bråka, Anon 1902. *sjoka* bråka, ställa till gräl, Uhr 1910—1911, Thf (äv. *sjåka*).

sjolla (å-ljud) gardist, T; skorpa, J. *en sjolla med mastiga bistoekar* en gardist med stora stövlar, T. — *scholla* gammal brödkant, Uhr 1911 (1897), Thf; gardist, Anon 1902, P m. sl. (äv. soldat), Uhr 1911, Thf (äv. hästgardist). — Kanske ty. *Scholle* f. stor jordklump, koka, isstycke, stycke torv. Betyd. 'gardist' kräver dock sin särskilda förklaring.

sjoster (ö-ljud), best. f. *-n* (eller, förklenande, *-ret*, Lq), skomakare, T (orig.: *choster*) PLq. *skoster*, L. *den chostern parsar mina bubber* den skomakaren lagar mina skor, T. — *sjuster*, Thf. — Ty. *Schuster* skomakare.

sjåv, best. f. *-et* arbete utom yrket, J. — *schå* arbete, Uhr 1911 (1897). — Ordet, som sannolikt ursprungligen tillhör sjömansspråket men numera ingår i riksspråket i betyd. 'tungt arbete', är enligt Hellquist tidigast belagt hos E. Carlén (1842); jfr da. *sjov* (äv. 'larm', 'skämt'), no.-da. *sjau*, från fris. *sjôe* el. holl. *sjouw* (Hellquist). Anmärkningsvärd är slutkonsonanten *v*, som står närmare det ursprungliga uttalet och tyder på annan tradition än riksspråksordets. — Se även *sjåva*, *sjåvis* och *smocksjåv*.

sjåva åta sig arbete utom yrket, åta sig arbete åt en husägare utom det egentliga arbetet, TJ. — Se *sjåv*.

sjåvis, best. f. *-en* hamnarbetare, T. — *sjåvis* slusk, knöl, sjåare, Thf. Jfr *sjåis* sjåare, Berg 1900 (sk. Sth.). — Se *sjåv*.

sjänting gubbe, man, J (orig.: *sjenting*); person, karl, P; (äcklig) gubbe, B. *en näbel sjenting å en guckli usp en bra karl och en otrevlig fru, J.* — Ordet förutsätter *kvanting sjäsp* (se *kvanting*), ur vilket uttryck det uppstått genom omkastning av begynnelsejuden. Se även *sjäsp*.

sjäsp själv, T (orig.: *sjesp*). *skraspen sjesp röck på lanken frun i huset bjöd på kaffe, T.* — *sjesp ensam: jag kan inte göra de sjesp* (ensam, själv), Thf (»monsing»). — Ordet är väl en förändring av *själv*. Hos P förekommer formen *kvasp* själv: *ja parar mäj kvasp jag klarar mig själv, som torde förutsätta sjänting kvasp, varom se sjänting*.

sjäspa mästarens fru, fru i huset, BJ. »Skespan var en smula vindtirad (= vindögd)», Skfejarb 1938, 4:3 (yttrande av J). — Se *sjäsp*.

sjäsping (el. -e-) tvåöring, TPJL. *fem sjesping tio öre, TJ. tie sjesping tjugo öre, J.*

sjör, best. f. -et hår, T (orig.: *schör*). — Anon 1902, P m. sl., Uhr 1911, Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp. — Är antagligen rommaniorDET för huvud: *Schöro* hela hufvudet, Almqvist (1843) 3:14; *chöro* Hoved, And. (1847); *sjörot*, Ridd; *chiro* l. *cheron* caput, Björckman (1730); *scherö*, Sundt; *skero*, Gran 162; *sjäråten* huvudet, ansiktet, Bm 1934. Miklosich 8:71 grek. zig. *šeró*, *seró*, *ser* m. Kopf, eng. zig. *šeró*, fi. zig. (Thesleff Wb.) *šero*, find. *širas*. Se vidare Bergman, Sv. slang *skör* 'huvudhår', Acta philol. scand. 1930:287.

skota springa, T. *skota och kursa en bier* spring och köp en öl, T. — *skota i väg åter'n*, Berg 1900 (sk. Ups.). — Kanske sjömansordet *skota* hala an skoten (för att sätta upp farten), E. Smith, Nautisk ordb.

skragis hora, PB.

skragismoj, best. f. -en luderкупа, B.

skralla ung flicka, ogift fröken, T; flicka, L. »på utkik efter 'skrallor'», Sk 1911, 6:6. — *skralla* glädjeflicka, Anon 1896, 1902; fästmö, Berg 1900 (sk. Ups.); »fjälla», Uhr 1911; flicka i allm., Thf. — Jfr sv. dial. *skrall* sjuk, kraftlös, fattig (Uppl., Ög.), *skralla* vara sjuk (Häls., Ög.), *skrallig* klen, svag (Ög., Små.), *skrallug* (Häls., Sdm.), Rietz. — Se även *jeppe-skralla*.

skrasp fru, T. *skasp* flicka, jänta, P. *skraspen barsa för att jag fejat ner frun* skällde för att jag sotat ned, T. *skraspen sjesp* frun i huset, T. *skraspen sjesp röck på lanken och chock* frun i huset bjöd på kaffe och bröd, T. — *skrasp* flicka, fästmö, sköka, C-G (1898). — Något sammanhang råder väl mellan *skralla* och *skrasp*. Ur **skrallan sjesp* kan t. ex. genom omkastning ha uppstått **sjellan skrasp*.

skör arg, T (orig.: *chör*) B. *han var pin chör* han var pin arg, T. — *skör* ond, gramse, Uhr 1910—1911, Thf, Berg 1924 (allm.), Bm 1934, Skolp. —

Äv. i sv. dial. Är en överförd användning av adj. *skör* bräcklig, som lätt brister.

slaf, best. f. *-en* säng, TPJ. *tjek, slaf å isingar var lönen 1900* (mat, logi och kläder), J. — Anon 1902, Uhr 1911 (äv. 'sömn'), Thf (äv. 'nattlogi'), Bm 1934. *schlaf*, P m. sl. *nubben Slaf* Intet Logi, Olsen (Wikaspr.). — Bildat på *slafa* sova.

slafa sova, TP. — Anon 1902, Uhr 1910—1911, Skolp (äv. *schlafa*). *schlafa*, P m. sl. — Ty. *schlafen* sova.

slafig sömnig, T. — Thf. *schlafi*, P m. sl.

slafisingar sängkläder, T. — Se *isingar*.

slagga sova, L. — *slagga sej* lägga sig, Thf. *slagga* sova, Bm 1934, Skolp. — Jfr sv. dial. *slagga* gå, slå dank (Finl.), Vendell.

släng, best. f. *-en* hundra kronor, hundrakronesedel, L. Jfr *helsläng*, P. — *slänga*, Måns. *släng* P r. m. *helsläng* 100 kr, *halvsläng* 50 kr, P r. m. *storsläng* tusenkronesedel, Thf.

smek, best. f. *-et* smör, TP. Se ex. under *sjock*. — P m., Thf. — Se även *smeksjock*.

smeka smörgås, T. — Anon 1896, 1902, Uhr 1910, P m., Thf, Bm 1934, Skolp. — Bildat på *smek*.

smeksjock, best. f. *-et* smörbröd, J. — Se *smek* och *sjock*.

smock (å-ljud), best. f. *-et* murbruk: »Man ofta i husen förtäppning kan få, / då muraren tappat sitt smock», Sk 1933, 4—5:4. — Sv. dial. *smock* m. liten rund, platt hög av orenlighet m. m., större platt av något smetigt ämne, Rietz.

smockare (å-ljud) murare, T. »Så ofta det händer, det känna vi nog, / hur smockaren käppar så bra», Sk 1933, 4—5:4. — Se *smock*.

smocksjäv (å-ljud), best. f. *-et* reparation med lera, L. — Se *smock* och *sjäv*.

snorre (å-ljud) cigarr, T. *ryck på en snorre* bjud på en cigarr, T. — Anon 1902, P r. *snårrhäck* cigarrbod, P r. m., Thf. *snårrhispa* dets., Bm 1934.

snäjder skraddare, T (orig.: *-ej-*) PL. — Måns, P r. m. (i måns. äv. 'en kostym kläder'). *sneider*, Sundt. — Ty. *Schneider* skraddare.

snäjs arbete, H. *snäjts*, P. — *snejs* arbete, Uhr 1911, Thf (äv. *snes*). *snajs*, Nn.

snäjsa arbeta, T. *snäjsa*, P.

soller kalsonger, TJ. Enligt J är *kalsingar* kalsonger senare inkommet i sotarspråket.

- spana** stjåla, TPBJH. *sjollan spana ett par braller* gardisten stal ett par byxor, T. — Ridd, C-G (1898, »tjuvspråk»), P m. sl. (äv. 'ta reda på'), Uhr 1911 ('komma över', Strix 1901, 12), Thf (»monsing»), Sundt. Jfr *spana se*, Bm 1934. — Märk att *spannen* sehen är ett vanligt ord i tysk rotväliska (Kluge Rotw. 486 m. fl.) och holl. Bargoens (Moormann De Geheimtalen, Bronnenboek 206 m. fl.). Antagligen eufemism för stjåla (egentl. 'se', 'upptåcka').
- spanarkvanting** tjuv, T. *det var en spanarkvanting* det var en tjuv, T. Jfr *spanis* tjuv, P. — *spanar* Lommetyv, Rapsner, Sundt. *spanare* tjuv, Ridd. *undrespan* inbrottstjuv, Gran 162. — Se *spana*.
- spektus** teater, T. *mållarn røck oss på spektus* mästarn bjöd oss på teatern, T. — *spektis* spektakel, teaterföreställning, Berg 1900 (st. Ups.). — Stympad form av *spektakel*. Jfr med avseende på ändelsen *circus*.
- späckan** teatern, L. *spåcka*, P. — *spekan*, Anon 1902. *spe(c)ka*, Uhr 1911. *speckan* (best. f.), Thf, Dan, Bm 1934 (äv. *speckran*). Jfr *spekepa* spektakel, Gran 163 (-pa är rommani). — Stympad form av *spektakel*.
- stigbrallor** de skinnbeklädda byxor, som användes vid stigarbete, Lq.
- stillad** häktad, Lq. — *stillad*, And (1847), Ridd, P r. m., Thf. Se i övrigt *stillo*.
- stillo**, best. f. -t (o-ljud, akut acc.) fängelse, TP. *sjollan kom på stillot* gardisten kom i fängelse, T. — *stillo*, Ridd, Gran 161. *Stillot* Långholmen, Thf. *stilopa* Arrest, And (1847), Gran 161. *stillipa*, Sundt. *stilopa*, Ridd, P r. m. *Mosgrun vilde le mig paa Stila pano* Lensmanden vilde tage mig paa Politistationen, Olsen (Taterspr.). *Stilepenne*, Dorph (rommani). — Rommani. Se Pott 2:246: ty. zig. o *stillipen* das Gefängnis. Fi. zig. *stillā* nehmen, stehlen, ergreifen, verhaften, *stilliba* m. Festnehmen, Ergreifen (Thesleff Wb.).
- stillofarare** fängelsekund, PLq. — *stillefarare* Långholmsstraffånge, Thf. Se i övrigt *stillo*.
- stockekare** stockholmare, T. *är alla jobbarna här stockekare?* är alla arbetarna här stockholmare? T. — Jfr *ekare* stockholmare, Dan och *Stockhäcken* Stockholm, Måns. *Stockeken*, Anon 1902, Thf. *Eken* Stockholm (se d. o.). Se Bergman, Västgötaknall. 214, där *Stockeken* härledes ur *Stockhäcken*, knallarnas namn på Stockholm (jfr *Borhäcken* Borås, *Ulhäcken* Ulricehamn etc.).
- stolpe** krona, TPJL. — Anon 1896, 1902, Uhr 1911, Thf (»monsing»), Berg 1924, Bm 1934, Skolp. — 1 *Stolpe* 1 Krone, Olsen (Tyvespr.).
- storm**, best. f. -en hög hatt, T. — Förkortning av *stormhatt* cylinder.
- sträcklingar** strumpor, TPJ (-e-) L, långstrumpor med hållor, W. — *sträckling* Strømpe, And (1847). *strikling*, *streckling*, *strækling*, Sundt. *sträck-*

lingar, Ridd, P r. m., Thf (-e-, »monsing»), Gran 163. *strepplingar*, Thf. Jfr da. rotvälska *Streifling*, *Strajk*, Dorph m. fl., ty. rotv. *Streifling* (redan på 1500-talet). — De svenska orden förutsätta säkerligen det ty. *Streifling*, vars form vid inlåningen eller passagen mellan olika rotvälsktalande grupper i Sverige missuppfattats.

sträcklingskaft strumpskaft (med hälla under), J.

stöddig stark, T. — *stöddig* stor, Anon 1902; stor, duktig, äv. viktig, Uhr 1910. *studdi(g)* stark, duktig, P m. sl., Uhr (äv. 'stilig', 'bussig'), Thf (äv. -ö); stor, präktig, Berg 1924 (sk. Ups.); stark, Bm 1934. — Sv. dial. *stödiger* m. m. som står fast el. stadigt (Vg.), Rietz.

svagbir svagdricka, T. — Se *bir*.

svidra sig kläda sig, LP. Jfr *svid*, best. f. -et, *svider*, best. f. -t kläder, P. — Jfr *svider* kostym, Måns; kläder, P r. m. *svid* civilkostym (»flottistspråk»), *svider* kläder (»monsing»), *svidrad* välklädd, *svidra sej* klä sig snyggt, Thf. *svid* civildräkt, *svirad* vacker (egentl. *svidrad?*), Dan. *svidrad* klädd, Bm 1934. *sviding* kostym, Skolp. — De olika orden äro sannolikt med Gjerdman 198 att hänföra till rommani *siváva*, partic. *sivdó* (så i grek. zig., Miklosich 8:65). Sundt har *siva* sy, And (1847) *sivra*. Gjerdman tänker sig en omkastning av *siv-* till *svi-*.

syrak snål, PHLq. — P m. sl., Thf, Bm 1934 (ond, arg).

tabelt (acc. på *e*, som är långt) betalt, J. *inte en guris tabelt* inte ett öre betalt, J. — *tabella* betala, Thf. — Backslang av *betala*.

teka skjorta, TJL. — *teka* särskilt underskjorta (till skillnad från *tunika*, som betyder överskjorta; *tekan* är vit, *tunikan* kulört), P r.; skjorta, Thf (»monsing»), Gran 163, Bm 1934.

tingsare tia, tiokronesedel, L. *tinsare* 10 kr., P. — *tingsare*, Thf (»monsing»). — I månsing heter tio *biatins*. Samma form hos Gran 164. Hos P r. m.: *biatings*, hos Thf *biating* (»monsing»). *b-i-a-ti-ns* är regelrätt *b*-språk av *ti(o)*, varom se Bergman, Västgötaknall. 221. *Tin(g)sare* torde förutsätta månsingformen *biatins*.

tira 1. se, titta, T Sk 1912, 6:3. *jag tira en jardix, som naba en rådis* jag såg en katt, som tog en råtta, T. »Ifrån skorsten har jag ofta 'tirat'», Sk. a. s. — 2. *tirer* pl. ögon, P. — *tira* se, Anon 1902, P m. sl. (äv. 'öga'), Uhr 1911, Thf (»monsing»), Bm 1934, Skolp, Nn. — Är kanske samma ord, som i månsing har formen *tura*: *tura hala fiäll* si wakkra flickkårr, Hof-måns (1772). Detta i sin tur är vg. uttal (*u* i st. f. *y*) av da. rotv. *tyrer* seer, synes, Dorph, ty. rotv. *thüren* sehen, holl. bargoens *tuuren* kijken, varom se närmare Bergman, Om 1500-talets Rotwelsch 273. Om *tira* är samma ord som *tyra* (*tura*) kan *y* ha förändrats till *i* såsom *fyra*, *fyrning* blivit *fira*, *firning* (se ovan s. 92). Om ordet icke har sammanhang med rotv. *tyra* (*tura*), kan man peka

på sv. dial. *tira* lysa fram, tindra; om solen vid hennes uppgång. »Sola tirer» (Värml.); *plira* (Finl.), Rietz; no. *tira* tindre, lyse, kike, Torp, Nyno. etym. ordb.

tjabes bra, T. *tjabis*, PJBLq. *det blev ett tjabes träck, sen jag knopat mojen* det blev ett gott drag sen jag sotat spiseln, T. *en tjabis mellare* en bra mästare, J. *han fyrka tjabis* han drack väldigt, J. Äv. *tjabans* bra, L Lq. — Ändelsen *-es* hos T finns också i den äldsta uppteckningen av månsing (1719), är rikt företrädd i den da. rotvälskan (41 exempel hos Dorph 1825) och finns även i den ty. rotv. Liksom ändelserna *-is* och *-us* går den kanske tillbaka till latinska ord, t. ex. det i ty. rotv. vanliga ordet *hospes* värd; se därom närmare Bergman, Västgötaknall. 224. Av intresse är, att de finska zigenarna att döma av Thesleffs ord-bok göra bruk av ändelsen i stor utsträckning, särskilt i ord som lånats från tyskan. Det rör sig i fråga om dem nästan uteslutande om subst. — *tjabans* har väl fått sin ändelse från *laban(s)* bra, förträffligt, roligt, Uhr 1911, som i sin tur är det bibliska namnet *Laban*, varom se Hjelmqvist, Bibliska personers namn 64. Jfr *godans* och *liman(s)*.

tjavad berusad, BL.

tjavare full person, B.

tjej, best. f. *-en* gammal kvinna, T; kvinna, W. *tjäj* flicka, P. — *xai filia*, Björckman (1730). *tjej* Pige, Kjæreste, And (1847), Sundt; hustru, kåring, Ridd. *tjäj* flicka, äv. prostituerad kvinna, P. m. *tjej* fästmö, best girl, flicka; tycks vara tämligen nytt, Uhr 1910—1911; flicka, Thf (äv. *tjaj*), Gran 161, Berg 1924, Bm 1934, Skolp (äv. *tjeja*). *Flye me Kjeia Løbe* om med en Gadetøs, Olsen (Wikaspr.). — Rommani. Miklosich 7: 30 grek. zig. *čaj*, *čej* f. Tochter. Fi. zig. *čaj* f. Tochter, Zigeunermädchen (Thesleff Wb.).

tjemmal gammal TB. *tjällmal* (akut acc.), P.

tji ingenting, JP (äv. icke). *kamma tji* inte få något, J. — *mandro aschar ki trasch* jag är icke rädd, Almqvist (1843) 3: 135. *ki* icke, And (1847). *tji*, Sundt. *chi* icke, ingenting, Ridd. *på ki* påskoj, skämt, Lundin-Strindberg 532. *på tji ja* jo pytt, Molander. *tji* icke, ej: *rota tji* tala icke, säg ingenting, P r. m. *tji*, Uhr 1910—1911, Thf; nej, Gran 163; oriktigt, fel, Bm 1934. *få tji* inte få något, Skolp. *kamma kji* misslyckas, Olsen (Taterspr.). — Rommani. Miklosich 7: 31 ung. zig. *či* nicht. Miklosich jämför med kurd. *či* was. Fi. zig. *či* nicht, nichts (Thesleff Wb.). Pott jfr med avseende på betydelseutvecklingen något: intet med fra. *rien* intet, egentl. ting. Se vidare Bergman, Västgötaknall. 216.

tjuring kniv, T. *kvantingen pucklas med tjuring* personen slåss med kniv, T. — *Churi culter*, Björckman (1730). *tjuring* Kniv, And (1847). *tjuri*, *tjuring*, *tjuril*, Sundt. *tjuring*, Ridd, Måns, Anon 1902, Thf. *Kjuring*,

Olsen (Tyvespr.) — Rommani. Miklosich 7:39 grek. zig. *čuri*, *čori* f. Messer, find. *čhuri*. Fi. zig. *čuri* f. Messer (Thesleff Wb.).

tjåk, best. f. *-en*, mun, T. — P m. sl. (best. f. *-et*); ansikte, Thf, Bm 1934 (äv. näsa; best. f. *-et*), Skolp (*kjåk* n., Ups.). Hit hör väl också *ge på tjåge* ge ett slag, Molander 618, not 74. — Det neutr. genus hos P m. fl. är väl lånat från ansikte och dess slangsynonym, t. ex. *plyte* (äv. mun, näsa), *nylle*, *snosk* (Skolpojksl.). — Sv. dial. *kjåk*, *kjåke* m. käke, Rietz.

torkis tobak, T.

tossor fötter, TJ. *tåssena* fötterna, J. Jfr *bartossad*.

tova, best. f. *-n* tusen kronor, tusenkronesedel, L. — *tove* Tusinde, Sundt-måns.; tusen kr., Måns, P r. (äv. *tova*). *tova* tusen kr., Thf, Bm 1934. — Se Västgötaknall. 217.

trass rädd, J. *trasch*, P. *trass* för rädd för, J. Jfr *traschman* en som är rädd, P. — *trasch*, Almqvist (1843) 3:135; frygtsom, bange, mistänkelig, Sundt (äv. *trascha* frygte), Ridd, P r. (äv. *trascha* vara rädd), Thf, Gran 163, Bm 1934. — Rommani. Miklosich 8:85 grek. zig. *trašáva* fürchten, ty., eng. zig. *traš* Furcht, find. *tras*. Fi. zig. *traš* m. Furcht (Thesleff Wb.).

trinter ärter, PJJ. — Måns, P r., Thf. *trinte* Aert, Sundt. — Hör till adj. *trind* eller *trint* (så i no., där också verbet *trinta* rulla finnes).

tryks tre, J. *tryks blejd* 75 öre, J. — Måns, P r. m., Thf (»monsing»), Bm 1934. — Bildat i analogi med *yks*, ett, varom se Västgötaknall. 219.

trysse (grav acc.), best. f. *-t* ansikte, TP. *du skall dra kurpisen över trysset* du skall dra mössan över ansiktet, T. — *trysse* mun (till utseendet, ej som talorgan): »ett sånt välsignat trysse han har!», Berg 1900 (sk. Ups.). — Sv. dial. *trysse* n. tryne på svin, näsa: »ja ska ge dej på trysse», jag skall ge dig på nosen, G. Ericsson, Ordlista till Akers och Öster-Rekarne härads folkspråk (Södermanland).

träffen, best. f. fattighuset, arbetshuset, T. *han är på träffen*, T. — *Träffen* Dillströms arbetsinrättning, Thf. — Eg. platsen där man träffas.

törnika (akut acc.) skjorta, TL. *tujnika* (akut acc.), P. — *tönnik* Skjorte, Sundt. *tunika* (grav acc.), P r. m. (r. särskilt i betyd. överskjorta; jfr *teka*). *ternika*, Thf (»monsing»). *törnika*, Bm 1934. — Ytterst går ordet (via italienskan?) tillbaka på lat. *tunica* den närmast kroppen burna skjortan hos romarna. Ovanpå tunican kom hos männen togan, hos kvinnorna stolan.

ucker socker, TP. — *u*-språk.

uga piga, P. »båd ugan och frugan, de kan bara lipa», Sk 1933, 4—5:4. — *u*-språk.

- ugel** äcklig piga, B. — *u-* och *el-*språk.
- ugesjire** tjugo öre, L. — Ljudomkastning.
- ujal** (acc. på *a*) jag, T. *ujall* (acc. på *u*), P. *yjal* ja, Thf (»sotarspråk»).
ujalespråket ual(l)-språket, T. — *ual(l)-språk*.
- ujsenkrall**, best. f. krejsen, L. — *uall-*språk.
- ujtire** tio öre, L. — *u-*språk och ljudomkastning.
- uk** tak, TPL. *ett kymigt uk* ett besvärligt tak, T. *knipa på uk* gå på tak,
L. — *u-*språk.
- ullt kallt**, T. *ullkall* kall, P. — *u-* resp. *uall-*språk.
- um fire** fem öre, JL. *öm fere*, T. *ömfereskåpa* kåpa (= skorsten) för
vilken gavs fem öre i drickspengar, T i Sk 1937, 6—7:9. — C-G 1898
(»plåtslagarspråk»).
- ummafall** femma, femkrona, L. — *uall-*språk.
- ummarkall** kammare, L. — *uall-*språk.
- umpapall** pumpa (en pipa), L. — *uall-*språk.
- umti fire** 50 öre, J. *umtifire*, PL. *ömtifere*, T. *jag kamma ömtifere av*
kvantingsjesp jag fick 50 öre av herrn i huset, T. *umtifiring* femti-
öring, J. *ömtifereskåpa* kåpa (= skorsten) för vilken gavs 50 öre i
drickspengar, T i Sk 1937, 6—7:9. — *umtifen* femti, Sundt-måns. —
*u-*språk och ljudomkastning.
- umton fire** 15 öre, PJL. — *u-*språk och ljudomkastning.
- unjack** (utt. ún-) konjak, TL. — *u-*språk.
- upapall** (skorstens)pipa, L. — *uall-*språk.
- uparknall** knopare (= sotare), L. — *uall-*språk.
- urkis** verkmästare, L. — *u-*språk och *is-*avdelning.
- uronpall** päron, T. *tjeka uronpall* äta päron, T. *uron*, J. — *u-* resp. *uall-*
språk. Jfr *pall*.
- using** kosing (= pengar), PJ. *usingana* pengarna, J. — *u-*språk.
- usp**, best. f. *-en* flicka, kvinna, J. *en bussig usp*, J. — *u-*språk av *skrasp*(?).
- uttisjire** sjutti öre, L. — *u-*språk och ljudomkastning.
- uttitrall** tretti, L. *uttitrall umfall* trettifem, L. — *uall-*språk.
- utti trire** tretti öre, J. — *u-*språk och ljudomkastning.
- ux sire** sex öre, L. — *u-*språk och ljudomkastning.

vaska tvätta, TP. *smedvaskad* dåligt tvättad i ansiktet, T. — Anon 1902, Thf, Skolp (Södertälje, Växjö).

vaskising helgdagskläder, L. — Se *ising*.

vaskmoj, best. f. *-en* tvättstuga, tvättställ, P; tvätthuspanna, bryggghuspanna, W.

vaskning tvättning, T. *du har keppat med vaskningen i tryssset, smedvaskad, fejjig i jacken* du har fuskat med tvättningen i ansiktet, svart i ögonen, T.

vepa rock, TP; kavaj, L. *han naba en vepa från lergöken* han tog en rock från kakelugnsmakaren, T. — Anon 1902, Uhr 1910—1911, Thf, Bm 1934; överrock, P m. sl., Skolp (äv. mössa). *Wepa* Jakke, Olsen (Tyvesprog). *Vebe* en Frakke, Larsen 54 (möjligen svenskt lån; jfr *braller*). — Sv. dial. *vepa* f. tunt sängtäcke av grövre ull el. nöthår, yllelakan el. filt att lägga över sänghalmen, Rietz. Hos sotarna och i rotvälskan har dialektordet sannolikt ursprungligen använts i skämtsamt syfte. Jfr Bergman, Skolpojksl. 131.

vickning bjudning, L. — Thf (mål, bestående av smörgås, sup och halvöl, som bjuds chaufför el. kusk vid väntning utanför krog, utvårdshus). SAOS har ett belägg från 1899 (Ny tidn. f. idrott, julnumret s. 45): »togo vi oss försigtigtvis en liten »vickning» ombord, för att med fullt mod kunna möta kommande mödor».

virra viska, T. »och 'virra', 'raffel' då ger f-n», Sk 1911, 6:6. — Ljudförändring av *viska*, varom se s. 81.

våddis, best. f. *-en* vatten, T. *vådis*, P. — *vådis*, P m., Thf, Bm 1934. — Ljudförändring av *vått* och *is*-avledning.

väjnick (akut acc.), best. f. *-en* väst, TP (*-nik*), J (*vejnik*). — *väjnik*, P r. m. *vejnik*, Thf.

öla söla, vara långsam i arbetet, TH. *verkmällarn barsa och choka, att jag ölat och keppat* verkmästaren skällde och sa, att jag sölat och fuskat, T. — Ordet *söla* med avlägsnat s.

FÖRKORTNINGAR.

- Almqvist 1843 = C. J. L. Almqvist, Tre fruar i Småland I—III. Jönköping 1842—1843.
- And 1847 = Se Sundt.
- Anon 1896 = Stockholms kväsargrabbar och kväsarrynkor. En intressant inblick i Stockholmsgaminens egendomliga språk och uppträdande. Sthm 1896.
- Anon 1902 = Kväsargrabbar och kväsarfjällor. Deras seder och bruk. En bild ur storstadslifvet. Sthm 1902.
- B = muntliga uppgifter av konsulenten Gustaf Braun.
- Berg 1900, Berg 1924 = R. G:son Berg, Skolpojks- och studentslang. Sv. Landsmål XVIII, 8 (Sthm 1900) och Sv. Landsmål 1924 (Sthm 1925). Vid citat av Berg betyder sk. skolpojkslang och st. studentslang.
- Berg, Skorstensfejerlavet = R. Berg, Skorstensfejerlavet i Kjøbenhavn 1778—1928. Udg. af Skorstensfejerlavet af 11. Febr. 1778 i Anledning af dets 150 Aars Jubilaeum. Kbhvn 1928.
- Bergman, Om 1500-talets Rotwelsch = G. Bergman, Om 1500-talets Rotwelsch och dess nordiska avläggare. Arkiv f. nord. fil. 51 (1935): 252 ff.
- Bergman, Rotvälska = Sthm 1931.
- Bergman, Skolpojksl. el. Skolp. = Skolpojkslang. Sthm 1934.
- Bergman, Till soldatspr. psyk. = Nysvenska studier 1924.
- Bergman, Till minnet av västgötaknallen = Orupssippan 1936.
- Bergman, Västgötaknall. = Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing. Nysvenska studier 1929. Äv. förkortat Måns.
- Bergman 1934 el. Bm 1934 = G. Bergman, Ur en Stockholms-nasares ord-förråd. Nysvenska studier 1934.
- Björckman 1730 = Samuel P. Björckman, Dissertatio de Cingaris, praes. A. Grönwall. Ups. 1730.
- Braun, Från ursprunget av yrket = G. Braun, Från ursprunget av yrket till nuvarande tid. Sotarens jul 1937.
- Braun, Prejudikat = G. Braun, Prejudikat rörande sotningsväsendet i Sverige, samlade av f. d. brandchef G. B. Utg. av Sveriges skorstensfejaremästares riksförbund. Sthm 1916.
- Brock-Utne = Brock Utne — E. Hagen, Håndbok for feiervesenet. Oslo 1934.
- Carlquist = G. Carlquist, Skånska Brandförsäkringsinrättningen 1828—1928. Lund 1928.

- C-G 1898 = W. Carlheim-Gyllenskiöld, Ur gatspråkets mysterier. Sv. Dagbladets söndagsbil. 17 och 24 april 1898.
- Dal-måns. = N. H. Dal, Boërosia. Sthm 1719. Dals ordlista över månsing är avtryckt i Bergman Västgötakn. s. 161 f.
- Dan el. Danielsson = E. Danielsson, Skeppsholmsslang. Språk och stil 1914.
- Dorph = N. V. Dorph, Rotwelsk Lexicon. Viborg 1824.
- Gjerdman = O. Gjerdman, Ett knippe ord ur slang- och vulgärspråk. Nysvenska studier 1937.
- Gran = E. Granlund, Sex år. Sthm 1933. Innehåller ett kap. om »Tjuv- och knackningsspråken».
- H ell. H. Walldén = muntliga uppgifter av skorstensfejaren Henry Walldén, Lund.
- Hansen = H. P. Hansen, Natmændsfolk og Kjæltringer i Vestjylland I—II. Kbhvn 1921—22.
- Hellquist = E. Hellquist, Svensk etymologisk ordbok.
- Hof-måns. = S. Hof, Dialectus vestrogothica. Sthm 1772. Partiet om månsing är avtryckt i Bergman, Västgötakn. s. 162 f.
- J ell. Johansson = muntliga uppgifter av skorstensfejare-verkmästaren J. E. Johansson, Sthm.
- Kluge = F. Kluge, Rotwelsch I. Strassburg 1901.
- L = muntliga uppgifter av skorstensfejaren Arvid Lindblom, Göteborg.
- Larsen = Karl Larsen, Om dansk Argot og Slang. Dania III: 49, 105, 229. Kbhvn 1895—96.
- Larsen, Dansk Soldatersprog = K. Larsen, Dansk Soldatersprog til Lands og Vands. Kbhvn 1895.
- Lidén = E. Lidén, Anteckningar om västgötaknallarnas hemliga språk, månsing. Nysvenska studier 1930.
- Lq eller Lundqvist = uppgifter av skorstensfejaremästare Gösta R. Lundqvist, Stockholm.
- Lundin-Strindberg = C. Lundin-A. Strindberg, Gamla Stockholm. Sthm 1882.
- Miklosich = F. X. Miklosich, Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas I—XII. Wien 1880—82.
- Molander 1879 = H. Molander, På Kornhamnstorg. En Stockholmsbild. (Föredragen vid Landsmålsfören. tredje allm. fest i Uppsala 1879). Sv. Landsmål I, 11. Sthm 1880.
- Moormann = J. G. M. Moormann, De Geheimtalen. Bronnenboek. Zutphen 1934.
- Måns. = Se Bergman, Västgötaknall.
- Nn = P. Nilsson, Militärslang vid Kungl. Skånska kavalleriregementet, Häl-singborg. Sv. Landsmål 1938.
- Olsen = M. Olsen, Sproglig fra de laveste Samfundslag i Kristiania. Maal og minne 1914. Innehåller »Uttryk paa Wikasprog» (= Kristianiajargon), »Brudstykker af Tyvesproget (Mansing)» och »Enkelte Sætninger af Tatersproget» jämte »En Romanisang».
- P = H. Palms upppteckningar av knoparespråk i Hemliga språk.

- P r., P m., P sl. = H. Palms uppteckningar av rommani, månsing och slang i Hemliga språk.
- Palm = H. Palm, Hemliga språk i Sverige. Sv. Landsmål 1910.
- Pott = A. F. Pott, Die Zigeuner in Europa und Asien I—II. Halle 1844—45.
- Ridd = C. F. Ridderstad, Samvetet eller Stockholms-Mysterier I. Linköping 1851.
- Rietz = J. E. Rietz, Svenskt dialekt-lexikon. Lund 1867.
- SAOB, SAOS = Svenska Akademiens ordbok resp. dess otryckta samlingar.
- Scholz = uppgifter i brev 1939 från Reichsinnungsmeister des Schornsteinfegerhandwerks Scholz, Berlin.
- Schornsteinfeger = Der Schornsteinfeger und sein Berufswissen. Lehrbuch für Fachschulen, Meister und Gesellen. 3. Aufl. 1927, hgg. von Zentral-Innungsverband der Schornsteinfegermeister des Deutschen Reiches.
- Sk = Skorstensfejaremästaren. Organ för Sveriges Skorstensfejaremästareförening, utg. sedan 1899, de första åren under titeln Svenske skorstensfejaren. Organ för Sveriges Skorstensfejaremästares Riksförbund.
- Skfejarb = Skorstensfejeriarbetaren. Organ för Svenska skorstensfejeriarbetareförbundet.
- Skolp. = se Bergman.
- Sundt = E. Sundt, Beretning om Fante- eller Landstrygerfolket i Norge. Chria 1850. Anhang I, Ordfortegnelse til det norske og svenske Fantesprog. Uppgifterna om det norska Fantesprog cit. Sundt. Uppgifterna om det svenska förbrytarespråket cit. And 1847; de härröra från den svenske stortjuven Djos P. Andersson, om vilken se närmare Bergman, Om 1500-talets Rotwelsch s. 262 f. I Anhang II ges en ordförteckning till det svenska »knallare-språk, monsing», här cit. Sundt-måns.
- Sundt-måns. = se Sundt.
- T ell. Tollén = skorstensfejaremästaren Axel Tolléns i Malmö ordlista över »Knoparemoj» i tidningen Skorstensfejaremästaren 1937, nr 12. Förkortningen användes också för de muntliga uppgifter, jag fått av honom.
- Thf ell. Thesleff = A. Thesleff, Stockholms förbrytarspråk och lägre slang 1910—1912. Sthm 1912.
- Thesleff Wb. (des Dial. der finnl. Zig.) = A. Thesleff, Wörterbuch des Dialekts der finnländischen Zigeuner. Acta soc. scient. fennicae XXIX. Hfors 1902.
- Torp = A. Torp, Nynorsk etymologisk ordbok. Kria 1919.
- Uhrström 1910, Uhrström 1911 = W. Uhrström, Stockholms skolpojkspråk. Sthm 1910; Stockholmska. Slang, vulgarismer och skämtord uppsnappade och utgivna av W. U. Sthm 1911.
- Ulr = A. Ulrich, Gastslang från flottans station i Karlskrona. Språk och stil 1913.
- W ell. Walldén = muntliga uppgifter av skorstensfejaremästaren A. W. Walldén, Lund.
- Vendell = H. Vendell, Ordbok över de östsvenska dialekterna. Hfors 1904—07.

SMÄRRE BIDRAG

DIE LAGE DER 'INSEL' THULE.

In seinem Buche »Antike und Norden« (Berlin 1936) vertritt *O. Th. Schulz* die These, Thule, das weit nördlich gelegene Land des Pytheas, sei *Island*. Pytheas sagt nämlich, Thule liege 6 Tagereisen nördlich von Britannien. Es kann daher nach des erwähnten Leipziger Geographen Ansicht nicht wohl Norwegen sein, sondern nur Island. An diesen anfechtbaren Schluss fügt er eine fördernde Nebenbemerkung über das *Lebermeer*, den mittelalterlichen Namen des Eismeer, der z. B. im mittelhochdeutschen Kudrunepos vorkommt. Dieser Ausdruck gehört zu den wenigen Prägungen aus dem Bereich der nordeuropäischen Länderkunde, die sich aus älterer Zeit nachweislich erhalten haben.

Prof. Schulz hörte nämlich vor etwa zwanzig Jahren in einem seinem Landsitz nahen Dorfe Nordsachsens ein Wort von einer alten Frau, das ihn aufhorchen liess. Sie wies den Gelehrten auf eine grosse Regenpfütze und sagte: »Ja, nu wird's kalt, es libbert schon!« Damit meinte sie den Zustand des Wassers kurz vor dem Einfrieren, ehe es »gelatiniert« — in der Thüringer Mundart nennt man das *es libbert* —; so hat das Wort vom Lebermeer, dem das althochdeutsche *liberōn* zugrunde liegt, allein der Volksmund bis auf den heutigen Tag aufbewahrt.

Anfechtbar ist jener Schluss schon deshalb, weil Thule nach den alten Quellen ein besiedeltes und bewohntes Land gewesen ist, Island aber bekanntlich erst im 9. Jahrh. n. Chr. seine ersten Bewohner — irische Anachoreten — erhielt.¹

Schon Frithiof Nansen in seinem Buche »Nord i Taakeheimen« hat

¹ Hierfür kann auf Dicuelus: De mensura orbis terrae, und auf die Vorgeschichte mehrerer Sagas verwiesen werden, welche die Ansiedlung in Island schildern. Auch die Landnamabok kommt als Quelle hierfür in Betracht. Vgl. meine 'Altgermanische Kultur' (Leipzig, 2. Auflage 1934).

die Frage behandelt und ist zu dem Ergebnis gekommen, Thule sei *Norwegen*.¹ Und in der Tat: ein Land, das nördlich von einem andern liegt, kann ebenso gut nordöstlich gedacht werden. Auch im Deutschen nennen wir Memel die nördlichste Stadt Deutschlands, obgleich jeder weiss, dass sie im äussersten Nordosten liegt; Vadsö wird die nördlichste Festung Europas genannt, sie liegt im äussersten Nordosten Norwegens.² Neuerdings hat Reuter sich unmittelbar zur Thulefrage geäussert.³ Darin steht die fördernde Beobachtung, dass es im norwegischen Vossevangen ein *Pulunes* gab, das unser Autor mit der Thule des Pytheas gleichsetzt. Das ist äusserst bestechend. Nur bedarf es noch einer Ergänzung. Norwegen nördlich von *Pulunes*, also von der Halbinsel, auf der heute Bergen liegt, muss einbegriffen sein. Denn die Angaben über das Land, das der Marsaliote gesehen und betreten hat, enthalten Notizen über die Länge des Tages dort: 21, bzw. 22 Stunden stand daselbst die Sonne über dem Horizont. Das lässt an Naumudal und an nördlichere norwegische Gegenden denken, bis nach Halogaland, dem heutigen Helgeland hinauf.

Pytheas landete wohl an der Stelle des späteren Bergen, betrat oder erkundete aber dann die Küste weiter nordwärts über Drontheim (*Nidarós*) hinaus und dehnte den Namen dann auf das ganze Gebiet aus.

Sicher ist er wohl bis 64° 40' nördlicher Breite vorgedrungen. Wollte er aber auch die Oberläufigkeit der Sonne feststellen, so muss seine Fahrt sich weiter nordwärts erstreckt haben.

Gustav Neckel.

¹ Siehe vor allem a. A. S. 4 ff., besonders S. 46—48.

² O. S. Reuter: Germanische Himmelskunde, München 1934, S. 9.

³ O. S. Reuter: Germanische Hochseestrassen, Germanenerbe, Monatsschrift für Deutsche Vorgeschichte.

DE CONVIVIIS BARBARIS.

I Anthologia latina ingår som bekant ett epigram med ovanstående överskrift (handskrift: Cod. Salmasianus, nu Parisinus 10318, daterad till 600- eller början av 700-talet). De två första verserna lyda:

Inter *eils* gothicum *scapiamatziaiadrincan*
Non audet quisquam dignos edicere versus.

De här traderade gotiska orden ha givit upphov till många tolkningsförsök, utan att man kan säga att frågan är på något sätt slutgiltigt löst. Den första tolkningen härrör redan från Massmann, Zeitschrift für deutsches Altertum 1, 379 ff. (1841). Den sista torde vara van Heltens, Paul-Braunes Beiträge 29, 339 ff. (1904). Denna sistnämnda redogör rätt ingående för äldre tolkningar.

Tämligen fasta punkter äro följande:

1. *eils* måste vara got. *hails* 'hell'. Sannolikt bör det uppfattas som dryckesterm, ungefär 'skål!', 'auf Ihre gesundheit!'. Se van Helten s. 341 f. — Att låta — det i handskriften obefintliga — *h*-ett bilda position förefaller icke djärvt. Så göra Massmann och H. Möller, Zs. f. d. A. 25, 104, vilken senare yttrar: »das gotische anlautende *h* war eben, im gegensatz zum lat. *h*, das ein nichts war, noch ein etwas», som alltså kunde bilda position. Att med van Helten skandera *I'nter ha|i'ls goti|cu'm* ... synes sålunda onödigt. Antagandet att skalden låtit det gotiska *h* bilda position löser också alla svårigheter med näst sista foten [*matzi]a'n ja[h] [dri'ncan]*.¹

2. *drincan* är påtagligen verbet 'dricka' (i ulfilansk ortografi *drigkan*), snarast i infinitiv. En del läsa *drincam* 'drickom', vilket må vara tillåtet men ej är nödigt.

3. *matziaia* är verbet *matjan* 'äta' («assibileringen» *-tz-* har paralleller), följt av *jah* 'och'.

¹ Andra förslag beträffande *ja*: **jad* [*drincan*] < *jah drigkan* Möller; *jā* v. Helten.

Förutsättningen för de rätt starkt avvikande översättningsförslagen är därför dels tolkningen av *scapia*, dels även textändringar (som Lufts, Zs. f. d. A. 23, 392 ff.: *eils* > **geils* av »metriska skäl»). Den kanske mest populära tolkningen (se t. ex. Wrede, Sprache der Ostgoten s. 141), framställd redan av Dietrich, Aussprache des Gotischen 1862, s. 26):

I'nter he'ïls goticu'm scapi' ja ma'tja' ja dri'ncan

'schaffe sowol zu essen als zu trinken', ger en tämligen platt mening och är metriskt icke tilltalande (v. Helten s. 340).

van Helten läser:

I'nter he|i'ls goti|cu'm scapi-|ā' mati|a'm jā| dri'ncam.

Här skall *scapiā* vara got. **skapja* 'schenkdienere' i vokativ, bildat som *fiskja* 'fiskare' etc. till *skap* 'dolium oder haustum'. Hans motivering för det långa *ā* är mycket långsökt. Tänkvärt är däremot följande: »das *j* von *scapia*, *matiam* konnte der lat. norm gemäss durch silbischen laut ersetzt werden». Hexametern kommer nämligen eljest att sluta med tre spondéer. — Det hela bleve sålunda enligt van Helten: 'Skål! Kypare! Låt oss äta och dricka!' utgörande »einige während des gelages widerholt erschallenden worte».

För min del kan jag ej annat än finna det mest metodiskt att uppfatta *scapia* och *matzia* på analogt sätt. Att *matzia* *adri'ncan* är *matjan jah drigkan* kan knappast betvivlas. Jag uppfattar då också *scapia* som **skapjan*.

Jämte *skapjan* = ty. *schöpfen* 'skapa' ha vi emellertid också att räkna med **skapjan* = ty. *schöpfen* 'haurire' (jfr van Heltens **skapja* 'kypare'). Troligen är väl detta senare ursprungligen ett annat ord; detta antas t. ex. av Fick-Torp, Wortschatz der Germanischen Spracheinheit s. 451 (**skapjan* 'haurire' ett ursprungligen svagt verb, avlett av *skap* 'haustum').

Meningen synes mig bli den bästa tänkbara: 'Skål! [Låtom oss, Nu skola vi] hälla i, äta och dricka!'

Läsningen skulle troligast bli:

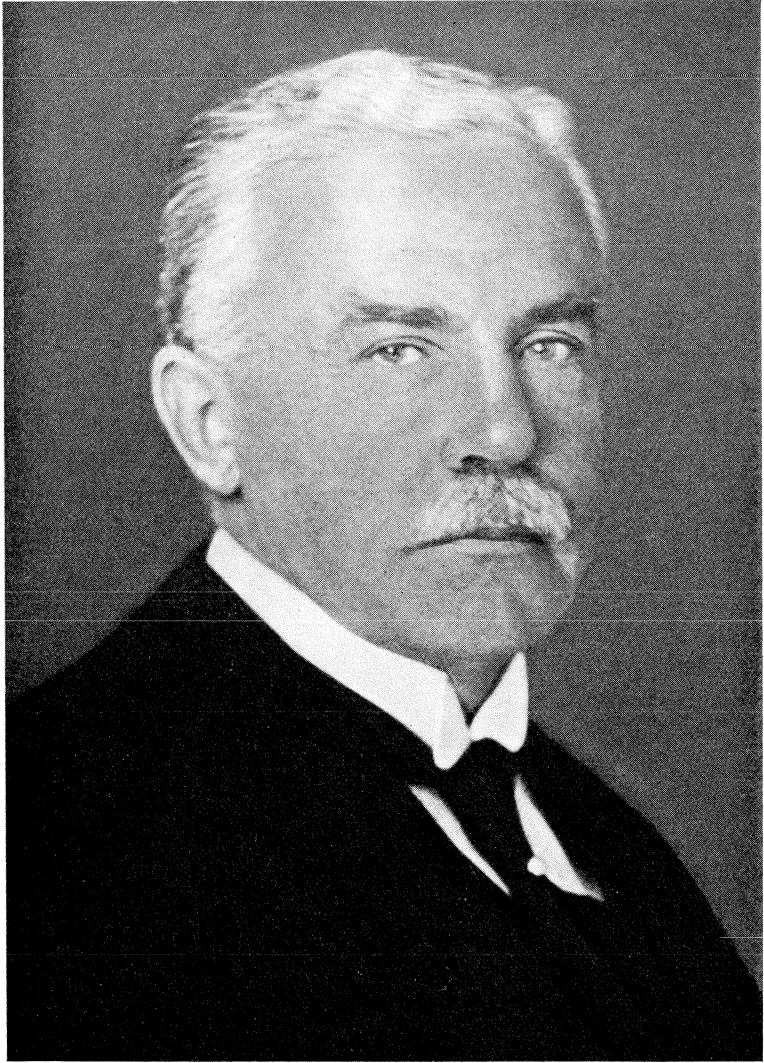
I'nter ha'ïls goticu'm scapia'n matia'n jah dri'ncan.

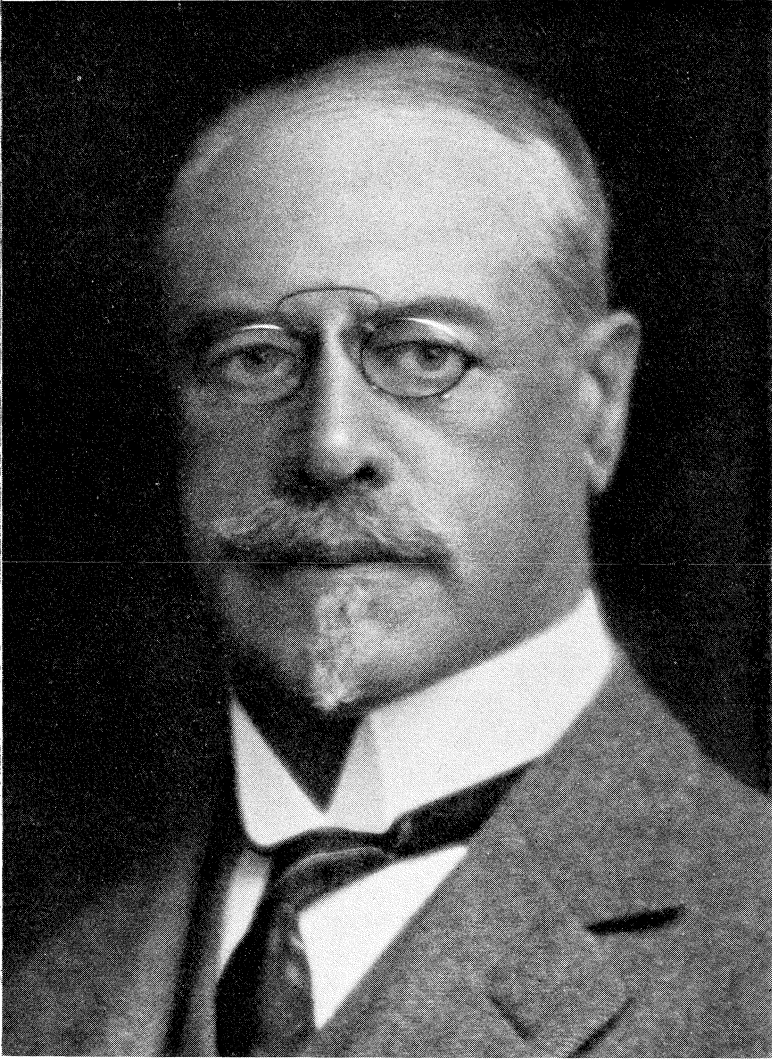
Erik Noreen.

PEHR SWARTZ OCH WILHELM WESTRUP

AV

RAGNAR JOSEPHSON





Vetenskapssocieteten har under året förlorat tvenne av sina stiftande ledamöter, direktör Pehr Swartz och konsul Wilhelm Westrup. De voro båda män, rotfästa i sina bygder, och trofasta sina fädernestäder. Norrköping var Pehr Swartz' stad och Östergötland, det svenska Lombardiet, var hans landskap. I Skåne föddes, verkade och dog Wilhelm Westrup och hans kära stad hette Lund. Att minnas dem är att minnas ett stycke av arbete och liv i de svenska provinser, som var deras.

Pehr Swartz var 21 år gammal, när hans far år 1881 dog. Han fick avbryta sina nybegynta studier och liksom sin broder Carl Swartz gripa sig an med faderns verk. Han var den yngre av bröderna och han fick den gamla Swartzska kvarnen vid Strömmen på sin lott — kvarnen, som låg på Knäppingsborg och sedan 1700-talet malt östgötaböndernas säd. Från sitt primitiva ursprung växte den kvarnen under Pehr Swartz' ledning till väldiga mått. År 1912 hade den vuxit sig för stor för sin plats, å Djurön vid Bråviken lät Swartz uppföra den nya kvarnanläggningen. Det är visserligen en byggnad för nyttan och den blev utrustad med den moderna industriens förnämsta tekniska resurser. Men den står samtidigt i landskapet som ett monument över makten och rikedomen i det östgötska jordbruket. »Det är», säger en stolt östgötisk bygdeskildrare, »världens utan tvivel ståtligast belägna kvarn, som från en klippa högt ovan vattnet reser sina murar och tinnar. »Då du plötsligt och oväntat varsnar denna väldiga byggnad med nobla och enkla linjer, gripes du av undran om du drömmer eller om ett fantastiskt sagoslott plötsligt stigit upp ur vågorna.» Pehr Swartz omgav sin skapelse med ett samhälle för sina arbetare, ett mönstersamhälle, som vittnar om hans sociala sinnelag och förstånd. Några år därefter, 1914, fördelade han sin mäktigt utvecklade firma i tvenne, en för kvarnrörelsen och en för spannmålshandeln.

Pehr Swartz förvaltade sitt ansvarsfulla släkhtarv även på annat sätt, nämligen genom solidaritet med sin fädernestad. Han blev förtroendemän i styrelser, utskott och nämnder och att räkna upp hans uppdrag vore att räkna upp kommunalförvaltningens skilda instrument. Men han blev även liksom sin broder en storstilad donator, som befrämjade sin stads och sin bygds kulturella liv. Var broderns sinne framför allt präglad av det myndiga eftertänksamma lugnet, var Pehr Swartz det livligare och snabbare ingeniet och när fabriksstaden genom dessa båda fick sin kulturbyggnad, sitt bibliotek och sitt museum, samverkade de var och en efter sin naturs art till dess gestaltning; brodern Carl gav böckerna och brodern Pehr gav tavlorna.

Att Pehr Swartz även blev befrämjare av kulturlivet långt utanför sin egentliga domän, därom äga vi i Vetenskaps societeten bevis; han blev från dess begynnelse en av Societetens stiftande ledamöter.

Pehr Swartz känna vi som en Lundavetenskapens stödjare från en annan trakt av Sverige, WILHELM WESTRUP stod i vår mitt och var en av de våra. Han var icke blott en av Societetens första stiftande ledamöter, han var dess första kassaförvaltare och alltifrån dess uppkomst en dess styrelseledamot. Men han var mer än så — en livlig deltagare i våra möten och en hjärtlig vän till våra strävanden.

Han begynte sin bana som studerande vid denna akademi och han förblev ett levande bevis på sanningen i den gamla sångens ord att ingen tid kan förfrysa hjärtat hos en sann student. Ty hur vitt spridda hans intressen än strålade ut på olika praktiska verksamhetsområden, han återvände dock ständigt hit, till ungdomskällan i Lund. Han såg generation efter generation skockas att här dricka kunskap, och, en åldrad kamrat till de unga, följde han deras mödor och gladdes åt deras framgångar. Hans präktiga handslag har hjälpt mången studiosus för hela livet.

Han var en de många initiativens man. Han hade modet att våga. I en hel serie av verk, inrättningar och styrelser, inom akademiens, kommunens, industriens och bankväsendets värld har han verkat, mången gång som uppslagsgivare och stiftare. Hans största och mest kvarstående insats hade att skaffa med den skånska marken. Medan Pehr Swartz malde östgötaböndernas säd, raffinerade Wil-

helm Westrup skåneböndernas betor. Han har betytt mycket för sockerfabrikationen i denna provins; ett par sockerbruk har han själv grundat, andra har han lett. Lyckåker hette ett av dessa och det är som namnet vore sprunget ur hans trotsiga optimism. Han fick som så många andra se några av sina åkrar stå i missväxt; men han höll sig rak; när åkrarna buro, delade han med sig av grödan.

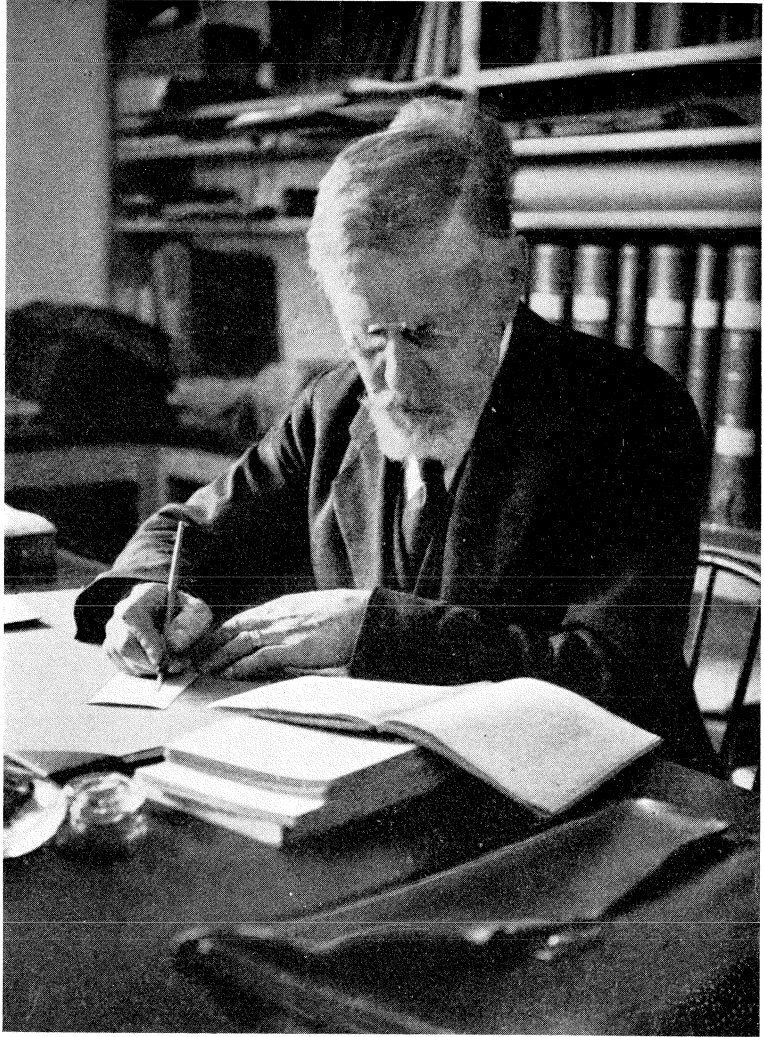
Han kom under de sista decennierna att stå ännu närmare den skånska jorden än förr, då han på allvar bosatte sig på sitt Rydsgårdsbo och själv ledde gård och lantbruk. Det har vittnats om, hur mycket han, en rättfram, rättvis patron, betytt där för sina underhavande och för hela sin församling.

Vetenskaps societeten minnes Wilhelm Westrup som den studerande ungdomens noble gynnare och såsom den lundensiska vetenskapens generöse vän.

EDVARD HAMMARSTEDT

AV

DAG STRÖMBÄCK



Vetenskaps-Societetens äldste senior, förre intendenten vid Nordiska Museet, Fil. D:r Nils Edvard Hammarstedt avled den 9 februari 1939. Hammarstedt, som tillhörde en gammal uppländsk prästsläkt, var född i Torstuna socken i Uppland 1861, blev amanuens vid Nordiska Museet 1890, intendent därstädes 1907, från vilken befattning han med utgången av 1928 erhöll avsked med pension.

Edvard Hammarstedt utförde sitt egentliga livsverk inom folktrons och folksedens område, där han alltsedan tiden omkring sekelskiftet kom att inta en ledande ställning inom vårt land. I sin grundsyn på den svenska allmogens gamla tros- och tankevärld var han starkt influerad av Edward Tylor, Wilhelm Mannhardt och J. G. Frazer, och hans forskning inom den nordiska kulturkretsen kom därför att i väsentlig grad röra sig kring inom denna påvisbara »survivals» av gammal animism, av gamla hedniska riter och högtider, av vegetationsdämoner och fruktbarhetsväsen.

Hammarstedts produktion är ej kvantitativt så omfattande men desto mer kvalitativt betydande. Han var ingen vän av det breda, citat- och referatrika framställningssätt, som i våra dagar lätt leder till de bekanta »tegelstenarna», dem ingen orkar läsa, utan vad han hade att säga, meddelade han i en sammanträngd, genomtänkt form och på ett språk, som man stundom är frestad att kalla glänsande. Det är i själva verket lärorikt att iaktta, huru resultat inom en så brett arbetande vetenskap som folklivsforskning och jämförande religionshistoria kunna, om de föregås av sovring och genomarbetning, framläggas inom den korta uppsatsens ram utan att därför själva bevisningen behöver bli lidande.

På det femtiotal uppsatser eller smärre avhandlingar i etnologiska och religionshistoriska ämnen, som Hammarstedt offentliggjort i Nordiska Museets publikationer och andra periodica, kan jag givet-

vis ej här närmare ingå. Endast en antydning om några huvudintressen och huvudlinjer kunna göras.

Om vissa brödtypers kultiska och symboliska karaktär, om grödans helighet och förbindelser med gammal guda- och makttro handla bl. a. uppsatserna »Brödets helgd hos svenskarne», »Såkaka och gullhöna», »Såkaka och såöl», alla i Meddelanden från Nordiska Museet (1893—94 resp. 1899—1900 och 1903). I avhandlingen »Lussi» (i Meddelanden 1898) kommer Hammarstedt in på ett område, som sedan under en lång tid skulle fånga hans intresse, nämligen de folkliga högtidernas ursprung och den gamla årsindelningen. Lucia-dagen står för Hammarstedt som en sentida avläggare till en hednisk högtid, firad vid det gamla vintersolståndet, då både naturen och människan voro i behov av livsförnyelsens krafter. I samma linje ligger hans djuptänkta och kringsynta undersökning »Olsmässa och Torsblot» (i Fataburen 1915), och hit hör även den lilla betydelsefulla uppsatsen »Om en fornnordisk årstredelning» (i Svenska Fornminnesföreningens tidskrift, Bd 11), där han med stöd av nordiskt material söker verifiera Tacitus' yttrande i Germania kap. 26 att germanerna endast känt tre årstider. — Åt fåglarnas och fågelfigurernas betydelse i folktro och folksed ägnar han ett ingående studium i sin lärda och djupsinniga avhandling »Fågeln med segerstenen, sprängörten och lifsämnet» (i Meddelanden 1901). Här rör han sig i stor utsträckning även på den antika folktrons mark. Det är särskilt den svarta hackspetten, som han menar hos de grekiska och italiska folken äldst ha varit förbunden med livs- och växtgudomligheterna. Här är det också som hans konstnärliga framställningssätt får ett nästan inspirerat, poetiskt drag, då han talar om den »vårbådande» hackspetten, som kommer »med sin från det eviga lifvets ängder hemtade sprängört», eller då han i en stor syntes i slutet av avhandlingen skildrar, huru den ursprungligen med underjordiska livs- och värmemakter sammanhörande hackspetten måste vika för den med himmels- och ljusguden förbundna örnen.

De i nämnda avhandling framförda synpunkterna på vegetationsfåglar och inkarnationer av vegetationsmakter fullföljer Hammarstedt senare i uppsatsen »Inspirationsfågeln» (i Fataburen 1908). Av andra betydelsefulla uppsatser må här också nämnas »Om fastlagsriset och andra lifsstänglar och gudaspön» i Nordisk Tidskrift 1902

samt »Kvarlevor av en Frös-ritual i en svensk bröllopslek» i Festskrift till Feilberg 1911.

Något av sin helhetssyn på folksed och folktro har Hammarstedt sammanfattat i den innehållsrika översikten »Svenska folket, dess lefnadssätt, seder och forntro» (i J. F. Nyström, Sveriges rike, Bd 2) samt i den metodiskt betydelsefulla skissen »Svensk forntro och folksed» i Hävd och Hembygd 1923. Slutligen är att nämna den fåmälta men innehållsrika, kulturhistoriska kommentaren till den översättning han verkställde av Tacitus' *Germania* (1916).

Hela Hammarstedts forskning präglades av djup och lärdom. Tog han upp ett intrikat problem, så släppte han det icke på halva vägen. Allt djupare och djupare följde han dess förgreningar genom tidsåldrar och kulturskikt, tills hans slutligen tyckte sig skönja en framkomlig väg eller åtminstone en möjlighet till frågans lösning. Det perspektiv han lade på ett nutida folkloristiskt fenomen, ger han själv oss en föreställning om, när han i en av de ovan nämnda undersökningarna frågar: »Äro vi för djärfva, om vi påstå, att en folksägens, folkseds eller folktros egentliga ålder lika litet är beroende af den tid, då den samma upptecknas, som ett fornredskaps af den tid, då det samma uppgräfvades ur jorden?»

Även bakom traditionellt homogena företeelser sökte sig hans spanande och spörjande blick vidare. Något av det bästa som sagts om nordisk mytologi har Hammarstedt präglat med orden: »De begå helt visst ett stort misstag, som anse, att våra förfäders hednatro, sådan denna i våra fornhäfder framställes, ej redan i en mycket af lägsen tid genomgått utvecklingsskeden, därvid upptagande främmande beståndsdelar, hvilka med anpassning så väl efter natur- och språkförhållanden som efter förut rådande föreställningar måst så att säga aklimatiseras och därvid småningom ändrat gestalt. Likasom andra mer utvecklade folks religionsurkunder liknar äfven den nordiska mytologien sammanfattad en palimpsest — icke *en* utan flere gånger omskrifven, men som dock här och där har en eller annan sats, ett eller annat ord kvar af äldre texter, där sådana utan att för mycket förrycka sammanhanget kunnat förblifva outplånade.»¹

Mycket i Hammarstedts resultat och religionshistoriska grundsyn

¹ Spärrat av D. S—k.

kommer otvivelaktigt att bli föremål för kritik. Det är framför allt möjligt, att åtskilliga av de sena folkliga fenomen, som Hammarstedt tillmätte hög ålder och betraktade som relikter från gamla kulturskikt eller religionsstadier, skola med nyare metoder kunna förklaras ur helt andra förutsättningar. Men det är icke alltid själva det positiva resultatet, som är det avgörande i en forskningsinsats. En forskares betydenhet mätes också efter hans tankars djup och sanningslidelse, deras friskhet och stimulerande art. Varhelst en stor forskare går fram, gror det efter honom. Och så kommer även att ske efter Edvard Hammarstedt, vilkens vetenskapliga gärning varit av sällsynt djup och stimulerande art och vilkens betydelse för svensk folklivsforskning i själva verket varit så stor, att den först i en framtid kan helt överblickas och värdesättas.

EVALD LIDÉN

AV

IVAR LINDQUIST



Evald Lidén, professor i jämförande språkforskning med sanskrit vid Göteborgs högskola, dog den 10 oktober 1939 i Göteborg, 77 år gammal.

Han gick bort som en av vår tids och vårt lands största språkforskare. Han var ännu till de sista dagarna, där han låg på sjukhuset för en hjärtåkomma, sysselsatt med etymologiska problem, lycklig i upptäckandets iver.

Om man skall försöka sig på en karakteristik av denne lärde, så må man till en början säga, att han var färdig som forskartyp vid unga år i Uppsalaakademien. Det var som ordkännare och ordforskare han framträdde i slutet på 80-talet med en uppsats »Ety-mologiska bidrag» i Arkiv för nordisk filologi 3, 1886, och en annan i samma tidskrift något år därefter. Man kan nu så långt efteråt se, att han föresatte sig att med det mest stränga, skrupulösa sanningskrav pröva, och om möjligt öka, hela detta ordstoff, som den indo-europeiska jämförande språkforskningen bygger på.

En svårighet, som inte alltid fattas klart, men som denna humanistiska, historiska vetenskapsgren faktiskt har att brottas med, är ovissheten, om de kombinationer, som man allmänt bygger systemet på, svara till en verklighet, som en gång har varit, eller om den laborerar med fiktioner i en utsträckning, som är vådlig. Det enda sättet att få en ojävig kontroll är att söka upp likheter ord emellan, som övertyga, och det på den grund, att de osökt binda samman en etnografisk verklighet i ett språk med en i ett annat. Ordforskningen har att ta största hänsyn till människornas realiteter, framför allt till allmogens sysselsättning som åkers bruk, boskaps-skötsel, biavel, jakt och fiske. Finner man där överensstämmelser mellan ord och uttryck, så har man *criterium veri*. Då äro de faktorer, som skola stämma, så många, att sannolikheten för misstag reduceras till nästan ingenting.

På denna punkt var Lidén ense med en elit bland sin samtids vetenskapsmän. Här kom det honom till godo, att han var av bondestam, född i Sandhults socken, Vedens härad, i södra Västergötland. Och en ivrig fiskare, det var han varje sommar, antingen det så gällde insjöar eller fjordarna i Bohuslän.

Lidén var ingen systembyggare, gav aldrig ut stora sammanfattande verk eller ens elementära kompendier för studenter. Hans undersökningar formeras alltid till korta uppsatser, som stå självständiga vid varandras sida. Och antalet av dem är inte överväldigande stort, men kvaliteten är så mycket högre. Att han aldrig har tagit miste, vågar väl ingen påstå, men han är känd för att ha en den skarpaste urskillning, och i framställningen var han en mästare i att koncentrera. Alltid föra hans undersökningar fram till positiva resultat, till ökad klarhet. Att han var den borne undervisaren, hänger härmed samman.

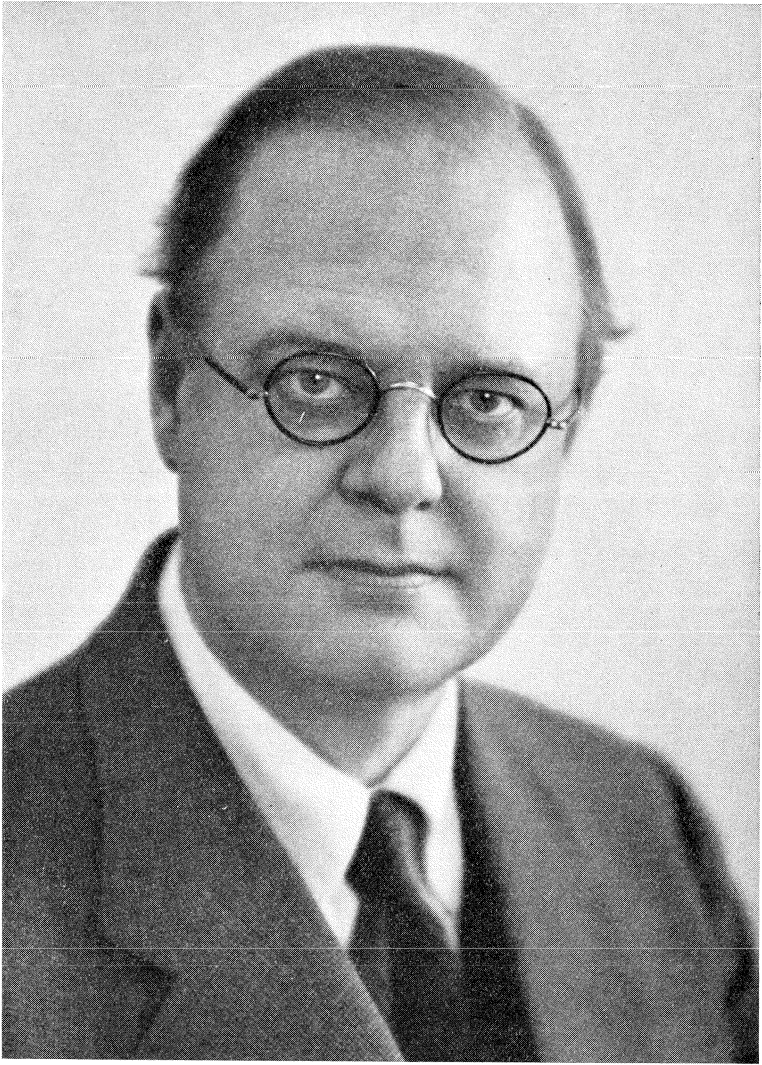
Han har rört sig på områden så ovanliga för svenska forskare som armeniskan och tokhariskan och på dem vunnit segrar. Han är den ende svenske språkforskare, som har gjort en bestående insats i de baltiska språkens ljudhistoria i och med upptäckten av behandlingen av begynnande *vl-* och *vr-*. Men framför allt har han ägnat våra nordiska ord, ofta de förbisedda och mest svårtillgängliga, en ihärdig kärleksfull skärskådan, som försätter nordisk språkforskning, fornspråklig såväl som nyspråklig, i djup tacksamhetsskuld till honom. Vad han har uträttat här, är väl så mycket som en ordinarie ämnesföreträdare för de nordiska språken.

Vetenskaps societeten, som invalde honom till senior år 1920, ärar i honom en svensk språkforskare med världsrykte.

SVEN DAG WICKSELL

AV

THORILD DAHLGREN



En dag för något mer än 30 år sedan uppenbarade sig på matematiska auditoriet, då ännu beläget i universitetets huvudbyggnad, en ung student i grova marschskor. Han var ljus och rak och rank, en yngling ännu. Septembersolen lekte i hans ljusa hår och gosselynnet spelade i hans anletsdrag. På något sätt fick man visionen av en norsk gut »paa fjeldet i sol».

Det var Sven Dag Wicksell, som då började sin akademiska bana. Denne, vår under året bortgångne arbetande ledamot och styrelsekamrat, skall jag här söka ägna några enkla minnesord.

När vi den gången först hörde Sven Wicksells namn, spetsade vi öronen. Var han inte son till den beryktade, rabulistiske professor, som föreläste i auditoriet näst intill, han med den lilla runda, satta gestalten, med det yviga håret och med de vänliga men en smula tankspridda ögonen? Okonventionell att se på var han, där han, ofta medfaren av vädret och väglaget, traskade fram med en torgkasse i handen. En professor, som gjorde uppköp till hushållet, det kunde inte stå rätt till! Var den nye kamraten förresten inte också son till den lilla medelålders kvinnliga student med de energiska och skarpa dragen, som brådskande rörde sig mellan föreläsningssalarna, även hon synbarligen samtidigt engagerad i husliga bestyr? Var den unge studenten för övrigt inte densamme, som vid mogenhetsexamen på våren samma år sökt slippa undergå examination i kristendom? Ja, han hade blivit student i Lund i studentkravallernas och studentkarnevalens månad maj år 1908. Ett egendomligt namn för övrigt, Dag, på en svensk pojke! Vad skulle det betyda?

Sven Wicksell hade inte många egentliga skolår bakom sig. Sin undervisning hade han i stället fått av sina båda föräldrar, hemma på lantstället, Linero, där utanför Lund. Blott de senaste åren hade han måst vandra den långa vägen in till skolan i staden. I ur och skur vandrade han dagligen den vägen fram och åter även under sina första år som student i Lund.

Sven Wicksell var född i Stockholm år 1890 och var son till den allt sedan 1880-talet mycket kände och omdebatterade sociologen, nationalekonomen och finansteoretikern Knut Wicksell, sedermera vårt lands skarpaste och mest berömde nationalekonom och över huvud ett av denna vetenskaps stora namn även efter internationella mått. Det är intressant att betrakta Sven Wicksells senare vetenskapliga bana mot bakgrunden av hans faders sysslande tidigt under 1870-talet med matematiska problem, varav han t. o. m. publicerade en del, senare med samhällseliga missförhållanden och sociala problem av skilda slag och slutligen med de teoretiska grundvalarna för en av samhällsvetenskaperna. Inom samma eller närstående vetenskaper samt arbets- och problemområden föllo väsentliga delar av Sven Wicksells studier samt av hans vetenskapliga och praktiska insatser. Såväl arv som miljö synas i detta fall i betydande utsträckning ha predestinerat honom till hans kommande bana.

Sven Wicksell var mellertid även son till Anna Bugge, student vid Lunds universitet några år före sin äldste son och studerande där samtidigt med honom. Hon blev här en av de första kvinnliga juris kandidaterna, vilken examen hon för övrigt avlade samma dag som hennes son absolverade sin filosofie kandidatexamen. Med sitt kyligare intellekt torde hon nog ha skänkt sin son den eftertänksamhet och den kritiska skärpa, som hos honom var förenad med den från fadern vid sidan av skarpblicken ärvda varma känslan för bröderna och systrarna på samhällets skuggsida. Efter sin mor hade Sven Wicksell för övrigt även sitt yttre utseende; hans tidigt så tragiskt borttryckte broder Finn — bortgången i samma månad som B. L. — liknade däremot, sådan jag minns honom, mera sin far. Anna Bugge Wicksell utövade för övrigt, som bekant, på sin samtid ett betydande inflytande, i kvinnofrågor och även som den första svenska kvinnan i Nationernas Förbund. Knut Wicksells inflytande torde i motsats härtill kunna betecknas såsom större på eftervärlden än på samtiden.

Sven Wicksell kom emellertid att få ytterligare en fader, en andlig sådan, då han blev lärjunge till den berömde astronomen och, vid sidan härav, en av grundläggarna av den matematiska statistiken, professorn C. V. L. Charlier vid detta universitet. Vad denne oförgätlige lärare och vän betydde för Sven Wicksells vetenskapliga habitus liksom för sina många övriga lärjungars från in- och ut-

landet, kan svårligen uppskattas — minnesgoda lärjungar hyllade för några dagar sedan Charliers minne på femårsdagen av hans bortgång. Det var Charlier, som gav Sven Wicksell hans vetenskapliga uppfostran och utbildning, och det var Charlier, som inriktade honom på den matematiska statistiken, där han senare skulle göra så omfattande och gedigna insatser. Underskattas skall dock i detta sammanhang ej heller betydelsen av det ömsesidigt befruktande samarbete och det vetenskapliga umgänge, som Sven Wicksell hade med sina kamrater i kretsen kring Observatoriet vid denna tid. Bland dem tror jag mig ha rätt att särskilt nämna studiekamraten ända från skolåren, numera professorn Walter Gyllenberg.

Med fysiskt och andligt påbrå från tre så förnämliga föräldrar som Knut Wicksell, Anna Bugge och C. V. L. Charlier kunde man ha rätt att vänta en mer än vanligt lyckad produkt. Att så även blev fallet, skall den följande framställningen söka belysa.

När Sven Wicksell våren 1915 disputerat — han hade då redan ett flertal vetenskapliga avhandlingar bakom sig, fallande inom astronomien och speciellt inom stellarstatistiken —, erhöll han inom filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion docentur i ämnet matematisk statistik. Detta var första gången en akademisk lärarebefattning i detta ämne nämndes i Sverige. Ämnet statistik, närmast med begränsning till samhällsstatistiken, ingick visserligen efter 1902 års omordning av professurerna inom den historiska ämnesgruppen vid Lunds universitet i ämnesområdet för professuren i statskunskap och statistik. Och år 1909 hade vid Uppsala universitet upprättats en lärostol i statistik, för övrigt med Gustav Sundbärg som förste innehavare. Men de strängare vetenskapliga metoderna inom statistiken, vilka betecknas såsom den matematiska statistiken, fingo först med Sven Wicksell en officiell representant vid ett svenskt universitet. Honom och hans gedigna vetenskapliga arbete tillkommer främst förtjänsten av det successiva framflyttandet av denna vetenskaps positioner vid de svenska universiteten och högskolorna. År 1920 inrättades vid vårt universitet en särskild lärarebefattning i statistik med Sven Wicksell som förste och ende innehavare. Redan dessförinnan hade han tillfälligt fungerat som examinator i ämnet, då statistik efter särskild dispens medgavs såsom examensämne. Och mera varaktigt skötte han examinationen sedan år 1918, då statistiken upphöjdes till ordinarie

examensämne. År 1926, efter nära ett kvartsekel, blev ämnet så omsider förklarad fullmyndigt även vid Lunds universitet genom inrättandet, inom filosofiska fakultetens humanistiska sektion, av det särskilda professorsämbetet i statistik. Sven Wicksell kallades till dess förste innehavare. Nu efteråt kan man icke nog förvåna sig över, att denna för såväl den vetenskapliga forskningen som för hart när allä delar av vårt samhällsliv så betydelsefulla och ofta grundläggande vetenskap först för ett decennium sedan fick denna ställning vid vårt universitet.

Långt förut hade Sven Wicksell varit den vetenskapliga statistikkens obestridd främste representant i de nordiska länderna. Han hade såsom sådan anlitats som sakkunnig vid tillsättningen av en rad av lärostolar vid de nordiska högskolorna. Han hade därjämte varit sekreterare hos 1920 års statistiksakkunniga och hade utarbetat deras stora betänkande. Att förstnämnda sakkunniguppdrag omfattade icke blott universiteten i Uppsala och Oslo samt Stockholms högskola utan även Karolinska institutet, Lantbrukshögskolan i Ultuna och Statens skogsförsöksanstalt, ger en föreställning icke blott om statistikens växande betydelse inom skilda discipliner utan även och icke mindre om Sven Wicksells mångsidiga orientering. I annat sammanhang avspeglade sig denna i hans utomordentliga tjänstvillighet till samarbete med andra vetenskapsidkare för att genom statistisk bearbetning avvinna deras material säkrare och bättre resultat. Så samarbetade han med geologer, biologer och medicinare, representanter för andra vetenskaper här onämnda. I själva verket gälla vissa statistiska lagar förutom inom den astronomiska världen — från astronomin härledde den matematiska statistiken, som antytt, sitt ursprung — lika även inom så till synes vitt skilda områden som de antydd, ja, t. o. m. för människan själv och för hennes livsyttningar. Hans förtjänster i nyss angivna hänseende fingo år 1936 en välförtjänt belöning genom det medicine hedersdoktorat, som då tilldelades honom här i Lund.

Vid professorsinstallationen år 1926 hade Sven Wicksell, då 36 år gammal, från trycket utgivit ett 40-tal större eller mindre skrifter. Tio år senare, vid medicine doktorspromotionen år 1936, hade antalet vuxit till ett 60-tal, för att vid hans frånfälle år 1939 ytterligare ha stigit till bortåt 70. Det är intressant att studera den kronologiska förteckningen över dessa skrifter. Som förut antytt, rörde sig Sven

Wicksells vetenskapliga produktion till en början inom astronomiens och speciellt inom stellarstatistikens områden för att sedan allt mera inrikta sig på den matematiska statistiken. Men tidigt nog upptog Wicksell även undersökningar, fallande inom samhällsstatistiken och speciellt inom befolkningsläran, denna centrala del av statistiken. Detta arbetsområde kom successivt att allt mera dominera i hans produktion, naturligt nog med tanke på statistikens successivt allt större betydelse i samhällslivet. Men ända in i det sista behandlade Wicksell dock matematiskt statistiska problem — jag tror nog, att dessa delar av statistiken alltid trots allt stodo hans hjärta närmast. Redan från tiden före professorskallelsen föreligga emellertid ett par avhandlingar av Wicksells hand, innehållande befolkningsprognoser för vårt land. Hithörande problem voro i själva verket högst aktuella för försäkringsmatematikerna och andra statistiker av facket ett gott decennium innan reklammännen och partipolitikerna togo hand om denna vårt lands största fråga, den s. k. befolkningsfrågan. Det är värt att lägga märke till att befolkningsfrågans centrala betydelse en generation tidigare stod i brännpunkten för den äldre Wicksells, Knut Wicksells, intresse, ehuru förvisso under helt andra perspektiv. Det är intressant men på samma gång lustigt att observera, hur på denna generation perspektivet på frågan helt hade omkastats. När den yngre Wicksell, Sven Wicksell, angrep problemet, kunde han göra detta med den nyare vetenskapliga statistikens hela arsenal av moderna verktyg, möjliggörande ett helt annat och fastare grepp om problemet. Att Sven Wicksell, som bl. a. även varit tillkallad sakkunnig för de senaste folkräkningarna, kallades till ledamot av Befolkningskommissionen var därför helt naturligt. Tyvärr var hans arbetskraft vid denna tidpunkt redan nedsatt. Med säkerhet hade han eljest inom denna utomordentligt betydelsefulla kommission kunnat utöva ett ännu större inflytande än som nu blev fallet. Få svenskar hade så djup insikt i de bakomliggande frågeställningarna som han. I en rad av avhandlingar, spridda över två decennier, hade han bl. a. behandlat fruksamhetens för hela befolkningsfrågan grundläggande problem.

Ett annat område för Sven Wicksells intresse och hans statistiska arbeten antydes av hans ordförandeskap i sakkunnigutredningen rörande tillströmningen till de intellektuella yrkena. Naturligt

fördes han därvid in även på de studentekonomiska problemen, med vilka han ej heller drog sig att arbeta praktiskt.

Men nog nu om Sven Wicksell och statistiken — han hade åtskilliga andra pilar på sin båge. Hans statistiska verk fortsattes av hans lärjungar. Någon större skola kom han dock knappast att bilda. Främst hade väl detta sin grund i hans tidiga bortgång. Men förvisso berodde det även på att hans elever successivt och snabbt absorberades av praktiskt statistiskt arbete inom olika företag och institutioner. Genom det sätt, varpå han förvaltade sin uppgift, och lärde andra att föra den vidare, blev han emellertid en sanningens upptäckare och en sanningens utbredare i stor skala — inte för inte hade man kunnat tala om statistiken som en av lögnens huvudarter. Så blev hans andra förnamn på sitt sätt ändå symboliskt: Sven Dag Wicksell spred dagens klara ljus över skilda samhällsföreteelser.

När Sven Wicksell inskrevs som student vid Lunds universitet, tog nog mången för självfallet, att han omedelbart eller snart nog skulle spela en roll bland de radikala studenterna, i D. Y. G., i Studenter och arbetare etc. Hans efternamn var en fanfar, en stridssignal, som väckt rabalder allt sedan 80-talet. Att dess impulsive äldre bärare ännu icke slagit sig till ro utan fortfarande gnistrade och fräste, visade det s. k. wicksellska hädelsemålet något år senare. Det gick friska vårstormar bland de unga i Lund på den tiden. Det var religionsdebatterna på Stora salen, där klingorna blixtrade skarpa. Det var djävulsstridens dagar. Det var för eller mot teologerna. Det var för eller mot nykteristerna. Det var för eller mot arbetarrörelsen — med spänning räknade man, hur många vita mössor, som tågade på hedersplatsen i arbetarnas demonstrationståg den 1 maj. Det var för eller mot D. Y. G. Det var för eller mot B. L. Det var för eller mot bohemen. Det är egendomligt att i dag slå upp t. ex. förteckningen över D. Y. G:s styrelsemedlemmar något av åren vid denna tid: ordförande fil. kand. E. J. Wigforss — nu Sveriges finansminister, vice ordförande e. o. biblioteksamanuensen H. Wägner — vid sin bortgång en känd och erkänd författare, sekreterare fil. stud. C. A. W. Björck — nu generaldirektör och chef för Statskontoret, kassaförvaltare fil. kand. N. B. Liljekrantz — nu en välkänd lektor och pedagog i denna stad, styrelseledamot utan särskild funktion fil. kand. M. F. Jacobsson — nu landshövding över Göteborgs och Bohus län.

Det var icke så dåligt virke i ungdomarna på den tiden som det sades. Men Sven Wicksell blev ingen högröstad talare på Folkets hus och någon studentledare. Det låg helt enkelt inte för hans röst. Han var mera lågmäld till sin natur, men därför förvisso icke mindre bestämd i sina åsikter och sina omdömen. Han absorberades under de egentliga studentåren främst av sina studier och sedan av sin vetenskap. Hans förtroendeuppdrag inskränkte sig vid denna tid till några terminers medlemskap, bl. a. tillsammans med Gregor Paulsson, i D. Y. G:s söndagsskolkommitté. Jag vill inte direkt påstå, att han härigenom skaffade sig meriterna för ordförandeskapet 25 år senare i Lunds stads folkskolestyrelse — mera betydde väl hans verksamhet senare under några år som lärare i matematik vid Lunds privata elementarskola. Bortsett från några smärre förtroendeuppdrag i sin nation, dröjde emellertid Sven Wicksell till efter förvärvandet av doktoratet och docenturen, innan han framträdde mera offentligt. Under ett lustrum därefter gjorde han emellertid sin värnplikt i studentkåren: som kurator under en följd av år i sin nation, som medlem av studentkårens nordiska utskott under de tre år detta existerade, som medlem av det för studenternas orientering i allmänna frågor så viktiga studentaftonutskottet och till och med en termin som studentkårens vice ordförande. På ett högre plan återupptog han senare, efter ett decenniums avbrott, denna värnplikts-tjänst: som inspektor i sin gamla nation och som ordförande i Lunds studentkårs konviktorium och i det därtill knutna fastighetsaktiebolaget.

För en uppsaliensisk professor, som vill göra en samhällelig insats vid sidan av sitt universitetsarbete, synes en naturlig väg ha blivit den till Sveriges riksdag och då och då även den till Sveriges regering. För hans lundensiska kollega är denna väg av praktiska orsaker i regel stängd. Av detta och andra skäl förlägger denne sina själv-påtagna samhälleliga insatser direkt ut till det levande livet, till det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, till socialarbetet, till samarbetet med jordbruk och industri o. s. v., till områden där hans specialutbildning och specialkunskaper kunna nyttiggöras. Sven Wicksell drog sig icke undan, i trots av sin omfattande arbetsbörd i samband med professuren, med den statistiska institutionen, med de där pågående oerhört vidlyftiga undersökningsarbetena, med de

speciella statistiska sakkunniguppdragen, med Fahlbeckska stiftelsen och Statsvetenskaplig tidskrift etc. etc.

Två områden synas särskilt ha lagt beslag på honom, försäkringsverksamheten och arbetsmarknadsfrågan. På sin tid föreläste han i Stockholm i statistik för försäkringsmän och utgav en lärobok häruti. Åtskilliga försäkringstekniska utredningar utförde han, åt Lunds stad och åt enskilda institutioner och inrättningar. Han tjänstgjorde som aktuarie i Skånska livränte- och kapitalförsäkringsanstalten. Han var medlem av Lunds stads pensionskommitté och senare ordförande i Lunds stads pensionsstyrelse. Och han var ledamot av styrelsen för Pensionsinrättningen för änkor och barn efter befattningshavare vid universitetet i Lund.

Bland Sven Wicksells uppdrag på arbetsmarknadsområdet, säkerligen välbekant för honom från socialstatistiken, är främst att nämna den utomordentligt betydelsefulla men oerhört pressande uppgiften som en av statens förlikningsmän vid arbetstvister. Från detta arbete kunde han i förtroende berätta drastiska detaljer och erfarenheter. Fråga är, om icke detta uppdrag väsentligt bidrog att krama krafterna ur honom. Närstående uppgifter hade han som ordförande i Lunds stads arbetslöshetskommitté, som Socialstyrelsens styrelseledamot i en av de erkända arbetslöshetskassorna och som Skolöverstyrelsens inspektor vid Lunds stads yrkesskolor och vid Praktiska hushållsskolan i Lund.

Emellertid: uppbrottet kom tidigare än vi några år dessförinnan väntat. Hade Sven Wicksell stora förtjänster vid nästan allt han åtog sig, i ett var han dock en dålig hushållare, när det gällde hans egna krafter, hans egen hälsa. Där höllo icke hans kalkyler. Hans vilja att arbeta, att göra sin vetenskapliga tjänst och sin sociala tjänst, var större än som svarade mot hans tillgängliga arbetskrafter. Naturliga arbetstimmar pressade hans krafter. Elasticitetsgränsen överskreds. Slitaget blev för stort. Maskinen gick icke att reparera. Det var ett oändligt gripande bud, som nådde oss i början av detta år, att han gått över gränsen. Vi visste sedan några år, att han var märkt, men vi hoppades trots allt. Han gjorde sig nyttig i det längsta, även när krafterna voro nära slut, — jag tänker bl. a. på hans värdefulla insatser vid grundandet i fjol av Nationalekonomiska Föreningen i Skåne, ett forum på en gång för hans egna och för hans faders discipliner. Så dignade han till sist ned efter sina sista heroiska år. Mer

än en av oss, hans jämnåriga, frågade sig, om detta var uppbrotts-signalen för vår åldersklass, om man nu borde söka ställa om sitt hus. Han hade ju ännu icke nått livets middagshöjd. Men han visste som statistiker, liksom även somliga av oss andra, att dödlighets-tabellerna, som äro så säkra, att man på dem kan grunda ofantliga ekonomiska byggnader, även äro obevekliga. Han visste, att man icke kunde lura Gauss' kurva, han kände väl till spridningen kring medeltalet, även åt undre sidan därav.

För mig var Sven Wicksell, trots den yttre tyngden under senare år, ännu den unge studenten från september 1908. Jag tyckte, solen lekte ännu i hans ljusa hår. Jag tyckte, gosselynnnet spelade ännu på hans läppar. Jag tyckte, han hade ännu den öppna, unga blicken. Jag tyckte, han var ännu den ranka, spänstiga gestalten från de dagarna. Jag tyckte, han hade ännu kvar den unga charmen från de åren. När han stupade, sjöng därför i mina öron sången om de unga kämparna:

»Härlig är döden, när modigt i främsta ledet du dignar,
dignar i kamp för ditt land, dör för din stad och ditt hem.»

Sven Wicksell fick en ynglings klassiska död. Vi beklaga honom icke, men vi sakna honom.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND.

Beskyddare och Præses illustris.

H. K. H. KRONPRINSEN.

Bortgångna hedersledamöter.

MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $9/9$ 1843,
† $4/11$ 1921.

THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $25/1$ 1842,
† $13/5$ 1927.

TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $13/1$ 1843, † $21/11$
1928.

v. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $22/12$
1848, † $25/9$ 1931.

MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $24/5$ 1846, † $24/2$ 1934.

KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $2/3$ 1851, † $18/3$ 1935.

MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $11/11$ 1866, † 1936.

Hedersledamöter.

EVANS, ARTHUR JOHN, professor, Oxford, f. $8/7$ 1851, 21.

WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, Zürich, f. $21/6$ 1864, 34.

CROCE, BENEDETTO, senator, Neapel, f. $25/2$ 1866, 34.

HIRN, YRJÖ, professor, Helsingfors, f. $7/12$ 1870, 39.

Styrelse.

Præses: RAGNAR JOSEPHSON (1938).

V. præses: JOHN-ELOF FORSSANDER (1937).

Sekreterare: KARL GUSTAV LJUNGGREN (1938).

Bibliotekarie: KRISTER HANELL (1939).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1939).

Medlemmar: HENRIETTE COYET (1938), NILS GYLLENKROK (1937),

ALGOT WERIN (1939), ERIK NOREEN (1939).

Suppleanter: INGVAR ANDERSSON (1937), STURE BOLIN (1938), GUNNAR
JARRING (1939).

Valnämnd.

Ordförande: Soc:s Präses.

Medlemmar: IVAR LINDQUIST (1938), ALBERT WIFSTRAND (1938),
GOTTFRID CARLSSON (1939), KARL GUSTAV LJUNGGREN (1939).
Suppleanter: GUNNAR OLINDER (1939), ERIK ROTH (1938).

Granskningsnämnd.

Ordförande: Soc:s Sekreterare.

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1938), ERIK NOREEN (1939),
RAGNAR JOSEPHSON (1939), STURE BOLIN (1938).

Bortgångna stiftande ledamöter.

- v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.
EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.
SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^5/_6$ 1858, † $^6/_{11}$
1926.
PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^2/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.
WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.
ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$
1930.
v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^8/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.
v. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna,
f. $^1/_{10}$ 1844, † $^{27}/_7$ 1930.
HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $^6/_9$ 1876, † $^{14}/_4$ 1931.
SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $^7/_9$ 1868, † $^{17}/_5$ 1936.
SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $^{21}/_{10}$ 1860, † $^5/_6$ 1939.
WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $^{13}/_5$ 1862, † $^9/_{11}$
1939.

Stiftande ledamöter.

- BERGER, SVANTE EDVIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $^{13}/_5$ 71, 20.
COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna
CEDERSTRÖM, Bara, f. $^{16}/_3$ 59, 20.

- V. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.
- LUNDAHL, NILS, fil. dr., Lund, f. $23/5$ 58, 21.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, Köpenhamn, f. $24/12$ 82, 21.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. dr., Djursholm, f. $15/12$ 61, 21.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna, Sjöbo, f. $23/9$ 83, 21.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. dr., advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, Lund, f. $17/1$ 71, 23.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg, f. $6/9$ 70, 25.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, Björnstorp, f. $15/10$ 87, 30.
- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER, överstinna, Vegeholm, f. $24/2$ 1907, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. dr., assurancesdirektör, Malmö, f. $25/6$ 88, 33.
- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $18/1$ 97, 34.

Seniorer.

- MORTENSEN, JOHAN MARTIN, professor, Richmond, f. $10/12$ 64, 20.
- SERNANDER, JOHAN RUTGER, professor emeritus, Uppsala, f. $2/11$ 66, 21.
- PEDERSEN, HOLGER, professor, Köpenhamn, f. $7/4$ 67, 21.
- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
- HAHR, AUGUST, professor emeritus, Uppsala, f. $21/10$ 68, 21.
- CUNY, ALBERT, professor, Bordeaux, f. $16/5$ 69, 24.
- V. FRIESEN, OTTO, professor emeritus, Uppsala, f. $11/5$ 70, 20.
- RAQUETTE, GUSTAF RICHARD, docent, Lund, f. $7/2$ 71, 25.
- MOBERG, CARL AXEL, professor emeritus, Lund, f. $15/6$ 72, 20.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor emeritus, f. d. præses, Lund, f. $2/4$ 73, 20.
- GRÖNBECH, VILHELM PETER, professor, Gjentofte, f. $14/6$ 73, 20.

- KOHT, HALVDAN, professor, utrikesminister, Oslo, f. $\frac{7}{7}$ 73, 22.
SOUTER, ALEXANDER, professor, Oxford, f. $\frac{14}{8}$ 73, 27.
WALBERG, FRANS GUSTAF EMANUEL, professor emeritus, Lund, f. $\frac{24}{12}$ 73, 27.
ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor emeritus, Stockholm, f. $\frac{3}{7}$ 74, 25.
NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor emeritus, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 74, 20.
CHRISTENSEN, ARTHUR EMANUEL, professor, Köpenhamn, f. $\frac{9}{1}$ 75, 27.
FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $\frac{13}{8}$ 75, 25.
HESSELMAN, BENGT IVAR, professor, Uppsala, f. $\frac{21}{12}$ 75, 25.
POULSEN, POUL FREDERIK SIGFRED, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $\frac{7}{3}$ 76, 21.
HECHT, HANS, professor, Berlin, f. $\frac{16}{7}$ 76, 24.
WESTMAN, KARL GUSTAF, professor, statsråd, Stockholm, f. $\frac{18}{8}$ 76, 20.
HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $\frac{5}{11}$ 76, 21.
ARUP, ERIK IPSEN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{22}{11}$ 76, 20.
EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $\frac{8}{1}$ 77, 25.
TUNELD, EBBE OSCAR, professor, chef för Svenska Akademiens ord-
boks redaktion, Lund, f. $\frac{7}{4}$ 77, 21.
SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $\frac{25}{6}$ 77, 21.
NECKEL, GUSTAV, professor, Charlottenburg, f. $\frac{17}{1}$ 78, 27.
THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $\frac{10}{2}$ 78, 20.
v. SRBIK, HEINRICH RITTER, professor, Wien, f. $\frac{10}{11}$ 78, 30.
OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $\frac{28}{11}$ 78, 20.
v. SYDOW, CARL WILHELM, professor, Lund, f. $\frac{21}{12}$ 78, 20.
ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, antikvarie, Stockholm, f. $\frac{7}{5}$ 79, 20.
ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $\frac{29}{8}$ 79, 20.
FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $\frac{16}{4}$ 79, 25.
SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, Erlangen, f. $\frac{6}{8}$ 79, 24.
MAWER, ALLEN, professor, London, f. $\frac{8}{5}$ 79, 24.
ALMQUIST, HELGE KNUH HJALMAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $\frac{17}{12}$ 80, 20.

- EIDEM, ERLING, ärkebiskop, Uppsala, f. $23/4$ 80, 20.
LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, rector magnificus,
f. d. præses, Lund, f. $15/6$ 80, 20.
LAMM, MARTIN, professor, Stockholm, f. $22/6$ 80, 20.
RUBBERG, GUNNAR, professor, Uppsala, f. $17/10$ 80, 20.
TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $8/12$ 80, 23.
KONOPCZYNSKI, WLADYSLAW, professor, Krakov, f. 80, 24.
KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $28/2$ 81, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $14/10$ 81, 20.
LANDQUIST, JOHN, professor, Lund, f. $3/12$ 81, 21.
LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $13/11$ 81, 20.
MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f.
 $19/12$ 81, 20.
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f.
 $1/2$ 82, 20.
SMITH, HELMER, professor, Uppsala, f. $26/4$ 82, 23.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $15/4$ 82, 23.
LINDQUIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $5/4$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $7/6$ 82, 34.
HARVA, UNO NILS OSCAR, professor, Helsingfors, f. $31/8$ 82, 22.
JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f. $29/1$ 82, 33.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $12/5$
83, 20.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, docent, Åkarp, f. $27/7$ 83, 27.
PALMÉR, JOHAN, docent, lektor, Lund, f. $3/12$ 83, 28.
PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $7/11$
83, 27.
NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $12/3$ 84, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $8/4$ 84, 20.
SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $31/9$ 84, 35.

Arbetande ledamöter.

a. Inländska.

- KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $24/4$ 85, 20.
LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $8/5$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $10/9$ 85, 20.
MÖRNER, AGNÈS MARIANNE, rektor, Malmö, f. $4/1$ 86, 20.

- PERSSON, AXEL WALDEMAR, professor, Uppsala, f. $1/6$ 88, 20.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, rektor, Göteborg, f. $19/8$
86, 20.
KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $5/10$
89, 20.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $11/10$ 86, 22.
WERIN, ALGOT GUSTAF, docent, Lund, f. $19/10$ 92, 25.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $18/12$ 87, 25.
CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f. $3/2$
89, 25.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, docent, Lund, f. $31/5$ 95, 25.
ANDERBERG, GUSTAF ALFRED RUDOLF, professor, Uppsala, f. $6/1$
92, 26.
CARLSSON, NILS GUNNAR, lektor, docent, Stockholm, f. $7/3$ 94, 26.
THOMSON, ARTHUR NATANAEL, landshövding, Malmö, f. $6/11$ 91, 27.
KNUTSSON, KNUT PETER, förste bibliotekarie, Stockholm, f. $5/3$
97, 28.
JOSEPHSON, RAGNAR, professor, Lund, f. $8/3$ 91, 29.
ASPELIN, GUNNAR, professor, Göteborg, f. $23/9$ 98, 29.
BRILIOTH, YNGVE TORGNY, biskop, Växjö, f. $12/7$ 91, 30.
BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, Lund, f. $27/5$ 00, 30.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $3/3$ 01, 30.
TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $22/7$ 94, 31.
ANDERSSON, CARL INGVAR, docent, Stockholm, f. $19/3$ 99, 31.
HARRIE, IVAR OLAV, skriftställare, Malmö, f. $18/3$ 99, 32.
NOREEN, ERIK, professor, Lund, f. $3/11$ 90, 32.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, lektor, docent, Göteborg, f.
 $14/12$ 96, 32.
ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $24/4$ 89, 33.
OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, Lund, f. $10/7$ 93, 34.
LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, lektor, Skövde, f. $13/12$ 93, 34.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, docent, Lund, f. $31/3$ 96, 34.
OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $25/10$ 97, 35.
PLEIJEL, HILDING ATHANASIUS, professor, Lund, f. $19/10$ 93, 35.
RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $6/9$
93, 35.
FORSSANDER, JOHN-ELOF, professor, Lund, f. $10/5$ 04, 35.
STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, docent, Lund, f. $13/8$ 00, 35.

- AHNLUND, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f. $23/8$ 89, 36.
ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $10/12$ 90, 36.
COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala,
f. $22/7$ 94, 36.
SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $11/8$ 08, 36.
ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Växjö, f. $23/12$ 02, 36.
VALMIN, MATTIAS NATAN, docent, lektor, Lund, f. $30/5$ 98, 37.
ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $1/6$ 97, 37.
LJUNGGREN, KARL GUSTAV, docent, Lund, f. $6/12$ 06, 37.
HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f. $31/12$ 90, 37.
JARRING, GUNNAR VALFRID, docent, Lund, f. $12/10$ 07, 37.
DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $10/12$ 97, 38.
AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, docent, Lund, f. $22/12$ 06, 38.
HANELL, KRISTER, docent, Lund, f. $8/8$ 04, 38.
KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, docent, Lund, f. $28/1$ 01, 39.
OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $6/8$ 94, 39.

b. Utländska.

- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $9/3$ 89, 24.
SAURAT, DENIS, professor, London, f. $21/3$ 90, 24.
NÖRLUND, POUL, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $4/11$ 88, 24.
JAEGER, WERNER, professor, Chicago, f. $30/7$ 88, 27.
VASMER, MAX, professor, Berlin-Wilmersdorf, f. $28/2$ 86, 30.
RUBOW, PAUL VIKTOR, professor, Köpenhamn, f. $9/1$ 96, 30.
ANDERSON, WALTER, professor, Dorpat, f. $10/10$ 85, 32.
BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $23/5$ 92, 32.
BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $4/10$ 87, 32.
MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $15/6$ 01, 32.
FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $17/3$ 88, 33.
PASQUALI, GIORGIO, professor, Florens, f. $29/4$ 85, 32.
BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $31/8$ 03, 34.
PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $1/6$ 89, 35.
JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $1/1$ 85, 35.
HAMMERICH, LOUIS, professor, Köpenhamn, f. $31/7$ 92, 36.
NORDAL, SIGURÐUR, professor, Reykjavik, f. 86, 36.
FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $1/11$ 87, 37.

BRÖNSTED, JOHANNES BALTHASAR, museumsinspektör, Köpenhamn,
f. $\frac{5}{10}$ 90, 37.

HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $\frac{30}{6}$ 99, 38.

KÖRNERUP, BJØRN, arkivarie, Köpenhamn, f. $\frac{8}{5}$ 96, 39.

MICKWITZ, GUNNAR, docent, Helsingfors, f. $\frac{19}{10}$ 06, 39.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1938—1939.

Som arbetande svenska ledamöter har Societeten upptagit professor SVEN DEDERING, docenterna BERTIL AXELSON och KRISTER HANELL, alla i Lund.

Som arbetande utländsk ledamot har upptagits professor JÓN HELGASON, Köpenhamn.

Vid högtidssammanträdet den 26 november 1938 talade professor GUNNAR ASPELIN, Göteborg, över ämnet »John Locke och hans samtid».

På inbjudan av Societeten höll professor JOHNNY ROOSVAL, Stockholm, den 10 februari 1939 föredrag över ämnet »Ljuddunklet såsom själsligt uttrycksmedel», professor FREDRIK PAASCHE, Oslo, den 17 mars 1939 över ämnet »Medeltiden och vi» samt professor GUDMUND HATT, Köpenhamn, den 23 oktober 1939 över ämnet »Landbrug i Nordens Oldtid».

Av trycket har utgivits:

Årsbok 1938.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

23. WALTER ÅKERLUND: Studier över Ynglingatal.

Under tryckning äro:

Årsbok 1939.

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

24. Biskop Jesper Swedbergs självbiografi, utgiven av GUNNAR WETTERBERG. H. 1.

Ur anslaget för tillfälliga och smärre bidrag till vetenskaplig forskning ha utdelats:

till docent EDVARD THERMÆNIUS för studier i Uppsala universitetsbibliotek av statsministern O. R. Themptanders efterlämnade papper kr. 200:—,

till docent GUNNAR OLINDER såsom bidrag till anskaffandet av fotografiska reproduktioner av vissa syriska handskrifter kr. 200:—,

till docent K. G. LJUNGGREN för studieresor till folkmålsarkiven i Uppsala och Göteborg för vissa undersökningar rörande svensk ordhistoria och svensk syntax kr. 200:—,

till professor HELGE KJELLIN, Karlstad, för jämförande studier över Skånes, Hallands och Blekinges romanska gravvårdskonst kr. 200.—.

Lund i november 1939.

Karl Gustav Ljunggren.

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÄKENSKAPER
ÅR 1938.

Balanskonto den 1 januari 1938.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	140,202: 50	Grundfond	138,000: —
Förlagsbevis	4,000: —	Dispositionsfond.....	30,000: —
Aktier	1,750: —	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Banktillgodohavanden	64,399: 26	Knut och Alice Wallenbergs	
Kassa	184: 24	fond	5,000: —
		Andra donatorers fond ...	3,000: —
		Resestipendiefond	14,571: 31
		Överskottsmedels fond.....	9,964: 69
	Kronor 210,536: —		Kronor 210,536: —

Vinst- och förlustkonto år 1938.

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	5,906: 44	Nedskrivning å obligationer	262: 50
Kursvinst å obligationer ...	858: —	Räntor å obligationer	20: 42
Räntor å förlagsbevis	160: —	Stämplor och courtage.....	16: 48
Utdelning å aktier.....	175: —	Sekreteraren	750: —
Räntor å banktillgodoha-		Föreläsare	300: —
vanden	1,687: 60	Forskningsbidrag	650: —
Försålda skrifter	216: 15	Tryckning och klichéer ...	5,277: 60
		Övriga utgifter	299: 70
		Överskott för året.....	1,426: 49
	Kronor 9,003: 19		Kronor 9,003: 19

Balanskonto den 31 december 1938.

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	146,020: 50	Grundfond	138,000: —
Förlagsbevis	4,000: —	Dispositionsfond	30,000: —
Aktier	1,750: —	Grevinnan von Hallwyls fond	10,000: —
Banktillgodohavanden	59,807: 71	Knut och Alice Wallenbergs	
Kassa	384: 28	fond	5,000: —
		Andra donatorers fond ...	3,000: —
		Resestipendiefond	14,972: 01
		Överskottsmedels fond.....	10,990: 48
	Kronor 211,962: 49		Kronor 211,962: 49

Malmö den 31 december 1938.

Thorild Dahlgren.

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1938.

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Marknads- värde i %	Bokfört värde
Svenska Staten	4,5	1930	20,000	106	19,937: 50
» »	4	1931	5,000	106	5,000: —
» »	4	1933	15,000	109	14,600: —
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3 1/4	1937	2,000	106	2,000: —
Svenska Bostadskreditkassan	5	1932	10,000	109	9,975: —
Stockholms Intecknings Garanti A.-B.	4	1904	11,880	100	9,858: —
» » » »	3	1934	5,000	103	4,975: —
Stockholms stad	3 1/4	1936	5,000	104	5,000: —
Trafik A.-B. Grängesberg-Oxelösund	4,5	1930	10,000	105	9,900: —
Rederi A.-B. Svea	3 1/4	1938	5,000	102	5,000: —
A.-B. Tretorn	3,5	1937	5,000	103	5,000: —
Bergvik & Ala Nya A.-B.	3 3/4	1930	5,000	105	4,950: —
Fiskeby Fabriks A.-B.	3 1/4	1937	15,000	102	15,000: —
Marma-Långrörs A.-B.	4	1935	5,000	105	5,000: —
Reymersholms Gamla Industri A.-B.	4	1935	10,000	105	10,000: —
Svenska Sockerfabriks A.-B.	3 1/4	1936	5,000	104	5,000: —
Köpenhamns stad	4,5	1930	5,000	106	5,000: —
Norska Staten	3,5	1936	5,000	102	4,825: —
Norges Kommunalbank Ser. II	5,5	1929	5,000	103	5,000: —
				Kronor	146,020: 50
Förlagsbevis:					
A.-B. Svenska Handelsbanken	4,5	1933	2,000	107	2,000: —
Skandinaviska Kredit A.-B.....	3,5	1937	2,000	102	2,000: —
				Kronor	4,000: —
Aktier:					
Svenska Sockerfabriks A.-B.			3,000	141 $\frac{2}{3}$	1,750: —
				Kronor	1,750: —

Malmö den 31 december 1938.

Thorild Dahlgren.

REVISIONSBERÄTTELSE.

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1938 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda, försedda med behöriga verifikationer och samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 23 februari 1939.

Gunnar Carlquist.

Herman Richter.

INNEHÅLL.

ARTIKLAR:

	Sid.
KRISTER HANELL: Historiska perioder och periodgränser	3
HARALD ELOVSON: Johan Henrik Denell, en lundensisk Wertherimitator	33
CARL THEANDER: Några synpunkter på de homeriska dikternas inledningspartier	55
GÖSTA BERGMAN: Om sotarnas språk	71

SMÄRRE BIDRAG:

GUSTAV NECKEL: Die Lage der 'Insel' Thule	129
ERIK NOREEN: De conviviis barbaris	131

MINNESORD:

RAGNAR JOSEPHSON: Pehr Swartz och Wilhelm Westrup	133
DAG STRÖMBÄCK: Edvard Hammarstedt	141
IVAR LINDQUIST: Evald Lidén	147
THORILD DÄHLGREN: Sven Dag Wicksell	151
VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND 1939	163

Förut ha utkommit:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklisis. Pris 15 kr.
 2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. Pris 5 kr.
 3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. Pris 5 kr.
 4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. Pris 10 kr.
 5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. Pris 8 kr.
 6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. Pris 6 kr.
 7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. Pris 5 kr.
 8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. Pris 7 kr.
 9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. Pris 3 kr.
 10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. Pris 3 kr.
 11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av M:r Olaus Petri Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. Pris kr. 12: 50.
 12. Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ, utg. av *G. Kallstenius*. Pris 6 kr.
 13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. Pris kr. 3: 50.
 14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. Pris 5 kr.
 15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. Pris kr. 3: 50.
 16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. Pris kr. 7: 50.
 17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. Pris kr. 7: 50.
 18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. Pris 10 kr.
 19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. Pris 6 kr.
 20. Smärre dikter av Lejonkulans dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. Pris 6 kr.
 21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. Pris kr. 9: 50.
 22. *E. Noreen*. Författarfrågor i Lejonkulans dramatik. Pris 6 kr.
 23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. Pris kr. 3: 50.
- | | | | |
|--------------|----------------|--------------|----------------|
| Årsbok 1920. | Pris 1: 50 kr. | Årsbok 1930. | Pris 3: 50 kr. |
| Årsbok 1921. | Pris 2: 50 kr. | Årsbok 1931. | Pris 3: 50 kr. |
| Årsbok 1922. | Pris 3: 50 kr. | Årsbok 1932. | Pris 3: — kr. |
| Årsbok 1923. | Pris 3: 50 kr. | Årsbok 1933. | Pris 4: — kr. |
| Årsbok 1924. | Pris 4: 50 kr. | Årsbok 1934. | Pris 4: 75 kr. |
| Årsbok 1925. | Pris 2: 50 kr. | Årsbok 1935. | Pris 4: — kr. |
| Årsbok 1926. | Pris 2: 50 kr. | Årsbok 1936. | Pris 4: — kr. |
| Årsbok 1927. | Pris 2: 50 kr. | Årsbok 1937. | Pris 4: — kr. |
| Årsbok 1928. | Pris 2: 50 kr. | Årsbok 1938. | Pris 3: 50 kr. |
| Årsbok 1929. | Pris 3: 50 kr. | | |